

Fornleifaskráning á Valþjófsstað á Fljótsdal

Elín Ósk Hreiðarsdóttir og Magnús Á Sigurgeirsson

Fornleifastofnun Íslands
FS290-05111
Reykjavík
2005

Forsíðumyndin er af kirkjunni á Valþjófsstað og af gamla bæjarstæðinu, ásamt íbúðarhúsinu á Valþjófsstað II.

© Fornleifastofnun Íslands 2005
Bárugötu 3
101 Reykjavík
Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is
Heimasíða: www.instarch.is

Efnisyfirlit

1. INNGANGUR.....	5
2. UM FORNLEIFASKRÁNINGU OG LÖGGJÖF	7
3. BYGGÐASAGA	9
4. FORNLEIFASKRÁ	14
NM-167 Valþjófsstaður.....	16
NM-167b Suðurfell (Villingadalur)	41
NM-167c Valþjófsstaður (Múlinn)	42
NM-167d Valþjófsstaður (undir Fellum)	45
NM-167e Valþjófsstaður (Vesturöræfi)	45
NM-167f Valþjófsstaður (Miðheiði-Rani).....	54
5. SAMANTEKT UM FORNLEIFAR Í HEIMALANDI VALÞJÓFSSTAÐAR	55
Hlutverk.....	55
Ástand.....	56
Hættumat	57
Athyglisverðar minjar á Valþjófsstað	57
6. MINJAR Á AFRÉTTI VALÞJÓFSSTAÐAR	59
HEIMILDASKRÁ.....	61

VIÐAUKI 1: Deiliskráning á skipulagsreit þar sem ráðgerð er bílsskúrsbygging við Valþjófsstað I

VIÐAUKI 2: HNITASKRÁ: Minjastaðir í landshnitakerfi (ISN93)

VIÐAUKI 3:

KORT 1: SKRÁÐAR MINJAR Á AFRÉTTARLANDI VALÞJÓFSSTAÐAR

KORT 2: MINJAR UTAN HEIMATÚNA Á VALÞJÓFSSTAÐ

KORT 3: MINJAR Í HEIMATÚNI Á VALÞJÓFSSTAÐ

1. Inngangur

Um mitt sumar 2005 barst Fornleifastofnun Íslands erindi Guðrúnar Jónsdóttur, arkitekts. Fór hún þess á leit að stofnunin tæki að sér fornleifaskráningu á Valþjófsstað fyrir Prestssetrasjóð. Tilefnið var m.a. það að til stendur að byggja bílskúr í námunda við íbúðarhúsið á Valþjófsstað I og því þótti brýnt að vinna deiliskráningu á umræddum reit. Markmiðið var þó einnig að vinna aðalskráningu fornleifa í heimalandi Valþjófsstaðar auk þess að gefa yfirlit um áætlaðar fornleifar á afréttarlandi jarðarinnar.

Árið 2000 var gerð aðalskráning á hluta Fljótsdals í tengslum við virkjanaframkvæmdir. Þá skráði Fornleifastofnun Íslands valda minjastaði á Valþjófsstað og afréttarlandi þess, en sökum þess að fáir af þeim stöðum sem skráðir voru reyndust í hættu var aðeins lítill hluti gagnanna fullunninn. Markmið rannsókna á Valþjófsstað 2005 var að skrá þann hluta heimalands Valþjófsstaðar sem ekki var skráður árið 2000, fullvinna öll þau gögn sem safnað var árið 2000, taka út ráðgerðan bílskúrsreit og taka saman öll tiltæk gögn um fornleifaskráningu á Valþjófsstað í eina heildstæða skýrslu.

Vettvangsvinnan sumarið 2005 fór fram 27. júlí til 2. ágúst. Hana vann Elín Ósk Hreiðarsdóttir sem einnig sá um að fullvinna eldri skráningargögn og rita skýrslu.

Árið 2000 komu fjórir skráningarmenn á vegum Fornleifastofnunar að aðalskráningu á Valþjófsstað. Þetta voru annars vegar þau Adolf Friðriksson, Birna Lárusdóttir og Hildur Gestdóttir sem skráðu nokkra af þeim minjastöðum sem eru í afréttarlandi Valþjófsstaðar og hins vegar Magnús Á. Sigurgeirsson sem skráði hluta minja í sjálfu bæjarlandi Valþjófsstaðar.¹ Áður en vettvangsvinna hófst var safnað heimildum um jörðina og sá Sædís Gunnarsdóttir um þá vinnu.² Heimildakönnun hafði leitt í ljós 39 fornleifar í landi Valþjófsstaðar en að vettvangskönnun lokinni reyndust þær alls 51 talsins. Að auki eru þekktar 30 fornleifar á afrétti en af þeim hefur þriðjungur verið rannsakaður á vettvangi.

Gengið var á alla minjastaði í heimalandi Valþjófsstaðar, þeir hnitsettir og teiknaðir upp ef um rústir var að ræða. Auk þess voru ritaðar lýsingar á hverjum stað fyrir sig. Áður en hafist var handa við vettvangsvinnu voru tekin viðtöl við staðkunnuga á svæðinu.

Efnisskipan í þessari skýrslu er svipuð og í öðrum skýrslum um skráningu fornleifa. Á eftir inngangi er kafli um fornleifaskráningu sem m.a. gefur yfirlit um löggjöf og aðferðir við fornleifaskráningu (2. kafli). Í kjölfar hans fylgir kafli um sögu byggðar á jörðinni og nánasta

¹ Adolf Friðriksson. 2001. *Fornleifakönnun vegna fyrirhugaðrar virkjunar við Kárahnjúka*.

² Orri Vésteinsson og Sædís Gunnarsdóttir. 1998. *Svæðisskráning fornleifa á Fljótsdalshéraði*.

umhverfi hennar (3. kafli). Síðan er birt skrá yfir fornleifastaði sem kannaðir voru sumarið 2005 (4. kafli). Í 5. kafla er fjallað um fornleifar á heimalandi Valþjófsstaðar en í 6. kafla er gefið yfirlit um minjar á afréttarlandi jarðarinnar. Aftan við skýrsluna er viðauki þar sem er að finna stutta úttekt á skipulagsreit þar sem ráðgert er að byggja bílskúr.

Heimildamenn voru Friðrik Ingólfsson, Ingólfur Gunnarsson, Unnur Einarsdóttir, Þórhallur Björgvinsson og sr. Lára G. Oddsdóttir prestur á Valþjófsstað og eru þeim færðar bestu þakkir fyrir aðstoðina.

2. Um fornleifaskráningu og löggjöf

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdaglegar fyrir hundrað árum eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun, og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathuganir en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum, og skipuleg heimildauttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Af þessum ástæðum hefur Fornleifastofnun Íslands á undanförunum árum unnið að þróun aðferða við fornleifaskráningu sem fela í sér að skráningunni er skipt í þrjú afmörkuð stig og eru þar höfð til viðmiðunar hin þrjú stig skipulagsvinnu. Svæðisskráning er gerð fyrir svæðisskipulagsgerð, aðalskráning fyrir aðalskipulagsgerð og deiliskráning fyrir deiliskipulagsgerð. Svæðisskráning felst í öflun heimilda um fornleifar á viðkomandi skipulagssvæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á skipulagssvæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu og vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felst í vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulegan hátt. Deiliskráning er síðan nákvæmari úttekt á litlu svæði og er unnin samhliða áætlanagerð um endanlega ráðstöfun jarðnæðis.

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og

hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 10. grein þjóðminjalaga (nr. 107, 2001), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: „Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja ...“ Er þessi fornleifakönnun í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið þessari löggjöf. Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mó gröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu.

Í lok árs 2004 höfðu upplýsingar um 60000 minjastaði verið færðar inn í Ísleifu, gagnagrunn Fornleifastofnunar Íslands. Þar af höfðu tæplega 17000 verið skoðaðir á vettvangi.

3. Byggðasaga

Til að geta sett niðurstöður fornleifaskráningar í fræðilegt samhengi er nauðsynlegt að þekkja sögu byggðar á svæðinu sem er til rannsókna. Heimildir sem nýtast við ritun byggðasögu eru m.a. fornrit – þ.e. Landnámabók, Sturlunga og Íslendingasögur – fornbréf, jarðabækur og upplýsingar um staðsetningu kirkna og bænhúsa. Almennt er álitid að bæir sem höfðu yfir slíkum byggingum að ráða hafi byggst snemma, enda hafi bænhúsin almennt verið stofnsett fljótlega eftir árið 1000. Þá eru kuml vísbending um forna byggð. Einnig geta bæjanöfn komið að góðu gagni þegar á að reyna að ákvarða í hvaða röð jarðir hafi byggst sem og landamerki.

Þegar aðeins ein jörð er tekin til athugunar, líkt og hér, er nauðsynlegt að átta sig á samhengi hennar innan svæðisins, þ.e. hvernig jarðirnar í kringum hana hafi byggst. Því verður hér stiklað á stóru hvað varðar byggð á Valþjófsstað og næsta nágrenni. Byggðasagan sem hér er sett fram byggir að hluta á þeirri úttekt á byggðarþróun sem Fornleifastofnun gerði þegar gengið var frá skýrslu um heimildaúttekt (svæðisskráningu) í Fljótsdalshreppi.³

Þegar reynt er að rýna í fyrsta landnám á Valþjófsstað og næsta nágrenni er við hæfi að glugga fyrst í Landnámabók. Samkvæmt henni eiga bræðurnir Ketill og Graut-Atli Þórissynir að hafa komið út fyrst, á undan Brynjólfi gamla. Það er all sérkennilegt að samkvæmt Landnámu eiga þeir bræður að hafa valið sér lönd meðfram Lagarfljóti þar sem landrými er minnst sitthvoru megin, Ketill vestanmegin á Arnheiðarstöðum og Graut-Atli austanmegin, í Skógum. Brynjólfur á að hafa komið út seinna og numið Fljótsdal fyrir framan þá bræður sem og Skriðdal allan og Velli utan við landnám Graut-Atla.⁴

Í Droplaugarsonasögu eru Ketill og Atli látnir eiga bú saman í Skriðdal áður en þeir kaupa sér land beggja vegna Lagarfljóts. Það hafa því augljóslega verið fleiri en ein hefð um landnám í Fljótsdal en erfitt er að greiða úr flækjunni þar sem ótalmargt getur haft áhrif á hvernig sagnir af þessu tagi þróast og varðveitast. Einfaldast er kannski að ímynda sér að samkvæmt eldri hefð hafi Brynjólfur gamli verið aðal-landnámsmaðurinn í Fljótsdal öllum, Völlum og Skriðdal. Mikill ættbogi var frá Brynjólfi kominn og eðlilegt að honum væri ætlað rúmt landnám á við aðra höfuð-landnámsmenn. Engu minni menn áttu þó ættir að rekja til Ketils og Graut-Atla og hafa sagnir einnig verið um landnám þeirra í Fljótsdal og má vera að samning Droplaugarsonasögu um eða eftir miðja 13. öld hafi aukið vægi þeirra í

³Orri Vésteinsson og Sædis Gunnarsdóttir. *Menningarminjar í Fljótsdalshreppi í Norður-Múlasýslu*. 1999.

⁴ÍF I, 296.

landnámssögum og að landnámuhöfundar hafi því aukið hlutdeild þeirra frá því sem áður hafði verið talið.⁵

Samkvæmt Landnámu nam Hrafnkell Hrafnsson Hrafnkelsdal og náði því landnám Hrafnkels og Brynjólfs gamla saman þó engar heimildir séu til um hvar á afréttarlandinu mörkin milli landnámana hafi verið.⁶ Af Droplaugarsonasögu að dæma virðast hafa orðið mágsemdir milli ætta Hrafnkels og Brynjólfs gamla en í fornsögunum er afar mismunandi frásagnir um þéttleika byggðar í Hrafnkelsdal á fyrstu öldum byggðar. Því er erfitt um það að dæma frá sögunum hvenær byggð á Hrafnkelsdal var blómlegust og hvenær hún fer í eyði eða leggst endanlega undir Valþjófsstað. Ljóst er af Vilkinsbók að 1397 hefur Valþjófsstaður átt mikinn hluta öræfanna fyrir framan Fljótsdal og a.m.k. átt hluta Hrafnkelsdals og haft þar selstöðu í Laugarhúsum. Af þeim máldögum sem eru þekktir frá 14.-16. öld að dæma virðist Hrafnkelsdalur aðeins hafa verið notaður sem selland á þessu skeiði. Bréf frá 15.-16. öld virðast staðfesta að þá hefur Valþjófsstaður átt allan Hrafnkelsdal enda á staðurinn þá allt land milli Jökulsár og Snæfells fram undir jökul og í utanverðan Hrafnkelsdalsenda hinn ytra.⁷

Valþjófsstaður er víðlent og gjöfult búsældarland. Stærð jarðarinnar, landgæði og staðsending benda til að hún hljóti að hafa verið numin fremur snemma. Sú staðreynd að kuml hefur fundist á Valþjófsstað er sjálfstæð og óræk vísbending um að bærinn í Valþjófsstað hafi byggst á 9. eða 10. öld. Séra Vigfús Ormsson greinir frá kumlinu á Valþjófsstað fornleifaskýrslu sinni 1821 og segir að það hafi fundist um aldamótin 1800. Skýrsla hans er skilmerkileg og sést af henni að í kumlinu voru tvær kúptar nælur, kringlótt næla og perlur. Það var á melunum suðaustan við túnið á Valþjófsstað.⁸

Þegar skoðaðar eru vísbendingar ritaðra heimilda um ábúendur á Valþjófsstað má sjá þar virðast yfirleitt hafa búið miklir höfðingjar og bendir það til að jörðin hafi alla tíð verið talin mikið höfuðból. Samkvæmt Njálssögu (ÍF XII, 351) bjó Sörli Brodd-Helgason á Valþjófsstað í byrjun 11. aldar – en þar er líka gert ráð fyrir ættstórum höfðingjum á Hrafnkelsstöðum og Bessastöðum. Sörli átti Þórdísi dóttur Guðmundar ríka á Möðruvöllum og átti sjálfir ættir að rekja til bæði Brynjólfs Gamla og Graut-Atla en er annars af því er virðist óþekktur í rituðum heimildum. Oddur Gizurarson virðist búa á Valþjófsstað frá miðri 12. öld en tengdasonur hans, Sigmundur Ormsson virðist tekinn við um 1190. Sigmundur var kallaður mestur höfðingi á Austfjörðum á þessum tíma. Jón, sonur Sigmunds tók við Valþjófsstað af föður sínum en seldi syni Odds jörðina 1202. Seinna bjó Þórarinn, sonur Jóns

⁵ Sjá Mjöll Snæsdóttir; Orri Vésteinsson, Sædís Gunnarsdóttir: *Fornleifaskráning í Fellahreppi*, 12.

⁶ ÍF I, 298-299

⁷ Sveinbjörn Rafnsson. 1990: 15-18.

⁸ KE. 1956: 176.

á jörðinni (d. 1239). Allir þessir menn – Oddur, Sigmundur, Jón og Þórarinn voru goðorðsmenn og höfðingjar og bendir það eindregið til að, a.m.k. á síðari hluta 12. aldar hafi Valþjófsstaður verið orðin valdamiðstöð á landsmælikvarða.

Valþjófsstaður er kirkjujörð. Elsta heimild um að kirkju á Valþjófsstað er Hrafn saga Sveinbjarnarsonar. Þar segir að árið 1190 hafi Markús Gíslason gefið Sigmundi Ormssyni kirkjuvið til byggingar kirkju á Valþjófsstað.⁹ Af fornum heimildum má sjá að í upphafi voru tvær sóknarkirkjur í Fljótsdalshreppi önnur á Valþjófsstað en hin á Bessastöðum. Sumir hafa talið að kirkjan á Bessastöðum hafi í upphafi verið höfuðkirkja á Fljótsdal en smám saman hafi vegur Valþjófsstaðar aukist¹⁰. Auk Valþjófsstaðar virðist prestur hafa verið á Bessastöðum um skeið á 12. og 13. öld.¹¹ Aðeins er þó getið um Valþjófsstað í kirknaskránni frá um 1200¹² og þó að augljóslega hafi dregið úr mikilvægi Bessastaðakirkju þegar leið á miðaldir þarf það ekki að þýða að hún hafi áður verið höfuðkirkja – þó ekki sé það útilokað. Báðar þessar jarðir hafa nöfn sem enda á –staðir, en slík nöfn eru yfirleitt talin til marks um yngra byggðastig á landnámsöld og má vera að Víðvellir séu nafn sem bendi til upphaflegri kjarna. Valþjófsstaðir voru þó mun betur í sveit settir til að þjóna bæjum í Fljótsdal en Bessastaðir og gæti það hafa ráðið úrslitum. Árið 1306 eignaðist Valþjófsstaðakirkja alla jörðina og hún varð staður.¹³ Nafn hennar breyttist í kjölfarið úr Valþjófsstaðir í Valþjófsstaður.

Heimildir um umfang kirkju og þá höfðingja sem bjuggu á Valþjófsstað sýna að á seinni hluta 12. aldar hefur Valþjófsstaður verið búinn að ná nokkrum undirtökum á svæðinu sem jörðin hélt fram eftir öldum.¹⁴ Á síðmiðöldum var kirkjan á Valþjófsstað eina sóknarkirkjan í Fljótsdalshreppi.

Valþjófsstaðar er víða getið í heimildum frá miðöldum og síðmiðöldum, oftast í máldögum jarðarinnar eða í tengslum við presta sem þar sátu. Kirkjusaga jarðarinnar hefur annars staðar verið rakin ítarlega og verður því ekki gerð grein fyrir henni hér en þess í stað vísað á bók sr. Ágústs Sigurðssonar *Forn frægðarsetur*. Í stuttu máli má segja að ritheimildir og fornleifar bendi eindregið til þess að Valþjófsstaður hafi byggst upp mjög snemma. Á bæinn er ekki minnst í Landnámu en miklar líkur verða að teljast á að bærinn sé landnámsjörð eða hafi a.m.k. byggst upp af annarri eða þriðju kynslóð landnámsmanna. Til þess benda hin miklu landgæði, sú staðreynd að kuml hefur fundist á landareigninni og sömuleiðis að

⁹ *Biskupasögur* I, 645.

¹⁰ Sjá t.d. Jón Sigurðsson í ÍF I, 341.

¹¹ DI I 342.

¹² DI XII, 4.

¹³ IA, 340.

¹⁴ Ágúst Sigurðsson. 1979, 10-11.

samkvæmt heimildum var byggð þar einstaklega vegleg kirkja í lok 12. aldar. Þrátt fyrir að ekki sé víst að Valþjófsstaður hafi haft skýra yfirburði yfir aðrar af höfuðjörðum á Fljótsdal strax á landnámsöld þá er greinilegt að jörðin náði fljótt lykilstöðu á svæðinu sem hún gegndi fram eftir öldum.

Eins og títt er með dýrari og landmeiri jarðir hafa mörg býli byggst upp í landi Valþjófsstaðar í gegnum tíðina. Ef skoðaðir eru staðir þar sem talið er að föst búseta hafi verið á einhverju stigi málsins kemur í ljós að samtals eru þekktar heimildir um búsetu á a.m.k. 14 stöðum á heima- og afréttarlandi Valþjófsstaðar.

Í næsta nágrenni bæjarins eru þekktar heimildir um fimm hjáleigur: Gunnhildargerði (167:012), Miðbæ (167:013), Garð (167:009), Hvamm (167:010) og Staðarsel (167:014). Lítið er vitað um aldur þessara býla en sum örnefnin, s.s. Hvammur og Garður gætu bent til langrar búsetu. Líklegast verður að telja flest býlanna hafi byggst upp í góðu árferði á miðöldum og ýmist fallið í eyði og byggst upp á ný eftir árferði og hafa þá stundum verið byggð upp beitarhús og sel á hjáleigustæðunum. Ekkert er vitað um hvenær Gunnhildargerði fór endanlega í eyði en Hvammur og Staðarsel fóru í eyði 1756, Miðbær 1760, en Garður þeirra síðast eða 1811. Garður var í byggð árið 1697 en reyndar fór bærinn í eyði á 18. öld þó hann byggðist aftur um stutt skeið 1804-1811.

Auk ofangreindra hjáleiga sem voru í næsta nágrenni Valþjófsstaðar eru þekktar mannvistarleifar á nokkrum stöðum á afréttarlandi jarðarinnar þar sem talið er líklegt eða mögulegt að býli hafi verið þó mörg þeirra hafi einnig gegnt hlutverki selja. Af þessum býlum er fyrst að nefna Fell (167b:001) sem rætt er um í Ferðabók Ólafs Olavíusar. Ólafur segir Fell fyrrum hafa verið stórbýli og undir það tekur Halldór Stefánsson í grein sinni “Fornbýli og Eyðibýli í Múlasýslum”. Þar segir hann að á Felli hafi verið býli og þingstaður fram til 1700 en Fell hefur oft verið sett í samhengi við Kiðafellssþing sem nefnt er í Fljótsdælu. Á þessum stað var síðar byggt upp beitarhús. Á Ytra-Dýjafelli var eyðibýlið Dýjasel/Dýjakot (167c:006) þar sem búið var á fyrri hluta 19. aldar og vestan Glúmsstaðaár er Glúmsstaðasel (167e:003) þar sem líklegt er að föst búseta hafi verið á tímabili og sumir hafa viljað meina að hafi einnig verið nefnt Sámsstaðir. Lausleg athugun á gjóskulögum á þessum stað bendir til að mannvist hafi verið á þessum slóðum fyrir 1158 en rústir á yfirborði séu frá því eftir miðja 12. öld en fyrir 15. öld.

Þuridarstaðasel (167e:004) syðst í Hrafnkelsdal er á eignarlandi Valþjófsstaðar en var nytjað frá Þuridarstöðum. Nafnið bendir til sels en ekki er talið ólíklegt að þar hafi verið býli á einhverju skeiði. Prufuskurður í túngarð leiddi í ljós að hann er eldri en frá miðri 12. öld en prufuhola í mannabústað sannaði að hann var byggður á seinni hluta 14. aldar eða síðar sem

bendir til að minjarnar séu frá ýmsum tímum. Á afréttarlandinu voru einnig, sumarið 2005 grafnar upp tvær tóftir sem talið er líklegast að séu af seli (NM-167e:008) og reyndust þær vera frá síðari hluta 10. aldar.

Auk þeirra býla sem hér hafa verið talin upp í landi Valþjófsstaðar er rétt að minnast á Hól (168:001) sem er flokkuð sem hjáleiga frá Valþjófsstað árið 1847. Í Hólslandi er getið um býlið Dvergabæli/Dvergamýri (168:006) þar sem beitarhús voru byggð upp á gömlum tóftum sem talin voru leifar býlis einsetukonu frá Valþjófsstað og Einarsstaði (167:013) þar sem stekkur á að hafa verið byggður upp þar sem Einar nokkur hafði áður byggt sér kofa.

Bæirnir Aðalból og Vaðbrekka á Hrafnkelsdal byggast einnig upp á seinni hluta 18. aldar og eru byggð úr landi Valþjófsstaðar.

Benda má á að byggðasaga Jökuldals er allsérstæð því þar virðist hafa verið mun meiri byggð fyrst eftir landnám en síðar varð. Sveinbjörn Rafnsson sem rannsakaði fjölda tófta í Hrafnkelsdal og á Brúardölum árið 1978 komst að þeirri niðurstöðu að á sextán stöðum í Hrafnkelsdal hafi verið búið en býli þessi voru öll komin í eyði nokkru fyrir 1158 þó mörg þeirra hefðu byggst upp aftur á miðöldum. Tveir af stöðunum sextán eru í núverandi afréttarlandi Valþjófsstaðar: Þuríðarstaðasel og Glúmsstaðasel.

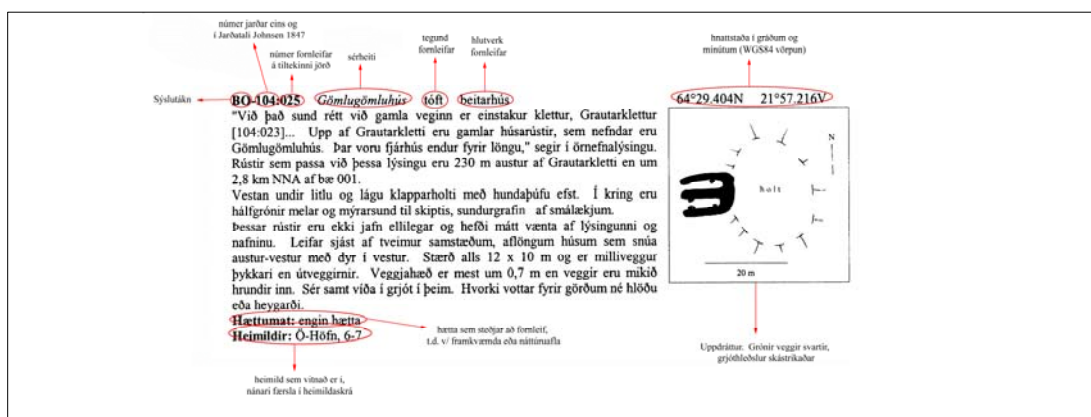
Að samanlögðu má segja að hin mikla hjáleigubýggð í landi Valþjófsstaðar minni á hversu víðáttumikil jörðin er og ljóst er að í góðu árferði var grundvöllur fyrir talsvert umfangsmikilli byggð auk heimajarðarinnar. Ekki er vitað hvort þær hjáleigur sem hafa byggst upp í nágrenni heimajarðarinnar séu almennt yngri en byggðin á afréttarlandinu sem er að því er virðist mest frá miðöldum eða fyrstu öldum eftir landnám. Túlkun Sveinbjarnar Rafnssonar á rannsóknarniðurstöðum sínum var sú að þegar á 10. öld hafi menn byggt mjög langt inn til fjalla en að sú byggð hefði fljótlega lagst af og taldi hann líklegast að aukið mikilvægi fiskveiða hefði orðið til þess að menn leituðu heldur til sjávarsíðunnar og því hefði hálendisbyggðin lagst af.¹⁵

¹⁵Nokkuð ítarlega hefur áður verið fjallað um byggðarþróun í Hrafnkelsdal og verður sú umfjöllun ekki rakin í smáatriðum hér en þess í stað bent á bókina Byggðarleifar í Hrafnkelsdal og í Brúardölum (Sveinbjörn Rafnsson. 1990)

4. Fornleifaskrá

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti (ÁR, SP o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: NM-167:001). Fornleifaskrá hverrar jarðar hefst á stuttu yfirliti yfir skiptingu jarðarinnar, eignarhald hennar og matsverð, og einnig er gefin stutt lýsing á náttúrufari og búskaparaðstæðum og sléttun túna. Þar á eftir kemur listi yfir fornleifar sem fundist hafa heimildir um.

Í skránni fær hver minjastaður eina grein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hverrar greinar eru grunnupplýsingar auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða nátttröll). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða.

Dæmi um skráningu á dæmiaerðum minjastað

Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu er gerð með GPS staðsetningartækjum (stillingin WGS 84) og er mælt í miðju hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju sé ekki meira en 10 metrar að meðaltali. Þar sem getur um „heimild um...“ t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þó engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirbyggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirbyggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt með öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin hættu, 2) hættu og 3) stórhættu. Þeir minjastaðir sem eru fjarri byggð og öllu því umróti sem hugsanlega gæti skemmt þá teljast ekki í hættu. Minjar á eða við svæði þar sem framkvæmdir eiga sér stað teljast í hættu ef hugsanlegt er talið að þeim verði rótað. Sem dæmi um slíka staði má telja fornleifar í túni en þær teljast í hættu vegna þess umróts sem fylgir ábúð og búskap og minjastaðir sem eru á svæði þar sem framtíðar landnotkun er óráðin. Í stórhættu teljast minjastaðir þar sem miklar líkur teljast á að stöðum kunni að verða raskað vegna áætlaðs eða fyrirsjáanlegs umróts. Sem dæmi um slíka staði má nefna minjastaði sem eru á skipulagssvæði þéttbýlis, inni í skógræktarreitum, innan áhrifasvæðis stórfamkvæmda eða sem uppblástur ógnar.

Gerð er grein fyrir hver er hættuorsök hverju sinni. Þá er í síðustu línu getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

Fornleifaskrá

NM-167 Valbjófsstaður

Kirkjustaður. Samkvæmt Njálu bjuggu Sörli Brodd-Helgason og Þórdís Guðmundsdóttir á Valbjófsstað þegar Flosi Þórðarson leitaði liðstyrks eftir Njálsbrennu. ÍF, XII, 351.

1143-1180: Oddr Gizurarson prestur þar;

c. 1190: Markús Gíslason af Rauðasandi gefur Sigmundi Ormssyni kirkjuvið úr Noregi, stóð sú kirkja við ritun Hrafn sögu hinnar sérstöku; Rafnssaga, Bsk I, 645

c. 1200: graftarkirkja; Kirknaskrá Páls, DI XII 4

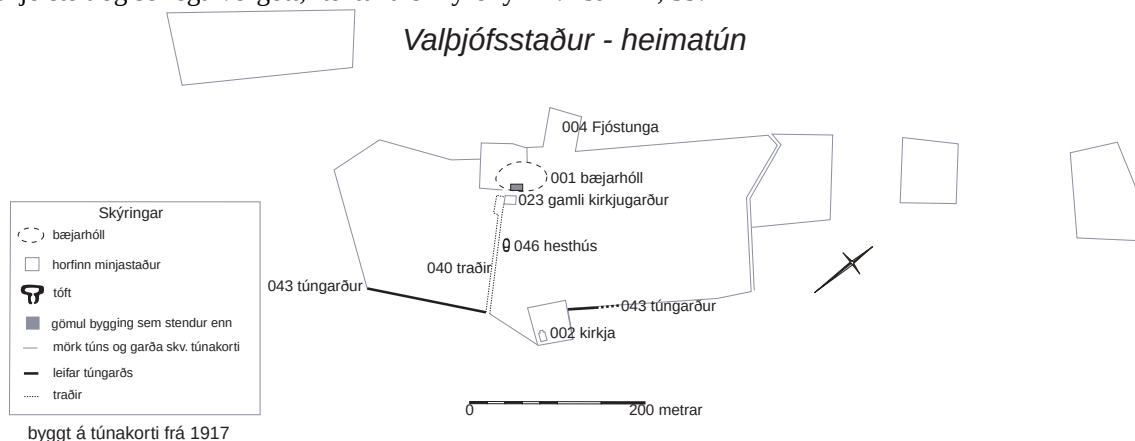
1491 er til vitnisburðarbréf um torfskurð frá Valbjófsstað. Þar vottar Páls Grímsson að skorið var upp 20 hesta torf í Skriðu en í staðinn fengi Skriðubóndi að reka lömb í Tungurnar. DI VI, 748-749.

1552. Vitnisburðarbréf Gissurar Helgasonar um Staðaröræfi frá Valbjófsstað. "Og heyrde eg alldre a þessvm arvm. at navckur ætti neina jtavlv fram a stadar ayræfi. hvorki lamba rekstur. nie annars penings. vtan hvndrat lamba rekstvr fra Skridv j Marivtvngur. enn staduren ætti j stadin vpp aa xx hesta torfskvrð arliga j Skridv land. Og eingin maður Rak sina peninga þessi fyrr greind aar hvorki fram af Selidal. eda vnder Snæfell. Og eigi hin vnyrdre ayræfin. Vtan med þess leyfi sem Valþiofstad hieillt. vtan busmala rekstur. sem i selivm var hafður." DI XII, 379-380.

1918: Tún 10,8 ha, garðar 3000 m2.

Kirkjustaður. Hjáleigur Hóll (NM-168) ásamt Garði (byggður 1804) og Hvammi. "Staðurinn á skóg til kolagjörðar í Lánghúsa, Arnhallsstaða og Þorgerðarstaðalöndum, en skógarteigur kirkjunnar í Ytri Víðivalla landi má heita liðinn undir lok; skógarteigur kirkjunnar í Hrafnkelsstaðalandi er notaður til eldsneytis. Aptur á móti er skógarpartur sá, sem staðurinn á fremra Víðivalla landi eigi yrktur, en friðaður og í gróðri. Kirkjan á enn fremur 2 afréttarlönd, millum beggja Jökulsáanna í Fljótsdal og á Jökuldal, sem árlega eru brúkuð til skiptis fyrir hérum 1,500 fjár, og er þar nokkur grastekja; svo og þriðja afréttarlandið, á Suðurfelli, og er það notað fyrir lömb, og þar sömuleiðis nokkur grastekja. ...í með sendri afskrift af lögfestu gamalli er getið Rafnskelsdals, og skýrir presturinn frá, að með Aðalbóls heimalandi sé byggður Seljadalur, "sem meinist það sama sem Rafnskelsdalur". JJ 1847, 366-367.

"Jökulsá afmarkar Valbjófsstaðaland að sa. og austan. Upp frá ánni er Valbjófsstaðanes, mestallt þurt og grasgefið með áveitu, annars harðslægt. ... Tvíbýlt er á V frá 1926, en 1949 var ræktunarlendi skipt og stofnað nýbýli á V II, á þriðjungi jarðarinnar. Stundum hefur verið tvíbýli á V I" SJM II, 39. "V var og er landkostajörð, gamla túnið að vísu í þurrara lagi. Árlegur fengur af útheysi var um 400 hb. og oft lánað um 200 hesta engi eikmum landsetum jarðarinnar. Haglendið er ágætt og óþrjótandi fyrir alla gripi sumar jafnt sem vetur, hrossaganga var talin hin besta á Héraði, landið skjólsælt og sérlega vorgott, ræktunarskilyrði yfrin." SJM II, 39.

NM-167:001 Valbjófsstaður bæjarhóll bústaður

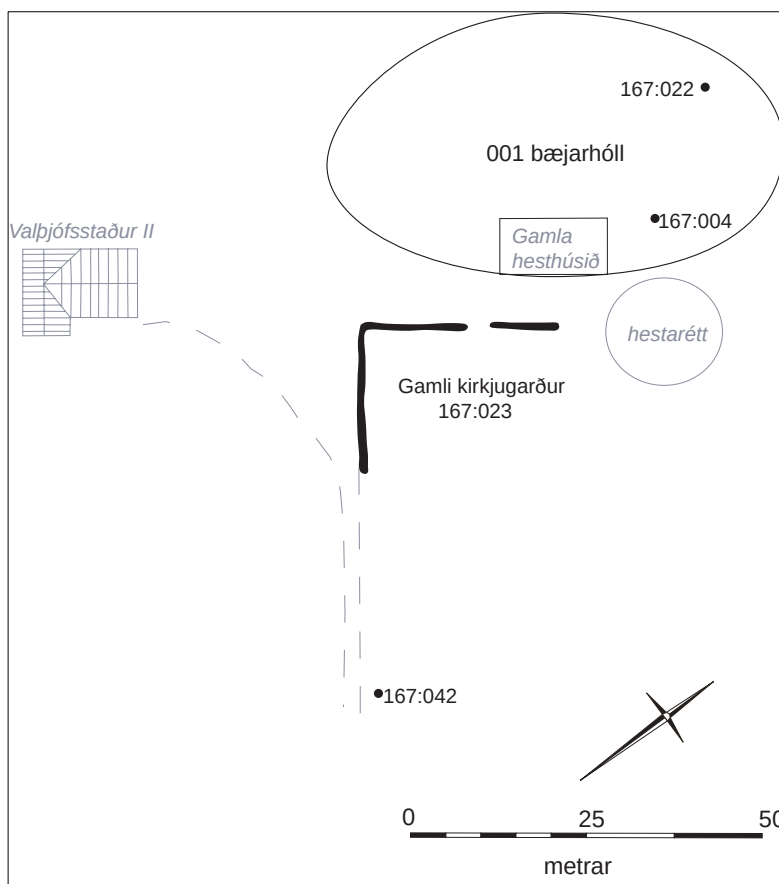
65°01.095N 14°58.972V

Líklegast hefur bærinn á Valbjófsstað, frá upphafi og allt fram á 20. öld staðið á svipuðum stað. Bæjarhóllinn er á sléttum bala undir fjallinu fyrir ofan (norðvestan) gamla kirkjugarðinn, norðan við

hlað við íbúðarhús á Valþjófsstað II. Hluti af gamla bænum stendur enn uppi og er notaður sem hesthús.

Bæjarhóllinn er um 40 x 70 m stór og snýr norður-suður. Hesthús úr bárujárn er suðaustan í hólnum, grafið inn í hann. Nyrsti veggurinn og vesturhlið hesthússins eru hlaðin úr grjóti og torfi. Nyrsti veggurinn er um 1,9 m hár að utan, með 1,7 m hárra steinhleðslu og um 20 sm torflag ofan á henni. Þessir veggir eru úr gamla bænum. Hellulögð stétt er framan við hesthúsið, um 1m breið og dyraþrep eru greinileg á tveimur stöðum.

Talið er að um það leyti sem elstu heimildir um kirkju á Valþjófsstað ná, eða um 1180-90 mun hafa verið mikill skáli á Valþjófsstað. Elsta heimildin um þennan skála er hins vegar að finna í Skýringum yfir Fornyrði Lögbókar eftir Pál Vídalín (1667-1727). Í henni getur hann um skálan á Valþjófsstað upp meðal annarra forna skála á Íslandi sem taldir séu smíði Þórðar hreðu. Í úttekkt staðarins frá 1734 er skálans einnig getið og talsvert vitnað í úttekkt staðarins frá 1689 sem ekki hefur varðveist. Í úttekktinni kemur fram að lokrekkju vanti í kvennaskálann og að skálinn sé mikið tilgenginn. Þeir Eggert Ólafson og Bjarni Pálsson koma á Valþjófsstað 1755-56: "Á prestsetrinu Valþjófsstað í Múlasýslu er skáli eða stórt hús, sem bæði er miklu stærri og eldri en almennt gerist. Samt hefir hann sýnilega verið endurreistur á seinni öldum." Til er lýsing á skálanum í tveimur handritum á Landsbókasafni Íslands og er það fyrra frá 1767 en hið síðar nokkrum árum síðar. Lýsingin er á dönsku en er hún þýdd í Árbók hins íslenska fornleifafélags frá 1884. Þar segir: "Þetta hús hefir fyrir 30 árum verið 30 álnir og 9 þuml. á lengd, 10 álnir og 3 þuml. á breidd, 4 álnir og 12 þuml. á hæð frá gólfi undir bita, 3 álnir 12 þuml. á hæð frá bita upp í mæni. Það var þiljað í sundur í 2 parta. Allir veggirnir niður að gólfi voru þiljaðir borðum úr eins konar við, sem mikið rak af hjer um sveitir í gamla daga og nefnist rauðviður ("Raudvide"). Úr þess konar trjám var yfirbyggingin [...]"

Gamla hesthúsið sem byggir að hluta af gömlum merg, á byggingarefni úr gamla Valþjófsstaðabænum

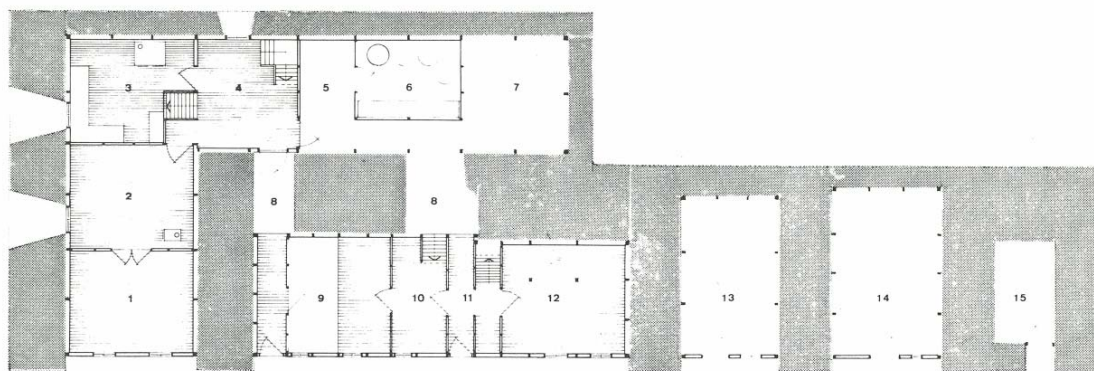
Það var þiljað í sundur í 2 parta. Allir veggirnir niður að gólfi voru þiljaðir borðum úr eins konar við, sem mikið rak af hjer um sveitir í gamla daga og nefnist rauðviður ("Raudvide"). Úr þess konar trjám var yfirbyggingin [...]"

undir þakinu, sömuleiðis undir þverbitunum, og jafnvel báðar hurðirnar á húsinu. En öll undirtre vóru úr norsku timbri, sem í fornöld var vant að flytja hingað höggvið til á undan. Báðar hurðirnar vóru svo háar, að vel mátti ríða inn um þær. Annar partur hússins var 13 álnir á lengd að þverþilinu, og var hann að eins hafður fyrir drykkjustofu, og vóru þar haldin brúðkaup eða önnur hátíðleg samkvæmi, en þó vóru 2 rúm um hvert hús við dyr þær, sem lágu inn í hinn hluta hússins, og vóru þau nefnd múnkalokrekkjur og vóru með kringlóttum dyrum og útskurði í kringum þær. Í hinum hluta hússins, sem var um 17 álnir á lengd vóru 12 rúm, 6 hvoru megin, og vóru 4 af þeim lokrekkjur, og er það ætlun manna, að þær haldi enn sínu gamla lagi; þessar lokrekkjur voru 3 1/2 al. á lengd, og sumar prýddar skurði. Gluggarnir vóru kringlótt op efst á þakinu, eins og sagt er að sje á sumum bóndabæjum í Noregi. Nú fyrir rúmum 20 árum hefir húsinu verið breytt þannig að í öðrum enda hússins hefir verið gjörð vanaleg stofa með glergluggum, en í hinum, sem áður var auður að mestu, eru nú 8 rúm, 4 hvorum megin; svo eru og aðrar dyr lokaðar, og veggur hlaðinn fyrir úr grjóti og torfi, svo að menn geti ekki komist inn í stofuna nema um bæjardyrnar, gegnum þann hluta hinnar gömlu byggingar, sem enn stendur óhaggaður." Samkvæmt Selmu Jónsdóttur er líklegt að í þeim mælingum sem getur hér á undan hafi verið notaðar Hamborgarálnir sem þýðir að skálinn var um 17 m að lengd,

Gamli bærinn á Valþjófsstað, rétt eftir aldamótin 1900, mynd úr bókinni *Forn frægðarsetur* bls. 64-65

6 m breiður, 2,6 m að krosstré og 4,6 m hár frá gólfi og upp í mæni." Helgi Hallgrímsson hefur nokkuð rannsakað heimildir um skálabygginguna á Valþjófsstað og er úttekt hans væntanleg í Múlaþingi á allra næstu árum (líklega 2006). Í *Fornum Frægðarsetrum* segir um skálann: "Skálinn forni sem síra Hjörleifur Þórðarson

VALÞJÓFSSTAÐUR UM 1900

JARÐHÆÐ

- 1 INNRI STOFA
- 2 BORÐSTOFA
- 3 ELDHÚS
- 4 HÖLL
- 5 VATNSBÚR
- 6 BÚR
- 7 GAMALT ELDHÚS
- 8 GÖNG

- 9 RAUDA SKEMMA
- 10 MIDHÚS
- 11 FORSTOFA
- 12 GAMLA STOFA
- 13 SKEMMA
- 14 SKEMMA
- 15 SMÍÐJA

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
METRAR

Uppdráttur af Valþjófsstaðabænum frá því um 1900. Birtist í bókinni *Forn frægðarsetur*, bls. 71

[prestur á Valþjófsstað 1742-1808] hafði lagfært, en breytt og minnkað all mjög um leið, var álitinn mjög lélegur, þegar síra Vigfús [Ormsson sem kom á V. 1789] tók við og stofa inna af skálanum hið sama. Mun hann hafa rífið bæði skálann og smám saman önnur hús,...[...] Það eru vissulega tímamót á Valþjófsstað, eigi síður en þá, er staffkirkjan var tekin ofan, þegar skálinn hverfur af sviðinu, stórbygging, sem að stofni til hefur verið 800 ára, ef munnmælin um, að Þórður hreða hafi byggt hann eru tekin trúarleg. Þótt svo væri ekki og skálinn nokkru yngri, var hann samt forn mjög og merkilegt stórhýsi..." Í Sveitum og jörðum er bæjarhúsum rétt fyrir aldamótin 1900 lýst: "Portbyggð baðstofa byggð rétt fyrir aldamót 17 x 6 álnir og langhús 14 x 51/2 alin, geymsluhús 16 x 6 álnir." Uppdráttur af Valþjófsstaðabænum frá um 1900 er að finna í Fornum frægðarsetrum þar er bærinn sýndur um 37 m breiður en 14-15 m breiður og hefur hann þá verið hið stæðilegasta hús með tveimur skemmum og smíðju sambyggðum að norðaustan (sjá uppdrátt).

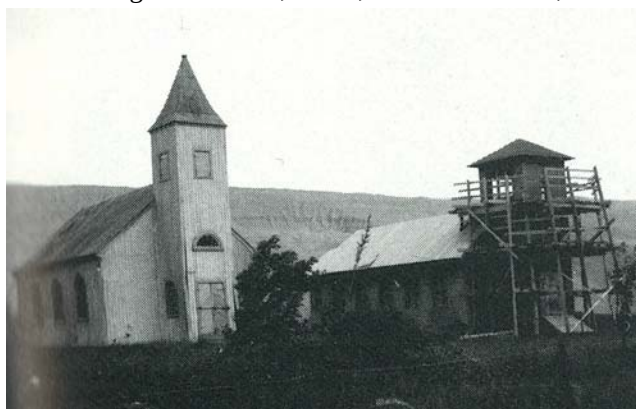

Eldri kirkjan á nýja kirkjustæðinu. Forn frægðarsetur, 64-65.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918; SJM II, 40, Páll

Vídalín, 53, Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar, 152, Árbók hins íslenska fornleifafélags 1884-1885, 33-34, Selma Jónsdóttir, 1959 og Forn frægðarsetur, 71, 43

Nýja kirkjan í smíðum, Forn frægðarsetur, 32-33

Núverandi kirkja á Valþjófsstað

NM-167:002 kirkjugarður kirkja

Árið 1888 var ný kirkja byggð á Valþjófsstað. Við það tækifæri var kirkjan færð um 140 m ASA (sjá 023 fyrir eldri kirkju). Sú kirkja sem þar var byggð stóð fram til 1962 þegar sú kirkja sem nú er á Valþjófsstað var byggð. Kirkjan sem merkt er inn á túnakort frá 1918 var um 10-20 m utan (NNA) við þá kirkju sem nú stendur á Valþjófsstað.

Umhverfis kirkjuna er afgirtur kirkjugarður sem enn er í notkun. Í garðinum er talsvert að leiðum, mest í elsta hlutanum (nyrst), engin leiði eru í gamla kirkjustæðinu og fá sunnarlega í garðinum. Í elsta hluta kirkjugarðsins er talsvert um trjágróður og þar eru nokkur ósléttuð leiði en garðurinn er að mestu sléttuður. Hann er girtur af með vírgirðingu. Norðaustarlega í kirkjugarðinum eru hryggir og ójöfnur á svæði sem er 6 x 12 m stórt. Ekki er ljóst hverju þessar ójöfnur sæta.

Eldri kirkjuna á nýja staðnum reisti síra Sigurður Gunnarsson prestur á Valþjófsstað 1883-1893). Í Fornum frægðarsetrum segir um hana: "Hin nýja kirkja var háreist og glæsilegt hús og vandað að viðum, kom tilhöggvið frá Noregi eins og hin forna og mikla staffkirkja á 12. öld. [...] Með því að kirkjuhúsið tók mjög á sig veður, þar sem það stóð, alls óvarið, austur á bakkanum, en einkum NV veður afar hvöss á Valþjófsstað, fór svo, að það titraði mikið, en rúður brotnuðu á tíðum og skekktist loks nokkuð á grunni. Ekki var þó hætta á, að það fyki því að tvöföld, rammbyggð grindin var fyllt af

grjóti upp að gluggum, sem alsíða var, einkum á veðurnæmum stöðum. [...] ...1933 er hún talin, í kirkjuskóðun prófasts, vel stæðileg og í góðri umhirðu, en sagt, að titringurinn hafi valdið rúðubrotum, þótt tréhlerar væru fyrir gluggum, en m.a.s. hefði reykháfurinn brotnað í átökunum." Samkvæmt túnakorti frá 1918 var kirkjugarður þá 44 X 44 m stór og kirkjan var í suður (eða SSA) horni garðsins. Síðan þá hefur garðurinn verið stækkaður um 30 m til suðurs. Gamla kirkjan var stutt utan (norðan) við þá sem nú stendur í garðinum. Þar er sléttur grasblettur sem ekki hefur verið jarðað en engin ummerki um gömlu kirkjuna sjást á yfirborði.

Hættumat: hætta, vegna rasks

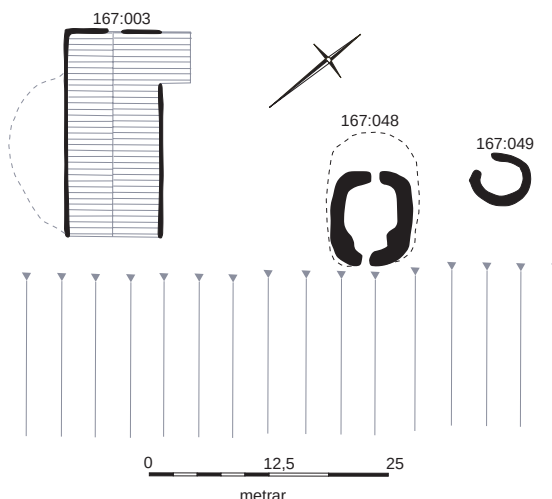
Heimildir: Forn frægðarsetur, 64-66 og Túnakort frá 1918

NM-167:003 *Hjallhúsið* hús fjárhús
Í Mannvistarminjum á Fljótsdal segir: "Gripahús

65°01.132N 14°59.047V

Hjallhús (167:003)

grjót-torfveggjum, langs að ofan, en járnklæddum stafni og þekjum. Viðbyggð hlaða með járnþaki ("nýhúsastíll"). Húsið hefur verið gert upp þannig." Hjallhús er um 100 m NNV við bæ 001. Húsið er upp af norðurenda bæjarhóls, á lágum hjalla.

Hjallhúsið stendur enn undir þaki og er 22 x 8-9 m stór. Það snýr NV-SA, með dyr í suðaustur. Veggir eru úr torfi og grjóti, allt að 1,5 m háir og álíka breiðir. Viðbygging úr bárujárni er við norðvesturenda hússins.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 22

NM-167:004 *Fjósatunga* heimild um fjós

65°01.112N 14°58.991V

"Þá er næst í röðinni Fjósatunga. Þar var gamalt fjós, þá er komið inn fyrir bæ." segir í örnefnalýsingu. Fjósið var í norðvestanverðum bæjarhólum, 20 NNV við leifar gamla bæjarins sem nú eru notaðar sem hesthús. Á þessum stað sér móta óljóst fyrir veggjum. Talsverð grjótdreif er á þessu svæði en greinileg mannvirki sjást ekki.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Valþjófsstaður, 3

NM-167:005 *Kvíabólsrétt* tóft kvíar

65°01.007N 14°59.138V

"Og fremst á túni hét Kvíaból." segir í örnefnalýsingu. Í Mannvistarleifum í Fljótsdal segir enn fremur um sama stað: "Kvíabólssrétt var á Kvíabólinu heima við bæinn á Valþjófsstað, norðan undir eða inn á milli melanna. Þetta var torfrétt, nú horfin." Tóft er enn á þessum stað hvort sem hún er af kvíunum eða öðru mannvirki. Hún er í suðvesturhorni túns, upp undir melunum. Hún er um 200 m suðvestan við bæ 001. Tóftin er í vel grónum móa í túnjaðri.

Aðaltóftin er mjög skýr, er 16 X 11 m stór og snýr í ASA-VNV. Op hefur verið á ASA enda tóftarinnar miðjum. Veggir tóftarinnar eru 0,5-0,7 m háir en 1-3 m breiðir. Hólfin eru fremur ógreinileg. Nokkrir steinar eru sjáanlegir í veggjum hér og þar, en eru lítið áberandi. Við vestur (NV) hlið eru tvö garðlög, nær annað frá norðvesturhorni tóftarinnar og að brekkunni norðan hennar, en hitt liggur með norðvesturvegg tóftarinnar og myndar þannig lítið hólf, með op í ASA enda.

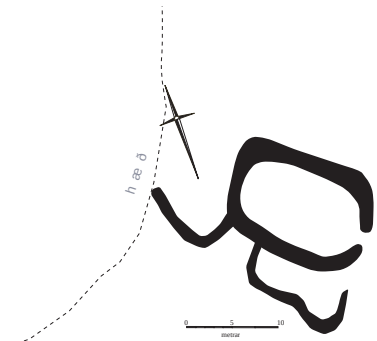
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Valþjófsstaður, 3 og HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 23

NM-167:006 mannvirki áveita

65°01.041N 14°58.077V

"... áveita úr Jökulsá á nesið, hin fyrsta á Austurlandi (frá því um

Kvíabólssréttin, á mörkum sléttaðara túna og óræktar

1790) ..." segir í Sveitum og jörðum í Múlaþingi. "Þar innar Stekkateigi, þar sunnan við koma þær saman Jökulsá og Keldáin, þar er vinkill á ánni. Þá er komið að Úthleypuskurði. Lengi var Jökulsá veitt á nesið, þessi skurður var grafinn út nesið, beygir hér utan við

Valþjófsstaðamela og nær út í Klausturnes." segir í örnefnalýsingu. Skurðurinn er mjög greinilegur þar sem hann liggur að þurru farvegi Jökulsár. Hann er um 1,7 km NNA við bæ 001.

Stefna skurðarins er norðaustur-suðvestur. Fleiri ummerki eru um áveituna. Garðlag sem er 40-50 m langt og 1 m á hæð liggur frá skurðinum og til suðvesturs í dálitlum boga. Við skurðinn er einnig bogadregin kvos, sem gæti verið manngerð.

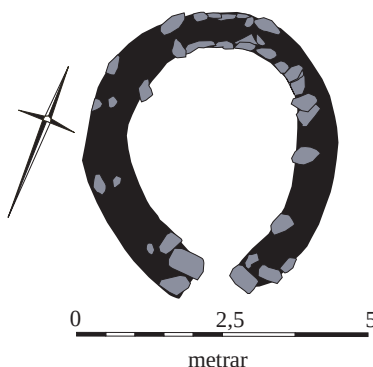
Hættumat: hætta, vegna túnræktar

Heimildir: SJM II, 40 og Ö-Valþjófsstaður, 2

NM-167:007 tóft mylla

65°00.526N 15°00.345V

"... áveita úr Jökulsá á nesið [006], hin fyrsta á Austurlandi (frá því um 1790), einnig elsta myllan við Melgrófarlæk frá svipuðum tíma." segir í Sveitum og jörðum í Múlaþingi. Í Fornum frægðarsetrum segir: "Þess má geta að síra Vigfús [Ormsson prestur á Valþjófsstað frá 1789] byggði fyrstu vatnsmylluna á Austurlandi..." Myllan er undir vegkanti skammt innan Valþjófsstað, 20 m utan Melgrófarlækjar. Hún er um 700 m innan við eyðibýlið Hvamm 010 en 1,5 km suðvestan við bæ 001. Grasi gróinn bali er framan við mylluna, að Jökulsá.

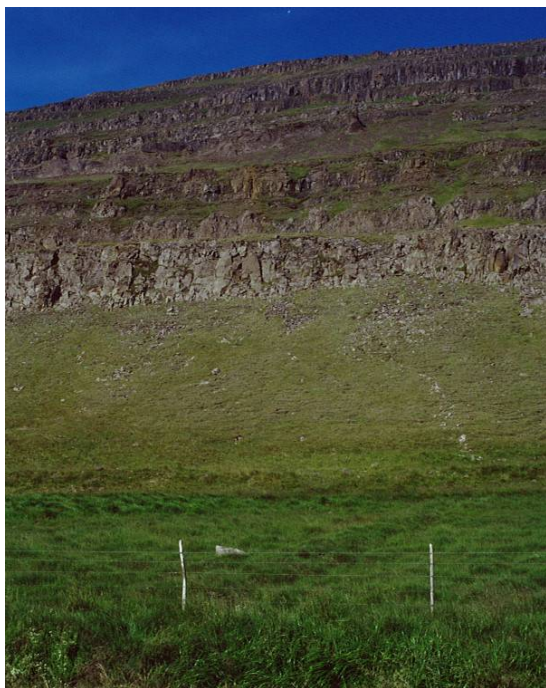

Myllutóftin er einföld og snýr NNV-SSA og er op á suðurvegg. Tóftin er 4,4 X 3,8 m stór og eru veggir hennar úr torfi og grjóti. Lækur hefur runnið fast sunnan við tóftina (um 0,5 m frá) en lækjarfarvegurinn er nú þurr. Mesta hæð veggja í tóftinni er 0,5 m, en breidd þeirra er um 1 m.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: SJM II, 40 og Forn frægðarsetur, 43

NM-167:008 Nýigardur garðlag áveita/landamerki 65°01.890N 14°57.952V

Hluti Nýjagarðs, þar sem hann teygir sig upp í klettableitið

"1890-1900: Hlaðinn áveitugarður á mörkum Valþjófsstaðar og Skriðu. Var samkvæmt úttekt 555 faðma langur, 2 áln. og 13 þumbl. á hæð og 2 áln. og 22 þumbl á þykkt." segir í Sveitum og jörðum í Múlaþingi. Í örnefnaskrá segir um sama stað: "Áður var þarna garður hlaðinn úr snyddu, sem gegndi tvíþættu hlutverki, bæði sem varnar- og landamerkjagarður og sem áveitugarður. Nú er þessi garður falinn á stórum köflum. Hann hefur alltaf verið kallaður Nýigardur." segir í örnefnalýsingu. Garðurinn liggur beggja vegna við þjóðveg milli Skriðuklausturs og Végarðs. Hann er um 1,7 km NNA við bæ 001.

Þessi garðstubbur er um 30 m langur og liggur upp undir hliðina. Ofarlega í hliðinni er grjótdreif í framhaldi af garðinum. Stefnan er suðaustur-norðvestur. Framræsluskurður hefur verið grafinn í gegnum garðinn við hliðina. Einnig slitnar hann við þjóðveginn, en hann liggur þvert á garðinn. Garðurinn er hlaðinn úr torfi, nema í hliðinni. Hægt að fylgja honum á um 100 m kafla. Er þetta vestasti hluti Nýjagarðs. Um 350 m frá vesturenda beygir garðurinn til NA (hornið er rofið burtu, N 65°01.812; V 14°57.616, skekkja 4 m). Á þessum slóðum er garðurinn allt að 0,8 m

hár, og grunnur skurður austan megin við.

Hættumat: hætta, vegna túnræktar

Heimildir: SJM II, 40 og Ö-Valþjófsstaður, 1

NM-167:009 Garðar bæjarstæði býli 65°01.421N 14°58.571V

1696: Garðar [Valþjófsstaðakirkjueign], 6 hdr, 1 kúg, landsk. 60 al. Í Jarðabók Johnsens frá 1847 segir: "1760 voru hér að auki taldar hjáleigur með Valþjófsstað Garðar og Hvammur, og voru Garðar byggður 1804, en Hvammur talinn með staðnum." Í Sveitum og jörðum í Múlaþingi segir: "Í túni í nágrenni Valþjófsstaðar voru 5 hjáleigur: Gunnhildargerði, Miðbær (í eyði 1760), Garðar (til 1811), Hvammur (til 1756) og Staðarsel, sem fór í eyði 1756. Á Görðum og Hvammi voru og eru enn fjárhús, á Gunnhildargerði og Miðbæ núv. Valþjófsstaður I og prestsetur." Í Mannvistarminjum í Fljótsdal segir: "Garðar voru á grundinni, um það bil miðja vega milli Prestsseturs og Végarðs og heitir þar Garðstún og Garðahlaup." Garðar voru um 680 m NNA við bæ 001. Garðar voru á sléttri, vel gróinni grund sem orðin er að túni. Klettabelti er 70-80 m vestar.

"Síðast voru þar allstór fjárhús úr torfi og grjóti, líklega tvístæð (eða meira), og hlaða á bakvið. Þessi hús voru rifin og sléttuð í kringum 1975, en þar er enn dálítil grjótdreif og annað graslag en í túninu umhverfis." segir í Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum. Engar minjar sjáanlegar en á staðnum er bungulaga hóll, 25 x 40 m stór sem snýr norður-suður. Hóllinn er mitt á prestsbústaðar og Végarðs.

Hættumat: hætta, vegna túnræktar

Heimildir: JJ 1847, 362; SJM II, 38; HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 22 og Halldór Stefánsson: Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum, 180

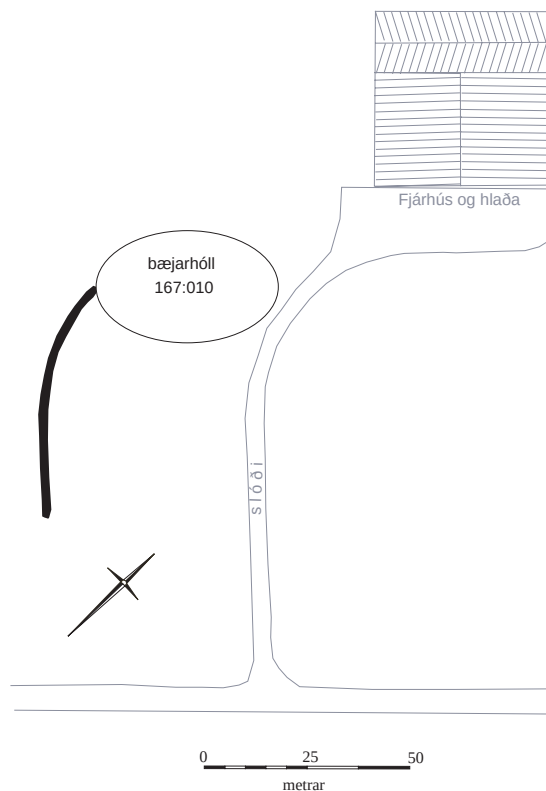
NM-167:010 Hvammur bæjarhóll býli 65°00.758N 14°59.621V

Í Ferðabók Ólafar Olavíusar segir: "Hvammur [Valþjófsstaðakirkjueign], 6 hdr, 1 kúg, landsk. 60 al." Í Jarðabók Johnsens segir: "1760 voru hér að auki taldar hjáleigur með Valþjófsstað Garðar og Hvammur, og voru Garðar byggður 1804, en Hvammur talinn með staðnum." Í Sveitum og jörðum í Múlaþingi segir: "Í túni á nágrenni Valþjófsstað voru 5 hjáleigur: Gunnhildargerði, Miðbær (í eyði 1760), Garðar (til 1811), Hvammur (til 1756) og Staðarsel, sem fór í eyði 1756. Á Görðum og Hvammi voru og eru enn fjárhús, á Gunnhildargerði og Miðbæ núv. Valþjófsstað I og prestsetur." Í Mannvistarleifum í Fljótsdal segir enn fremur: "Hvammur. Forn býli og síðar beitarhús frá Valþjófsstað, inni í djúpum hvammi, framan við Valþjófsstaðamela. Búseta var í Hvammi til 1756." Slóði liggur frá þjóðvegi norður að fjárhúsum og hlöðu. Bæjarhólinn er í túninu og við hlaðið rétt suðvestan við húsinn. Hvammur er um 800 m suðvestan við bæ 001. Bæjarhóllinn er á grasi grónum bala undir hlíð, fáeina metra suðvestan við fjárhús og hlöðu sem þar standa.

"Steypt fjárhús voru byggð þar 1970-75, og muni öll eldri hús þá hafa verið rifin og jöfnuð við jörðu, svo og fornar tættur, ef til voru." segir í Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum. Bæjarhóllinn snýr ANA-VSV, 40 x 24 m stór. Stakir steinar sjást í hólnum, og garðlag liggur frá VSV enda hans, í boga til suðurs og svo suðvesturs. Það er samtals um 48 m langt. Girðing liggur langsum yfir hólinn norðanverðan.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: JJ 1847, 362; SJM II, 38; HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 22; ÓÓ: Ferðabók, 140 og Halldór Stefánsson: Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum, 180

NM-167:011 kuml legstaður

65°00.899N 14°58.898V

Í Kuml og haugfé segir: "Séra Vigfús Ormsson hefur í fornleifaskýrslu sinni 1821 skráð eftirfarandi lýsingu á kumli, sem hann fann á Valþjófsstað: Þegar ég eitt sinn fyrir hér um 20 árum var að ganga um mela nokkra, er liggja sunnan og suðaustan við túnið á Valþjófsstað - hvörjir melar árlega blása upp undir túnið - sá ég fram úr moldbakkarofi standa lærlegg af manni, hvörsvegna ég fór í þeim sama stað að forvitnast um, hvört meira væri að finna; fann ég þar þá beinagrind af manneskju, er, eftir því sem beinin lágu, var að sjá hefði lagzt eður lögð verið þar hálfkreppt fyrir. Milli bols og höfuðs var mikið af stórum og smáum tölum, þær stærstu voru á stærð við fremstu kjúku vísifingurs á meðalmanni, þó nokkuð styttri, svartar að lit með hvítum og rauðum krossum, en hinar minni á stærð við krækjuber, einlitar eins og silfraðar væru; neðanvert við tölurnar, eða hvar brjóst manneskjunnar virðist verið hafa, lá nisti eða lítill ferhyrndur koparskjöldur, hvör eð hér með fylgir til sýnis, en tölurnar eru allar týndar, svo ekkert af þeim getur senzt. Í mittisstað beinagrindarinnar voru 2 koparkvenskildir, er litu út fyrir að hafa verið á belti til að krækja að sér, þar eð á öðrum var krókur, en undir hinum sást vottur til vefnaðartjös með vaðmálsvígindum. Skildir þessir eiga hér með að fylgja til sýnis. Þessi skýrsla prestsins má heita skilmerkileg, t.d. um staðsetningu haugfjárins. Líkið hefur áreiðanlega legið kreppt á hliðinni eins og mörg önnur. Koparkvenskildirnir eru kúptar nælur, önnur af gerðinni Rygh 652 og 654, afbr. Smykker 51k, með 7 ásteyptum hornum, hin af gerðinni Rygh 652 og 654, alveg eins og Smykker 51b. Það sem séra Vigfús kallar ...ferhyrndan koparskjöld ...er í rauninni kringlótt næla, en hið upphleypta verk, sem á henni er, gengur á fjórum stöðum út fyrir kringlubrúnina, og veldur það orðalagi prests." Nákvæm staðsetning kumlsins er ekki þekkt en það hefur verið innan núverandi skógræktargirðingar 350-400 m sunnan við bæ 001.

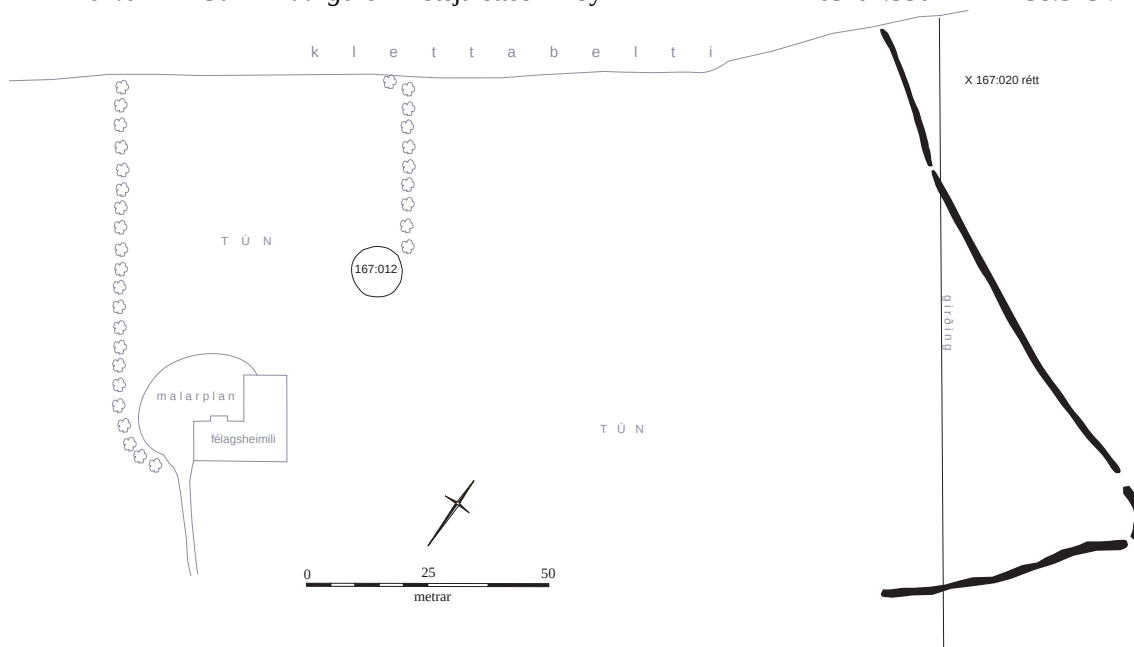
Kumlið hefur verið á melunum sem nú er innan skógræktargirðingar um 100 m neðan (VSV) við þjóðveg eru grastorfur með rofabörðum. Stefna er SSA í suðurenda túns. Slóði um skógræktina er um 30 m norðan við grastorfanna. Melarnir eru að mestu uppblásnir og gróðurvana. Ekki er nákvæmlega vitað hvar kumlið fannst.

Hættumat: stórhætta, vegna skógræktar

Heimildir: KE 1956, 176

NM-167:012 *Gunnhildargerði* bæjarstæði býli

65°01.550N 14°58.373V

"Í túni á nágrenni Valþjófsstaðar voru 5 hjáleigur: Gunnhildargerði, Miðbær (í eyði 1760), Garðar (til 1811), Hvammur (til 1756) og Staðarsel, sem fór í eyði 1756. Á Görðum og Hvammi voru og eru enn fjárhús, á Gunnhildargerði og Miðbæ núv. Valþjófsstað I og prestsetur." segir í Sveitum og jörðum í Múlaþingi. Í Mannvistarminjar í Fljótsdal segir: "Gunnhildargerði var um 20-30 m utar (og ofar) en félagsheimilið Végarður er nú, og sést þar dálítill þúst til minja um þetta forna býli." Engar töftir sjást nú þar sem býlið Gunnhildargerði var en þar er greinilegur hóll, um 25 m norðan við félagsheimilið Hlégarð. Hóllinn er tæpan 1 km NNA við bæ 001 en um 170 m ofan við (vestan) þjóðveg.

Lágur hóll í sléttum grasbala. Hóllinn er um 10 x 10 m stór en um 1-1,5 m hár. Sléttað hefur verið úr hólnum að hluta vestanmegin.

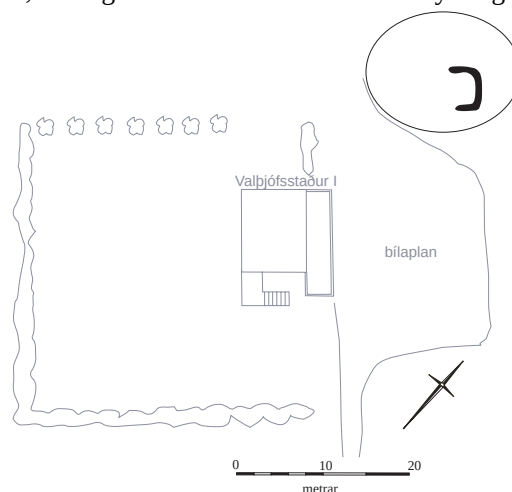
Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: SJM II, 38; HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 22 og Halldór Stefánsson: Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum, 180

NM-167:013 *Miðbær* þúst hjallur/býli

65°01.304N 14°58.712V

"Í túni á nágrenni Valþjófsstaða voru 5 hjáleigur: Gunnhildargerði, Miðbær (í eyði 1760), Garðar (til 1811), Hvammur (til 1756) og Staðarsel, sem fór í eyði 1756. Á Görðum og Hvammi voru og eru enn fjárhús, á Gunnhildargerði og Miðbæ núv. Valþjófsstaður I og prestsetur." segir í Sveitum og jörðum í Múlaþingi. Í Mannvistaminjar í Fljótsdal segir: "Miðbær, sem var stutt fyrir ofan núverandi íbúðarhús prestsins (Valþjófsstað I)." Öruggr ummerki sjást ekki um Miðbæ við Presthús (Valþjófsstað I) en þó má á tveimur stöðum greina óljósa mannvistarleifar sem gætu vel

tengst bænum. Í fyrsta lagi er þústarhæð fast ANA við bílastæði við Valþjófsstað I og í öðru lagi er hryggur í túni, um 100 m utan við prestshús. Allt umhverfis íbúðarhúsið á Valþjófsstað I eru sléttuð tún.

Fast ANA við bílastæði við prestshús er hæð sem er um 19 X 14 m stór. Hún er á kafi í gróðri og ýmsum úrgangi hefur verið hent á svæðið. Af þessum sökum er erfitt að greina óljósa tóft sem er á hæðinni norðaustarlega. Norðausturveggur þústarinnar er greinilegastur en hún gróflega hringlögðuð og um 6 m í þvermál. Samkvæmt Unni Einarsdóttir ábúanda á Valþjófsstað II var þarna einhver kofi, e.t.v. einhvern tíman notað fyrir nokkra hesta en síðar var þar þurrkað tað.

Undir það allra síðasta var á svæðinu hjallur þar sem þvottur var þurrkaður. Um 100 m utan við íbúðarhúsið á Valþjófsstað I er hryggur í túninu sem mögulega gætu verið síðustu ummerki um útflattan vallargarð. Hrygginn má greina á 60-70 m kafla norðvestur-suðaustur áður en hann verður alveg ógreinilegur í túninu. Bæði þústin og hryggurinn gætu upphaflega hafa tengst Miðbæ þó erfitt sé að skera úr um slíkt að svo stöddu.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: SJM II, 38; HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 22; ÓÓ: Ferðabók, 140; Halldór Stefánsson: Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum, 179

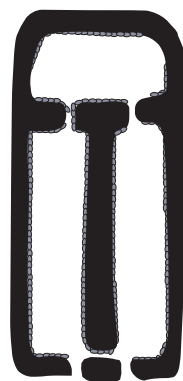
Óræktarbletturinn þar sem óljósar leifar tóftar/þústar er að finna

NM-167:014 Staðarsel bæjarstæði býli

"Í túni á nágrenni Valþjófsstað voru 5 hjáleigur: Gunnhildargerði, Miðbær (í eyði 1760), Garðar (til 1811), Hvammur (til 1756) og Staðarsel, sem fór í eyði 1756. Á Görðum og Hvammi voru og eru enn fjárhús, á Gunnhildargerði og Miðbæ núv. Valþjófsstað I og prestsetur. Eigi er kunnugt hvar Staðarsel var, ef til vill uppi í heiði eða Hrafnkelsdal." segir í Sveitum og jörðum í Múlaþingi. Ekki er vitað hvar Staðarsel hefur verið. Tilgátur hafa verið settar fram um að það kunni að hafa verið á Hrafnkelsdal en af staðsetningu annarra þeirra býla sem taldar eru upp í "nágrenni" Valþjófsstaðar að dæma hefur Staðarsel vart verið í svo mikilli fjarlægð frá heimajörðinni. Hugsanlegt er að Staðarsel sé þar sem síðar byggðist upp Gamlistekkur (016).

Heimildir: SJM II, 38

NM-167:015
Teigshús
tóftir
beitarhús
Í
Mannista
minjar í
Fljótsdal

0 5 10
metrar

Beitarhúsin Teiqshús (167:015)

segir: "Teigshús nefndust gömul beitarhús frá Valþjófsstað, inni í svonefndum Valþjófsstaðteig, um 2 km utan við bæinn Hól. Tættur þessar eru skýrar, á grund skammt fyrir ofan veginn." Tóftir Teigshúsa eru um 2,7 km suðvestan við bæ 001.

Tóftin er afgirt, og stendur á grónum bletti, í halla undir fjallinu. Hún er um 100 m frá stóru borgati í fjallshlíðinni.

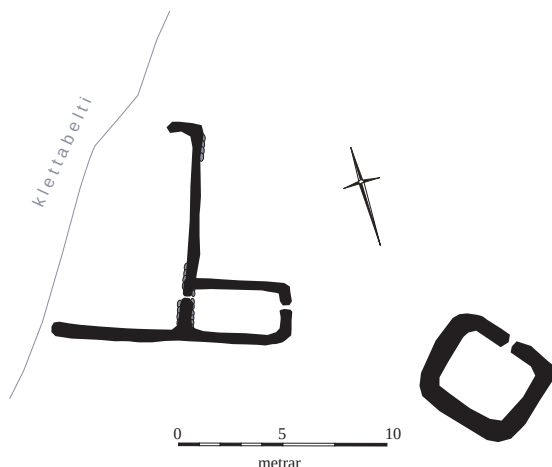
Tóftin er hlaðin úr torfi og grjóti. Hún er 24 x 11 m stór og snýr norðvestur-suðaustur. Fjárhúsið sjálft er með garða eftir endilöngu húsinu en að baki er lítið hólfið við norðvesturenda. Garðinn skiptir aflanga hólfinu í tvö, 15 X 3 m stór hólfið (að innanmáli), en hólfið að baki, sem líklega hefur verið hlaða er 6 x 2 m að innanmáli. Gengt er úr langhólfunum í litla hólfið, og dyr eru á suðausturenda langhólfa.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 22

NM-167:016 Gamlistekkur tóftir stekkur

65°00.330N 15°01.214V

Í Mannvistaminjar í Fljótsdal segir: "Skammt fyrir utan Teigshúsin [015] var stekkur frá Valþjófsstað, Gamlistekkur, og heitir Stekkeyri þar fyrir neðan. Þar munu vera töluverðar tættur að sögn Sverris Þorsteinssonar ..." Gamlistekkur er um 400 m norðaustan við Teigshús 015. Frá honum eru um 200 m eru niður á þjóðveg. Stekkurinn er um 2,3 km suðvestan við bæ 001. Tóftirnar eru í grasi grónum hvammi, upp á hjalla undir klettavegg við fjallið.

Á þessum stað eru a.m.k. tvær tóftir. Sú vestari er byggð upp við klettavegg sem myndar norðvesturvegg norðvestara hólfsins. Tóftin skiptist í tvö hólfið, annað aflangt sem snýr suðvestur-norðaustur og er um 12 X 12 m stórt en mjókkar verulega til norðausturs enda NA-endi

aðeins 6 m á breidd. Hitt hólfið er áfast suðurhorni þessa hólfs, og er 6 x 3 m stórt með dyrum í suðvestur. Dyr eru á milliveggnum milli hólfa og þar sér í grjót í hleðslunni. Annars sér óvída í hleðslur og er tóftin sigen og grasi gróin. Um 6 m suðvestan við stærri tóftina er sú minni. Hún er ferhyrnd og um 6 x 5 m stór. Hún er úr torfi og er fremur sokkinn með opi á miðjum norðvesturvegg. Hvergi sér í grjóthleðslur.

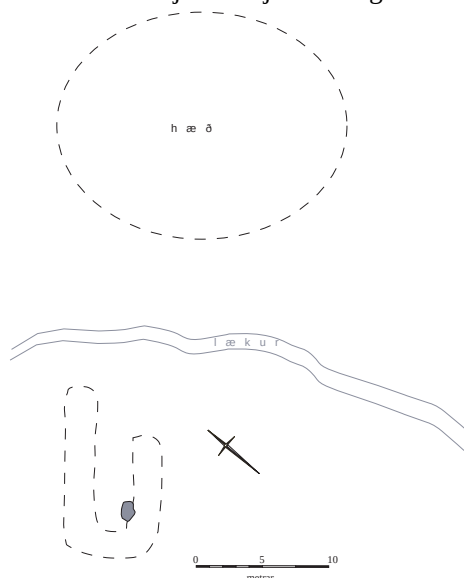
Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 22

NM-167:017 Selhjalli þúst sel

65°01.011N 14°59.739V

Í Mannvistaminjum í Fljótsdal segir: "Selhjalli heitir hátt uppi í fjallinu ofan við Valþjófsstað, og eru þar líklega seltættur, en tæplega hefur verið búið þar."

Mögulegar leifar sel á Selhjalla

Hjallarnir ofan við Valþjófsstað hafa allir sitt nafn. Neðst er Bæjarhjalli, þá Skothjalli svo Torfhjalli og þá Selhjalli. Hann er fagurgrænn og eykst undirlendi hans eftir því sem suðvestar dregur. Engar greinilegur rústir eru á Selhjalla en tæpum 600 m suðvestan við gamla bæ 001 er ræktarleg hæð og þúst við læk sem hugsanlega geta verið alveg signar mannvistarleifar. Grasi gróinn sylla í hlíðinni.

Annars vegar er á þessum stað, utan við læk lág en ræktarleg hæð um 20 X 18 stór sem snýr NNA-SSV. Ekki er að sjá neinar mannvistarleifar á henni en hún er ræktarleg og ekki ólíklegt að einhverjar leifar kunni að reynast undir sverði. Hins vegar er um 13 m SSV við hæðina lítt áberandi þúst fast innan við smálæk sem þarna rennur niður hlíðina. Þústin er einföld og um 13 X 7 m að stærð. Hún snýr NNA-SSV og ekki er hægt að greina norðausturvegg hennar. Þústin er ekki vandlega hlaðin, fremur eins og stungið hafi verið innan úr henni og uppkastinu hrúgað í vegg. Norðausturveggur er þó að talsverðu leyti myndaður að hlíðinni sem hækkar ofan við þústina. Ekki er víst að þær ólögulegu mannvistarleifar sem virðast vera á þessum stað séu leifar sels en ekki fundust önnur ummerki um selið í hlíðinni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 22

NM-167:018 heimild um rétt

65°01.092N 14°57.521V

Í Mannvistaminjum í Fljótsdal segir: "Skilarétt á Stekkjartanga: "Er allt það fé, sem kemur úr Rana, af Vesturöræfum og undan Snæfellinu, réttað undir svokölluðum Stekkjartanga við Jökulsána, á neginu fyrir austan Valþjófsstað" (Stefán Árnason: Sóknarlýsing 1849). Tanginn er beint niður af Valþjófsstað, um það bil sem Jökulsá mætir Keldá. Líklega hafa árnar brotið upp þann hluta tangans, sem réttin var á." Réttin var um 1100 m austan við bæ 001. Mikið er rofið af Stekkjartanga og er réttin að öllum líkindum horfin í ána.

Austast á Stekkjartanga eru háir rofbakkar, um 2 m háir og hefur áin brotið mikið af honum á síðustu áratugum. Friðrik Ingólfsson bóndi á Valþjófsstað mundi eftir réttinni þarna en hún er gersamlega horfin.

Hættumat: hætta vegna vatnsaga

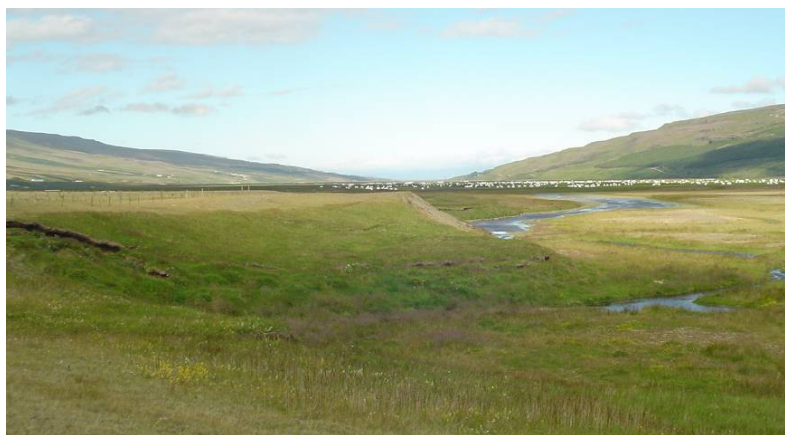
Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 23

NM-167:019 Stekkjartangi tóftir + garðlag stekkur

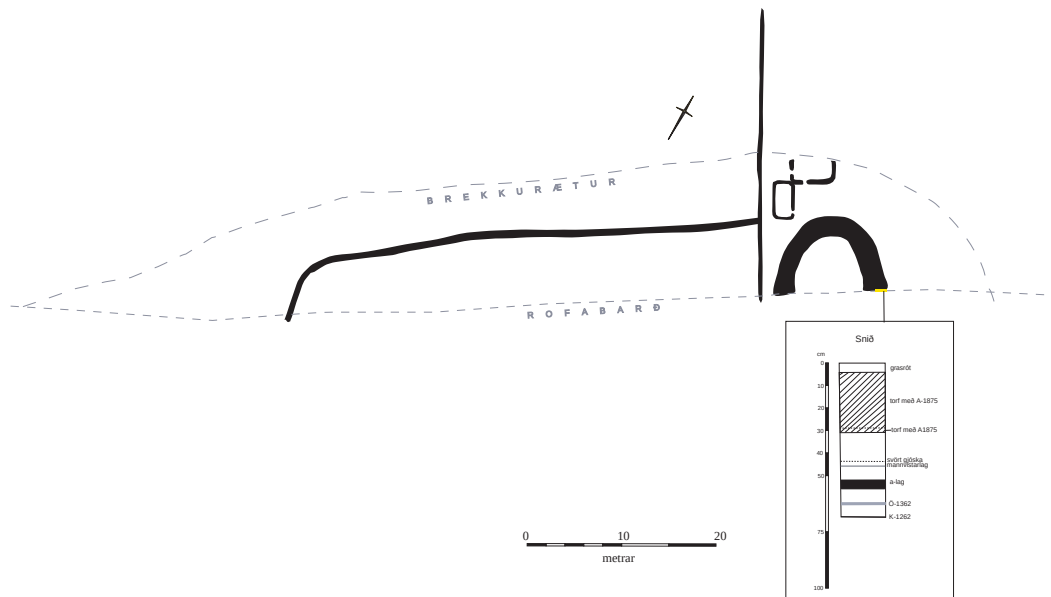
65°00.972N 14°58.277V

Í Mannvistaminjum í Fljótsdal segir: "Skilarétt á Stekkjartanga [018]: "Er allt það fé, sem kemur úr Rana, af Vesturöræfum og undan Snæfellinu, réttað undir svokölluðum Stekkjartanga við Jökulsána, á neginu fyrir austan Valþjófsstað" (Stefán Árnason: Sóknarlýsing 1849). Stekkjartangi er beint niður af Valþjófsstað, um það bil sem Jökulsá mætir Keldá. Líklega hafa árnar brotið upp þann hluta tangans, sem réttin var á." Réttin á Stekkjartanga er horfin en þar sjást enn tóftir og er líklegast að þær séu af þeim stekki er tanginn er kenndur við. Tóftirnar eru tæpum 600 m austan við bæ 001.

Tóftirnar eru austan við melana sem eru austan við núverandi kirkju á Valþjófsstað (sjá 002). Þær eru fast ofan (norðvestan) við þurran farveg í Jökulsá, þessi farvegur þornaði eftir að varnargarðar voru settir í ána. Áður en hann kom til voru þessar tóftir í stórhættu. Í grasi gróinni dæld eða nesi undir melunum.

Stekkjartangi (167:019)

Á þessum stað er garðlag sem og 2-3 tóftir. Mest áberandi er tóft sem stendur á hól á árbakkanum, sem áin hefur greinilega brotið nokkuð af. Snýr hún í SA-NV. Eftir eru um 8 m af lengdinni, en hún er um 7 m breið. Í rofabarði sést að hún er yngri en A-1875 lagið, sennilega frá því um aldamótin 1900. Rétt sunnan við tóftina eru tvö hól, annað 7 x 4 m stórt en hitt 6 x 3 m stórt. Báðar tóftirnar eru einfaldar. Sunnan þeirra er garðlag, 30 m langt sem liggur SA-NV. Þessar tvær síðastnefndu tóftir og garðlagið eru öll fremur óveruleg eða 0,5-0,7 m á breidd. Frá húsunum liggur annað garðlag, nokkru verulegra til suðvesturs beygir svo til suðurs og endar þar sem áin hefur brotið af hvamminum. Þetta garðlag er samtals um 40 m langt. Engar grjóthleðslur eru greinilegar í tóftunum.

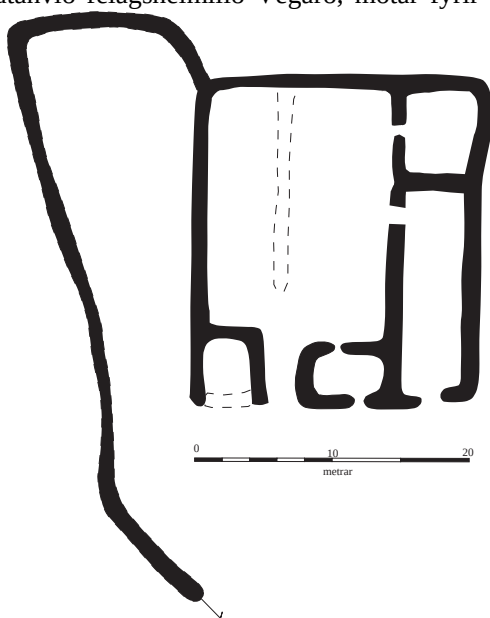
Hættumat: hætta, vegna vatnsaga

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 23

NM-167:020 tóft rétt

65°01.624N 14°58.345V

Í samantekt um mannvistaminjar í Fljótsdal segir: "Rétt við Végarð: Stutt fyrir utan girðinguna, utanvið félagsheimilið Végarð, mótar fyrir torfgörðum, er mynda nokkur hól, líkt og í rétt, einnig garðstúfar sem stefna þvert á fjallið. Þessar minjar eru skammt fyrir utan og ofan eyðibýlið Gunnhildargerði." Réttin er 140 m austan við Gunnhildargerði, um 4 m austan vírgirðingar (sjá 012). Réttin er um 1,1 km NNA við bæ 001. Við brekkurót, klettur taka við um 50 m ofar.

Réttin er um 25 x 23 m stór og skiptist í 5 misstór hól. Langstærst er þó hól norðvestast 15 X 16 m stórt. Öll hin hólfin, með einni undantekningu eru með op inn í þetta hól. Veggir eru úr torfi að mestu leyti, þó sjást stöku steinar. Breidd veggja 1-1,5 m, en hæð um 0,5 m og þeir eru mjög signir. Utan við hólfið að vestan er óreglulegt garðlag sem líklega tengist réttinni. Það liggur stutt (um 15 m) til suðvesturs en beygir svo til suðausturs og liggur rúma 100 m niður hlíðina. Þar fjarar það út en örfáum metrum suðvestar má aftur greina garðlag sem heldur

áfram til suðvesturs í átt að Végarði.

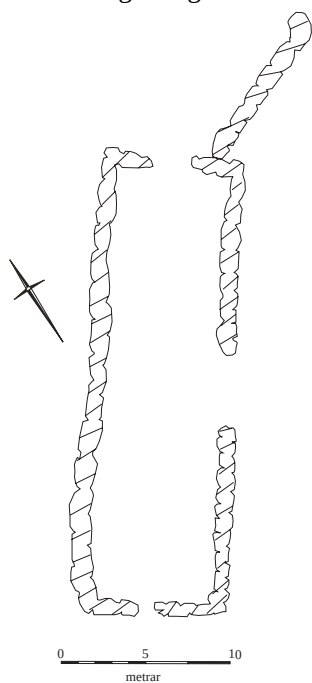
Hættumat: engin hætta

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 23

NM-167:021 tóft+garðlag rétt

65°00.986N 14°59.315V

Í samantekt um mannvistaminjar í Fljótsdal segir: "Rétt á Vatnsleysu, þ.e. efst á Melunum innan og ofan við bæinn, hlaðin úr grjóti, og Náthaga garður við hana, en enn í

Grjóthlaðin rétt á Melunum (167:021)

notkun, fyrir bæinn." Réttin er um 330 m suðvestan við bæ 001. Slóði er upp á melana innan við bæinn. Undir brekku, á grasivöxnum bala.

Réttin er grjóthlaðin og 28 X 9 m að stærð. Hún snýr norðaustur-suðvestur og er aðeins eitt hólf þó 10 m langt garðlag liggir frá henni til ANA og einnig megi greina garðhleðslur bæði um 20 m innan við réttina sem og um 50 m utan við hana þar sem um 50 m garðlag sem gæti hafa markað af náthaga til norðausturs liggur frá klettabelti í hlíðinni og niður á jafnsléttu. Veggir sjálfrar réttarinnar eru 0,9 m háir og 0,5 m breiðir. Norðurhluti réttarinnar er enn nýttur. Réttin er opin í báða enda.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 23

NM-167:022 Sigmundartótt heimild um útihús

65°01.123N 14°58.992V

"Sigmundartótt hét norðan við gamla bæinn." segir í örnefnalýsingu. Sigmundartóft var í norðvesturhorni bæjarhóls, um 30 m norðan við hesthúsið sem nú er byggt á grunni gamla bæjarins, niður af (ASA) Hjallahúsinu 003. Á grösugum bæjarhól.

Engar minjar sýnilegar á þessum stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 8

NM-167:023 kirkjugarður kirkja

65°01.092N 14°58.965V

Kirkjan á Valþjófsstað stóð frá öndvegi og fram til 1888 andspænis bænum 001 og um 140 m ofar en núverandi kirkja stendur. Í samantekt um mannvistaminjar í Fljótsdal segir: "Gamli kirkjugarðurinn er í hlaðinu, andspænis timburhúsinu, og var hann sléttaður um 1920-30 og gróðursett tré í hann. Legsteinar og krossar voru flestir fluttir niður í nýja garðinn, einn kross er enn í þeim gamla." Af túnakorti frá 1918 má sjá að þá hefur þegar verið trjáreitir í gamla garðinum. Trjárækt þessi vitnar til um staðsetningu kirkjugarðs en þó má víða greinilegar sjá útlínur garðsins.

Kirkjugarðurinn er greinilegur um 6-8 m austan bæjarhóls. Stór birkitré frá um 1900 eru í garðinum, einn járnkross og kirkjugarðshliðið er nú á girðingu sem liggur yfir garðinn þverann.

VALÞJÓFSSTAÐIR Í FLJÓTSDAL (NM) -Maríu

c. 1190: Markús Gíslason af Rauðasandi gefur Sigmundi Ormssyni kirkjuvið úr Noregi, stóð sú kirkja við ritun Hrafn sögu hinnar sérstöku; Rafnssaga, Bsk I, 645

c. 1200: graftarkirkja; Kirknaskrá Páls, DI XII 4

1201: Jón Sigmundsson leiðir Guðmund Arason til kirkju; Prestssaga Guðmundar, Bsk I, 471.

1306: gior stadr aa Valþíofs stodum er adr uar half lendi ; Gottskálksannáll, IA, 340

1361: Kirkiv bruni a Valþíofsstöðvm .ij. nottvm firir Tiburcius messo; Annálsbrot frá Skálholti, IA, 226

1397: aa heimaland allt. mulaland [með ummerkjum] Þorgerdarstade. fiordung i aRnneidarstodum. land vnder kleif fram fra þuRidarstodum wnder iokla med ollum giædum. wtan skog. selland at laugarhusum. fiordung i kelldudal [+skóga og skógarteiga]

skal greidaz eyrir fataækum monnum huern paaskadag.

þar skal reida fataeka menn yfer aa [+hvalreka] Jon suartr gaf kirkiunni halfann vidreka oc hualreka

Þangat liggia tíunder af xj bæium vtan bessastodum oc vídivollum. ero her af sex bænhus. og tuæer kirkiur oc greidaz tuo .c. af annare. en iij merkr af annari. af bænhusum. v. sex aurar af hueriu. en af einu ij merkr.

þar skulu vera prestar tueir oc diaknar tueir. oc iij marka vmagi.

Suo micit hefir lukst j salugiafer sidan síra jon kon til [virðingarfé, vaðmál, bækur, ornament, smíði, kvikfé]

Gamalt kirkjugarðshlið er eitt af fáum sýnilegum leifum úr gamla garðinum

jtem lagdi til síra sigmundr kirkiunnar. iord ä arnhallzstodum fyrir x. c. oc xij. c. j rekum. kluptasandr halfr þar j. [+ mikla reka]

jtem lagdi síra jon olafsson xx c. til vppgerdar kirkiunni.

Jtem gaf olafr jonsson efter fodur sinn [bók og kvikfé]

Þetta hefer til gefiz sidan síra gudmundr þorsteinsson tok med [kvikfé, vara, ornament, bók]

porcio ecclesie vm næstu x. aar. xij. c.

jtem vm xvij. aar. ccc. medan síra sturli hieilt stadinn. aadr síra gudmundr kom til.

Suo micit gods aa kirkian nu at auk fornar jnnstædu.

jordina arnhallzstadi j fliotzdal xvj. hundrvt.

haalfa jord hrollaugstadi xij. c. koma her af xx.

hundrvt j porcionem medan stadinn hieilt [vantar]; Máld DI IV 209-212

[1471]: Máld DI V 632-634

1575: Máld DI XV 681-682

27.2.1880: Ássókn í Fellum lögð undir Valþíofsstað; (PP, 9) [lög].

Jón Sigurðsson hefir leitt rök að því í Ísl. Fornbréfasafni I, bls. 341, að Bessastaðir hafi framan

Enn má greina hluta af garðhleðslunni sem afmarkaði garðinn

af verið helzta kirkjan í Fljótsdal, en um eða fyrir 1200 hafi Valþíofsstaður orðið aðalkirkjan, og þó ekki nema hálfaland fyrr en 1306 að kirkjan eignaðist alla jörðina og þar varð staður. Dr. Magnús Már Lárusson ritaði grein um kirkju og skála á Valþíofsstað. Í henni reyndi hann að geta sér til um stærð kirkjunnar og útlit. Taldi hann helst að hún hefði verið um 13 m á lengd en 6,5 m á breidd. Að hans áliti er líklegast að sú timburkirkja sem byggð var á Valþíofsstað í lok 12. aldar hafi staðið allt fram undir miðja 18. öld og að þær heimildir sem eru um kirkjubruna á Valþíofsstað árið 1362 (IA, 226), hljóti að eiga við Valþíofsstað í Núpasveit (sbr. t.d. Magnús Már Lárusson. 1967, 149-161). Lítið er í raun vitað um útlit hinnar fornu timburkirkju á Valþíofsstað en Magnús Már hefur sett fram nokkuð nákvæmar tilgátur um hvernig líklegast er að gamla kirkjan hafi verið. Af Stefánsmáldaga frá 1491

má sjá að um það leyti er kirkjan metin á 60 hdr. en viðgerð á henni nauðsynleg upp á 20 hdr (sbr. DI VII, 25). Í Fornum frægðarsetrum segir: "Brynjólfur biskup Sveinsson kirkjuvitjaði á Valþíofsstað

1641. Er úttektargerð hans hin merkasta af því, að þar er kirkjuhúsinu lýst fyrsta sinni [...] Í kirkjulýsingu megisters Brynjólfs kemur fram, að á kirkjunni eru 3 litlir glergluggar. Hefur því verið rokkið þar inni um háljósan dag nema speldi væri dreginn frá kringlóttum ljósopum eða tendruð æði mörg kerti. Húsið virðist vera stæðilegt að máttarviðum, en þiljur nokkuð bilaðar. Útbrot eru bæði á kór og kirkjuskipi, en milligerð nær allt upp í bita og kölluð hálfþil. Fjalagólf er í framkirkju, og mun það tekið fram af því, að slíkt sé ei vani, en bekkir eru með veggjum allan hringinn að dyrum, svo sem venja var, en bekkjaraðir á kirkjugólfi koma löngu síðar til sögunnar. Síra Einar [Magnússon (1525/1530-1616)] hefur sjálfur endurbyggt forkirkjuna og sennilega tekið af útbrotin, en þil er "framan á henni með hurð á járnum". En í innri dyrum kirkjunnar er "skorin hurð sterk" og á járnum með smelltum hring og nýrri hespu. Er þetta elsta heimild um Valþjófsstaðahurðina". Á heimildum frá síðari hluta 17. aldar og fyrri hluta 18. aldar má sjá að Valþjófsstaðakirkju hefur hrakað mjög og tími er kominn á gagngerar endurbætur (sbr. umfjöllun í Fornum Frægðarsetrum, bls. 31-38) og 1743-

1744 vék timburkirkjan á Valþjófsstað loks fyrir torfkirkju. "Var hún í 7 stafgólfum og jafn breið timburkirkjunni, en innri stoðir héldust, svo að hafið undir þungu torfpakinu var minna" segir í Fornum Frægðarsetrum. Þessi kirkja stóð í um eina öld en 1844 var ný timburkirkja byggð á Valþjófsstað sem aðeins stóð í 44 ár. Fyrstu árin (fram til 1852) var Valþjófsstaðahurðin notuð sem ytri hurð í þessa kirkju. Þá var hún send til Danmerkur. Valþjófsstaðahurðin var því í Valþjófsstaðakirkju, a.m.k. á

Leifar gamla kirkjugarðsins á Valþjófsstað (167:023), talsvert hefur verið plantað af trjám í garðinn í seinni tíð

seinni öldum en ekki þykir fullsannað hvort hún hafi ætíð verið það eða hvort að möguleiki sé á að hún hafi upphaflega verið í skálanum sjálfum. Um hurðina, sem talin er frá um 1200, hefur mikið verið ritað enda mikill merkisgripur, en hér er látið nægja að vísa í ítarlega umfjöllun um hurðina sem Björn Magnússon Olsen birti í Árbók hins íslenska fornleifafélags 1883, grein Magnúsar Márs Lárussonar og umfjöllun um gripinn í Hundrað ár í Þjóðminjasafni.

Árið 1888 þegar ný kirkja var vígð á Valþjófsstað var hún færð um 140 m neðar og nær núverandi þjóðvegi. Upplýsingar um þá kirkju (sjá 002). Gamli kirkjugarðurinn er enn vel greinilegur að stórum hluta og þar sem hann hefur verið sléttður í tún má víða greina útlínur hans þar sem túni hallar frá garði. Norðvesturveggur kirkjugarðsins, á móti bæjarhóli er greinilegastur og um 25 m langur. Á einum stað er rof í hleðsluna en ekki er víst að það sé eiginlegt op á garðinum. Suðvesturhlið kirkjugarðsins er greinileg efst en verður ógreinilegri eftir því sem suðaustar dregur. Af þeim ummerkjum sem sjást af yfirborði að dæma mætti ætla að garðurinn hefði verið 25-30 m á breidd en 30-45 m á lengd. Engin ummerki um kirkju sjást innangarðs eða við hann og ekki sjást leiði í garðinum. Stærstur hluti hans er nú orðinn að rennisléttum túnnum. Girðing gengur yfir garðinn þverann en norðvestan við hana er trjáreitur innangarðs sem merktur er inn á túnakort frá 1917. Þar sem kirkjugarðurinn er heillegastur er hann um 0,7 m hár en um 1 m á breidd þó innri brún garðs sé víðast alveg óskýr.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 23, Ísl. Fornbréfasafni I, bls. 341, Magnús Már Lárusson, 143-161, Forn frægðarsetur, 31-39, Hundrað ár í Þjóðminjasafni, 68 og Árbók 1884-5, 24-37

NM-167:024 Þjófaleiði þjóðsaga legstaður 65°01.018N 14°59.043V
Í örnefnaskrá segir: "Efst á Kvíabóli voru tvær þúfur, kallaðar Þjófaleiði (Þrælaleiði)." Í samantekt um mannvistaminjar í Fljótsdal segir: "Þjófaleiði tvö voru fram og niðri á túninu, en hafa verið sléttuð." Kvíaból er um 180 m suðvestan við íbúðarhúsið á Valþjófsstað II. Þar er tóft á óslættaðri hæð (sjá 005) en engar þúfur sem gætu mögulega talist Þjófaleiði er þar að finna. Í Túninu, um 40 m norðaustan við

Kvíabólið eru hins vegar tvær aflangar þúfur í rennislétu túninu og er líklegast að þær séu það sem kallað hefur verið Þjófaleiði. Rennislétt tún eru allt umhverfis.

Þúfurnar eru um 2 m í þvermál og 3 m eru á milli þeirra. Þær standa aðeins um 5 cm upp úr túninu. Þær virðast ekki náttúrlegar og er hugsanlegt að þarna kunni að leynast litlir öskuhaugar og nafnið sé þannig tilkomið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 7 og HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 23

NM-167:025 *Götudæld* gata leið

65°01.009N 14°58.194V

"Innan við Hrínesið lá niður Götudæld, þar var gata niður á nesið [Valþjófsstaðanes]." segir í

Götudæld (167:025) í fjaska má sjá Valþjófsstaðarkirkju

örnefnalýsingu. Um 100 m sunnan við áveituna 008, og um 5 m vestan við farveg Jökulsár má sjá móta fyrir götunni. Hún er um 480 m ASA við núverandi kirkju á Valþjófsstað um 100 m norðan við stekk 019. Dæld með greinilegum götum er út á Valþjófsstaðanes.

Þær enda við tún sem þarna er.

Gatan liggur í átt að Valþjófsstað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 1-2

NM-167:026 *Gamligarður* garðlag vörslugarður

65°01.617N 14°56.362V

"Sunnan Nýjagarðs myndast lón, sem heitir Nýjalón, það er ofan þessa og nær niður í Hrínesið. Þar

Leifar Gamlagarðs (167:026) í túnjaðri

innar er Gamlalón, þar var byggður garður löngu á undan Nýjagarði ..." segir í örnefnalýsingu. Í Viðbótum við örnefnaskrá segir enn fremur: "Nálægt þar sem þjóðvegurinn liggur yfir nesið voru leifar af fornum vörslugarði og líklega áveitugarði jafnframt, þar hét Gamligarður." Innan við Nýjalón (sjá 008) er Gamlalón og þar var einnig byggður garður. Garður er fast neðan við tún sem eru neðan þjóðvegur, norðaustan við Valþjófsstað. Það er tæpum 2 km ANA við Valþjófsstað I. Allt umhverfis garðinn eru sléttuð tún. Hann nær fram á bakka Jökulsár.

Garðurinn liggur í um 16 m til SSA en svo kemur rúmlega 30 m skarð í hann þar sem m.a. liggur bíslóði í gegn. Garðurinn heldur því næst áfram í sömu stefnu í um 100 m og endar á árbakka Jökulsá. Á köflum er vart hægt að rekja garðinn nema sem óljósan hrygg en þar sem hann er skýrastur er hann 1,5 m á breidd og 0,5-0,6 m hár. Garðurinn er skýrastur nyrst.

Hættumat: hætta, vegna túnræktar

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 2 og 6

NM-167:027 *Kolabotnar* gryfja kolagröf 65°01.030N 14°59.851V
"Ofan við Torfhjalla er Torfhjallarákir og þar ofar er Selhjalli. Ofan hans er Selhjallarák. Ofan hans tekur við svæði, sem nefnt er Miðfjall. Í því heita Kolabotnar þeir eru yst í fjallinu og Garðaskriða er upp af Görðum." segir í örnefnalýsingu. Kolagrafirnar sjást enn, við endann á Langahjalla. Langihjalli er í hlíðinni ofan við Valþjófsstað og eru um 700 m þangað í beina loftlínu til vesturs.

Enn sjást kolagrafir á þessum stað. Þær eru raunar fremur ógreinilegar en 4-5 hringlaga skálar sjást þó í dokkinni. Þrjár þeirra eru þétt saman, um 2 m í þvermál, og 1-2 aðrar eru utar. Engin kol eru sjáanleg, en samkvæmt Friðrik Ingólfssyni ábúanda á Valþjófsstað fundust þau þarna fyrir mörgum áratugum.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 4

NM-167:028 heimild um ferju 65°01.338N 14°56.605V
"Þar sem straumferjan var á Jökulsá heitir Ferjueyri. Milli Nýjagarðs og Stekkatanga heitir Ferjubakki, hvorutveggja nýnefni frá 1917." segir í örnefnalýsingu. Ferjan var um 100 m innan við brúna á Jökulsá (aðalbrúna). Ferjustaðurinn var tæpa 2 km VSV við bæ 001. Grónir vellir eru á báðum bökkum. Vestanmegin er um 1 m hár torfbakki. Þarna er Jökulsá í einum farvegi og mjög breið. Engar minjar eru nú að sjá um ferjustaðinn.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 6

NM-167:029 *Drangsvað* heimild um vað 65°00.650N 14°59.001V
"Klettastapi í Jökulsá, nokkuð innan við tún, var kallaður Drangur, og þar var Drangsvað." segir í örnefnalýsingu. Vaðið er um 200 m austan Langhúsavaðs 035 en um 830 m sunnan við bæ 001. Þegar vaðið er farið er farið yfir Hvammseyrar og Langhúsaeyrar í SSV-stefnu á klettadrang sem er á hinum bakkanum, skammt utan við Langhús. Þessum dranga var rutt um með jarðýtu um 1992. Leifar af honum sjást enn. Malareyri er við bakkann. Bíslóði liggur að vaðinu en ekki eru greinileg merki um eldri götur.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 7

NM-167:030 *Teighúsavað* heimild um vað 65°00.031N 15°01.802V
"Vöð á Jökulsá í Valþjófsstaðalandi: Innst er Teighúsavað, þá er næst Hundsbrót [031]." segir í örnefnalýsingu. Vaðið var á Jökulsá um 80 m neðan (suðaustan) við þjóðveg, um 200 m innan við skúra Landsvirkjunar. Rafmagnsgirðing er á milli. Vaðið er um 3 km suðvestan við bæ 001. Gróinn bali liggur að ánni. Bakkar eru aflíðandi og lágir. Vaðið liggur í suðvestur-stefnu, yfir um flotna eyri í átt að Glúmsstöðum. Óljósar götur eru að vaðinu.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 7

NM-167:031 *Hundsbrót* heimild um vað 65°00.263N 15°00.914V
"Vöð á Jökulsá í Valþjófsstaðalandi: Innst er Teighúsavað [030], þá er næst Hundsbrót." segir í örnefnalýsingu. Fremst á Stekkjartanga er malareyri að ánni. Þaðan liggur vaðið í suðaustur-stefnu. Um 200-300 m frá þjóðvegi en um 2,2 km suðvestan við bæ 001. Greinilegt er að yfir eyrina flæðir í flóðum. Mikið er í ánni núna þannig að engin brót eru sjáanleg. Engar götur eru sjáanlegar að vaðinu.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 7

NM-167:032 *Melgrófarvað* heimild um vað 65°00.526N 15°00.255V
"Utan við Háamel er Melgrófarvað ..." segir í örnefnalýsingu. Melgrófarvað var um 70 m utan við Melgrófarlæk. Vaðið liggur eftir broti í ánni í suðvestur-stefnu. Syðri endinn er skammt neðan við mælikláf Vatnamælinga. (liggur skáhallt upp ána). Vaðið er um 1,5 km suðvestan við bæ 001. Götur liggja meðfram árbakkanum, aðallega fjárgötur, en engin ummerki eru um götu að vaðinu.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 7

NM-167:033 *Fremra-Skógarvað* heimild um vað 65°00.804N 14°58.354V
"... þá er Fremra-Skógarvað og Ytra-Skógarvað [034], líka nefnt Kirkjubrot. Það er í stefnu frá Kirkjunni." segir í örnefnalýsingu. Fremra-Skógarvað er um 100 m innan við Kirkjuvað 034. Stefna vaðs er til SSV. Vaðið er um 730 m suðaustan við bæ 001. Háir rofbakkar. Jökulsá hefur greinilega sorfið úr bökkunum. Farvegur árinna er þurr. Óljósar götur liggja fram á bakkann. Aðstæður hafa gerbreyst vegna varnargarða í ánni og vegna umróts.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 7

NM-167:034 *Ytra-Skógarvað* heimild um vað
"... þá er Fremra-Skógarvað og Ytra-Skógarvað, líka nefnt Kirkjubrot. Það er í stefnu frá Kirkjunni." segir í örnefnalýsingu. Á svipuðum stað og Skógarvað Fremra. Þessi vöð skarast. Brot í ánni stjórna því hvar vöðin liggja.

Staðsetning ekki örugg.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 7

NM-167:035 *Langhúsastrengur* heimild um vað 65°00.718N 14°59.208V
"Milli Melgrófarvaðs [032] og Drangsvaðs [029] er slæmt vað, kallað Langhúsastrengur. Talað var um að fara yfir Á Strengnum." segir í örnefnalýsingu. Helgi Gíslason getur um sama vað í úttekt sinni á vöðum og ferjum á Lagarfljóti: "Langhúsastrengur hét vað sem stundum var farið á bílum eftir að þeir komu. Þá var farið á milli Langhúseyrar og Hvammseyrar neðan við Hvammshúsin [010], beitarhús frá Valþjófsstað." Vaðið er í ASA-stefnu frá eyðibýlinu Hvammi (þar eru nú fjárhús). Það er um 730 m SSV við bæ 001. Grasi grónir bakkar eru að ánni. Bíslóð liggur að vaðinu, um 300 m neðan við Hvammshús. Stefna vaðsins er í suðvestur. Þetta vað er einnig kallað Kartöflugarðsvaðið af heimamönnum vegna þess að það stefnir á gamlan kartöflugarð á Langhúsum hinum megin árinna.

Hættumat: engin hætt

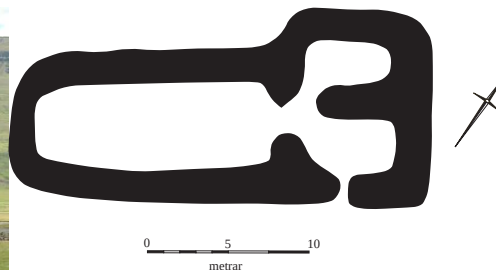
Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 7 og Helgi Gíslason "Um vöð og ferjur á Lagarfljóti", 9

NM-167:036 tóft

65°00.744N 14°58.695V

Tóft (167:036) við Jökulsá sem ekki er þekkt úr heimildum

Grasi gróin tóft er í hvammi neðan við skógrækt en 40-50 m ofan við Jökulsá. Tóftin er um 670 m SSA við bæ 001. Grasi vaxinn og sléttur hvammur. Hún er

sunnarlega í hvamminum.

Tóftin er um 26 m löng en um 11 m á breidd. Hún skiptist upp í þrjú hól. Að norðaustan eru tvö hól svipuð að stærð og eru þau mun greinilegri en stórt hól sem liggur til suðvesturs. Op eru á milli minni hólfanna tveggja og frá þeim og yfir í það stærra, auk þess sem op er útvegg austara hólsins. Engar grjóthleðslur sjást í tóftinni en dæld er í kringum tóftirnar þar sem torf virðist hafa verið stungið upp. Hæð veggja er mest 0,3 m. Tóftin er afar óskýr á köflum. Ekki er ljóst hvaða hlutverki hún hefur gegnt.

Hættumat: engin hætt

NM-167:037 heimild um tóftir

65°01.044N 14°58.821V

Daniel Bruun getur þess að fáeinar litlar tættur hafi verið snertispöl SA frá kirkjunni. Þegar hann er á

ferð hefur kirkjan, sem byggð var á 9. áratug 19. aldar, staðið á Valþjófsstað fast norðan við núverandi kirkju. Það er því líklegt að þær tóftir sem Bruun minnst á hafi verið þar sem núverandi kirkja stendur eða í nýja hluta kirkjugarðsins sem er sunnan við. Engin ummerki sjást um tóftir á þessum slóðum en tóftirnar hafa verið um 150 m suðaustan við bæ 001. Steinsteyppt kirkja og sléttaður, nýlegur kirkjugarður innan við.

Hættumat: hætta, vegna rasks

Heimildir:DB: "Við norðurbrún Vatnajökuls", 165

NM-167:038 *Kirkjuvað* heimild um vað

65°00.844N 14°58.296V

Helgi Gíslason segir í umfjöllun sinni um vöð og ferjur á Lagarfljóti: "Kirkjuvað kallast vað á ánni beint niður af Valþjófsstaðakirkju." Vaðið hefur verið um 5 m neðan við Skógræktargirðingar. Jökulsá er nú þurr vegna varnargarða í ánni. Vaðið hefur verið um 700 m suðaustan við bæ 001. Austan við mela, á þessum slóðum eru grasi grónir bakkar. Greinilegar götur liggja að vaðinu í átt að Valþjófsstað. Vaðið er gjörbreytt vegna varnargarða í ánni. Kirkja er í stefnu NNV.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Helgi Gíslason. "Um vöð og ferjur á Lagarfljóti", 9

NM-167:039 heimild um sel

"selland [á kirkjan] at laugarhusum. fiordung i kelldudal [+skóga og skógarteiga]" segir í Fornbréfasafni. Líklegast hefur selið verið í Hrafnkelsdal.

Heimildir:DI IV 209-212

NM-167:040 vegur traðir

65°01.087N 14°58.962V

Heimreið heim að Valþjófsstað 001 er merkt inn á túnakort frá 1918. Heimreiðin hefur þá legið á svipuðum slóðum og hún gerir nú því enn er greinileg dæld, fast innan við (sunnan) núverandi heimreið þar sem traðirnar lágu. Traðirnar eru fast sunnan við núverandi malarveg en innar taka við sléttuð tún.

Traðirnar eru um 2-2,5 m á breidd en rúmlega 0,5 m á dýpt. Þeim má fylgja á um 120 m kafla. Þær voru notaðar allt fram á seinni hluta 20. aldar (þar til um 1960).

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918

Traðir (167:040) að Valþjófsstað, horft heiman frá bæ

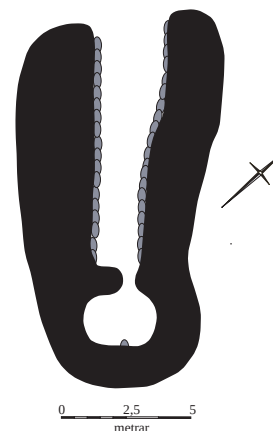
NM-167:041 tóft stekkur

65°00.603N 15°00.257V

Undir næsta hjalla ofan við Þjóðveg, um 100 m utan við Melgrófarlæk og 160 m frá Myllu 007 er tóft. Jeppaslóði liggur að tóftinni. Hún er um 1,4 km suðvestan við bæ 001.

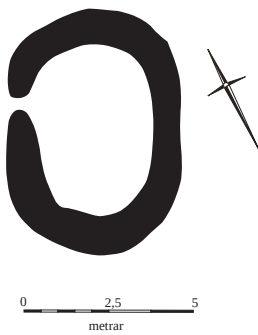
Tóftin er aflöng og minnir lag hennar og staðsetning einna helst á stekk. Hún er 15 X 6 m stór og er tvískipt. Veggir hennar eru mjög signir og útflattir eða allt að 3,5 m á breidd en 0,5 m á hæð. Tóftin skiptist í tvö hólfi og er það vest-suð-vestara mun stærra. Op eru á milli hólfa og tóftin virðist opin til VSV. Hún er úr torfi, en grjóthleðsla er að innanverðu í aðalhólfinu og er hún talsvert hrúin.

Hættumat: engin hætta

NM-167:042 tóft útihús

65°01.244N 14°58.784V

Í samantekt um mannvistaminjar í Fljótsdal segir: "Tvær þústir eru á sléttu túninu, innan og ofan við hús prestsins, vitna um Miðbæ í dag. Neðri þúfan er vikurhaugur, sem rakað var saman á túninu eftir Öskjugosið 1875, en sú efri er leifar af einhverju gripahúsi." Þessi staður var skoðaður sumarið 2000. Hæðirnar eru um 110 m frá prestssetri á Valþjófsstað í SSV-stefnu en um 310 m NNA við Valþjófsstað 001. Umhverfis eru sléttuð tún. Líklegast er að þessi staður tengist Miðbæ (167:013).

Vestar er um 1-1,5 m hár hóll, grasi gróinn. Í honum mótar fyrir veggjum, á svæði sem er um 11 x 8 m stórt og snýr SSV-NNA. Um 30 m austar er svo smáhóll í túninu, sennilega vikurhaugurinn.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 22.

NM-167:043 garðlag túngarður

65°01.088N 14°58.792V

Túngarður (167:043). Á myndinni má sjá móta fyrir hryggjum í túninu þar sem garðlög hafa legið, ofan þjóðvegjar en neðar vegslóða um tún.

Túngarður hefur líklega legið umhverfis tún á Valþjófsstað. Hann er nú víðast horfinn tún en óljóst má sjá móta fyrir honum sem hrygg í túni á nokkrum stöðum. Frá Kviabóli 005 gengur hryggur til ASA í um 140 m en beygir þá til norðausturs. Annar hryggur gengur reyndar frá þeim er fyrst var minnst á um 40 m vestar og nær hann lengra til suðaustur og heldur áfram í þá átt suðaustan heimreiðar að Valþjófsstað II. Garðurinn er hvað

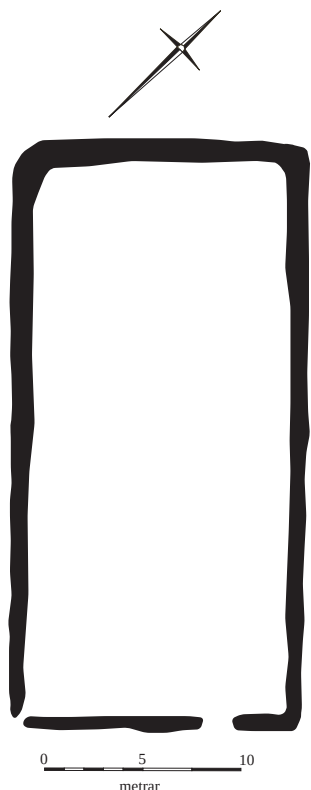
greinilegastur frá norðvesturhorni kirkjugarðs 023, í beina stefnu NNA, samhliða þjóðvegi.

Á Kviabólinu má segja að um eiginlegan garð sé að ræða á kafla og sömuleiðis út frá nýja-kirkjugarði. Aðrar þær leifar sem hér er lýst eru fremur hryggir í túni en eiginlegir garðar. Lýsingin byrjar á Kviabóli. Þaðan liggur hryggurinn samtals í 140 m til ASA áður en hann beygir til norðausturs og heldur áfram í um 100 m áður en hann hverfur í tún um 40 m suðvestan við heimreið. Um 40 m austan við þar sem hryggurinn beygir liggur annar garður frá honum til norðausturs og liggur samsíða norðausturhliðinni sem áður var nefnd 40-60 m ofar (norðvestar). Þessi hryggur nær lengra til norðausturs en sá áður nefndi. Fyrst má rekja hann í um 150 m að heimreið að Valþjófsstað II en norðaustan við heimreið heldur hryggurinn áfram og má þar rekja hann á um 135 m kafla til NNA og svo til norðurs. Þar fjarar hann endanlega út í túni en ekki er óhugsandi að við þetta bil hafi hann verið farinn að beygja til NNV. Túngarðurinn er einna greinilegastur norðvestan við nýja kirkjugarðinn 002. Hann hefst 6-7 m frá norðvesturhorni kirkjugarðs. Það er um 1 m á hæð, og allt að 3 m breitt, hlaðið úr grjóti (sem sést austanmegin) en torf virðist einnig vera í hleðslunni. Garðurinn er vel greinilegur á um 30 m kafla frá kirkjugarði, en hægt er að rekja hann allt að 50 m leið alls. Eftir það hefur hann að mestu verið jafnaður út. Samtals eru garðlög og hryggir í túninu greinileg á svæði sem er samtals um 140 X 320 m stórt en þeir hafa þó hér um bil alls staðar verið sléttaðir í tún.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

NM-167:044 gerði kálgarður

65°01.158N 14°58.969V

Kálgarður (167:044)

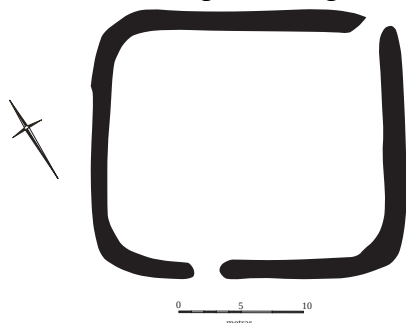
Í brekkunni undir hjallanum, um 120 m norðan við bæjarhól 001 en 30 m vestur af gripahúsum við Hjallhúsið 003 er gerði. Líklega hefur þarna verið gamall kálgarður. Grasi gróin brekka.

Gerðið er um 30 X 15 m stórt og snýr suðaustur-norðvestur. Veggir þess eru að mestu úr torfi, en grjót er sjáanlegt einnig í norðausturvegg. Veggir vestast eru fremur óljósir og lágir. Vesturhlið norðurveggjar er allt að 1 m á hæð, 2-2,3 m á breidd. Lækur rennur í gegnum gerðið nálægt suðausturenda. Er þetta líklega kálgarður.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

NM-167:045 gerði kálgarður

65°01.085N 14°59.086V

Torfhlaðið gerði, líklegar leifar af kálgarði eru um 100 m beint vestur af íbúðarhúsinu á Valþjófsstað II en um 80 m frá bæjarhóli 001. Gerðið er í brekku mót austri.

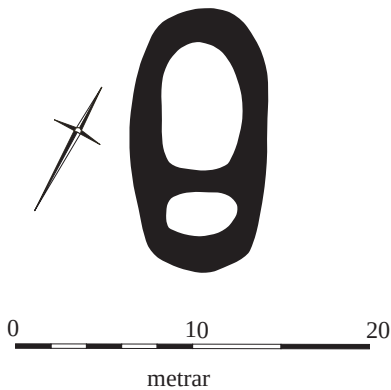
Gerðið er 25 X 22 m stórt og er hlaðið úr torfi. Það er lítillega grafið inn í brekkuna að norðvestan. Veggir eru um 1,5 m á breidd en 0,7 m á hæð. Op eða rof er á garðinum á tveimur stöðum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Fyrir miðri mynd má sjá hæð í túnið, fast upp við heimreið þar sem hesthústöftin er (167:046)

NM-167:046 tóft hesthús

65°01.072N 14°58.911V

Rétt utan (norðaustan) við heimreiðina að Valþjófsstað II er hesthústóft. Hún er á milli gamla 023 og nýja kirkjugarðs 002 og um 60 m suðaustan við bæ 001. Tóftin er í rennislétu túni. Tóftin er 15 X 8 m löng og snýr norðvestur-suðaustur. Hún skiptist upp í tvö hólfi og er það norðvestara mun stærra. Ekki eru greinileg op á tóftinni, hvorki á útveggjum né á milli hólfa. Engar grjóthleðslur eru greinilegar en tóftin er talsvert hrunin og á kafi í grasi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

NM-167:047 Torfristulón heimild um rist

65°01.225N 14°58.383V

"Þar fyrir innan [Götudæld 025] hét Torfristulón." segir í örnefnaskrá. Torf var rist í Torfristulóni eins og nafnið bendir til. Það er um 240 m VSV við Valþjófsstað I en um 550 m norðaustan við bæ 001. Þar er langur deiglendisblettur sem gengur í svolíttinn boga milli tveggja túna. Umhverfis eru sléttuð tún. Ekki sjást merki um torfristuna nú enda þess varla að vænta. Lónið er ennþá svolítið deiglent þó landslag hafi breyst töluvert á þessum slóðum með aukinni túnrækt.

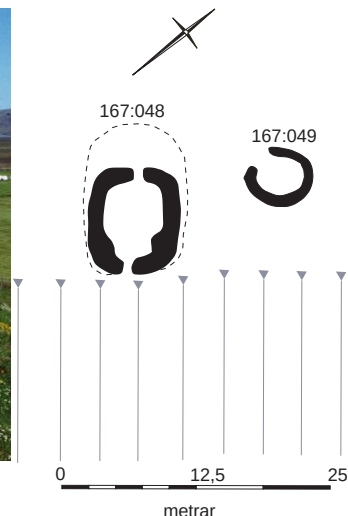
Hættumat: hætta, vegna túnræktar

NM-167:048 tóft hlaða

65°01.132N 14°59.029V

Hlöðutóft (167:048)

Um 15 m norðaustan við Hjallhús 003 er ferhyrnd tóft, á sömu hæð og um 100 m norðan við bæ 001. Tóftin er upp af norðurenda bæjarhóls, á lágum hjalla.

Tóftin er 11 x 8 m stór. Hún er einföld og snýr norðvestur-suðaustur. Op eða dyr eru á henni á bæði norðvestur og suðausturveggjum miðjum. Tóftin er úr torfi og grjóti. Hún er á lágru hæð sem er um 15 X 10 m stór. Friðrik Ingi Ingason bóndi á Valþjófsstað segir tóftina hafa verið hlöðu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

NM-167:049 tóft útihús

65°01.131N 14°59.025V

Um 5 m norðaustan við tóft 048 er einföld tóft. Tóftin er upp af norðurenda bæjarhóls, á lágum hjalla. Tóftin er nær hringlaga, 5 x 6 m stór. Hún er einföld og ekki er að sjá að op hafi verið á henni en rof er í hana vestarlega. Tóftin er úr torfi og grjóti.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

NM-167:050 *Torfhjalli* náma mógrafir

65°01.024N 14°59.402V

Mógrafir eru á Torfhjalla um 330 m SSV við íbúðarhúsið á Valþjófsstað II en um 360 m suðvestan við bæ 001. Mógrafirnar eru alveg fram á brún hjallans.

Torfhjalli er flatur, deiglendur og grasgefinn.

Mógrafirnar eru um 20 X 10 m að stærð og eru ennþá blautar og um 80 cm djúpar.

Hættumat: engin hætt

Mógrafirnar á Torfhjalla (167:050)

NM-167:051

Tröllkonustígur náttúrumin leið

65°01.910N 14°58.256V

"Tröllkonustígur er hryggur, sem liggur hér á ská út fjallið og er mikið af honum í Klausturslandi." segir í örnefnaskrá. Tröllkonustígur er náttúrulegur berggangur í Valþjófsstaðafjalli. Hann liggur norður-suður, skáhallt í gegnum klettabelti. Berggangurinn hefst ofan við Végarð og liggur svo út fjallið en endar í Klausturhæð upp af Skriðuklaustri þar sem annar berggangur tekur við. Nafnið Tröllkonustígur er tilkomið vegna þess að gangurinn líkist vegi upp fjallið og var hann notaður sem slíkur enda var hann hestfær að stærstum hluta. Berggangur í grónu en brattri fjallshlíðinni. Minnst er hann um 5 m breiður en þar sem mest er nær hann alltaf 15 m breidd úr lágrétu stuðlabergi. Í greininni Tröllkonustígur og Skessugarður segir Helgi Hallgrímsson um stígin: "Þeir [Tröllkonustígur og framhald hans] koma svo báðir fram í gili Bessastaðaár, litlu utar. Líklega eru þeir hlutar af mikilli eldgjá, sem opnast hefur seint á teríertíma, og myndað efstu og yngstu hraunlögin á Fljótdalsheiði."

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Valþjófsstaður, 4 og Tröllkonustígur og Skessugarður, 35

Afréttarland¹⁶

NM-167b Suðurfell (Villingadalur)¹⁷

Suðurfell/Villingadalur var fyrrum eign Valbjófsstaðakirkju en nú hreppsins. Þetta svæði afmarkast af Kelduá að vestan en sýslumörkum að vestan. Innri-Þverá sem rennur í Strútsá innan við Strútsfossinn er á merkjum milli afréttar og Sturluflatar. "Land þetta er geysivíðáttumikið. Norðan úr sporðinum milli Kelduár og Fellsár og suður undir Geldingafell við jökulrönd eru um 30 km og vestan af Hraksíðu austur á Sauðahnjúk um 20 km." SJM II, 60

"Norðan- og norðvestan til er þetta landi víðast gróið, dalirnir báðum megin Kiðafells kostalönd, en suðausturhlutinn, sem eyðimörk yfir að líta, svo að varla sést stingandi strá. Það eru Hraunin." SJM II, 60.

NM-167b:001 *Fell/Kiðafell* heimild um býli

Í Ferðabók Ólafs Olavíusar segir "Fell, fyrrum allmikið stórbýli." Halldór Stefánsson getur einnig um Fell í Bók sinni Fornbýli og Eyðibýli í Múlasýslum: "Fell (Kiðjafell). Þingstaður forn og býli fram um 1700." Svo virðist sem á býlistæðinu hafi síðar verið byggt upp beitarhús sbr. Mannvistarminjar í Fljótsdal en segir: "Fellshúsin eru beitarhús frá Flöt, og standa rétt fyrir innan Fellsána, andspænis bænum. Þar telja sumir að hafi verið bær í fornöld, er hét Fell. Þar nálægt var að sumra álitu forn þingstaður, Kiðjafellsþing [002], sem nefnt er í Fljótsdælu, en líklega hafa minjar þess eyðst af skriðum. Á Fellshúsum eru nú tvístæð fjárhús, með hlöðu að baki. Veggir grjóthlaðnir, nema þil að framan, og sameiginlegt járnþak." Fornleifastofnun hefur ekki kannað staðinn á vettvangi.

Heimildir: ÓÓ: Ferðabók, 141; Halldór Stefánsson: "Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum", 180 og HH: Mannvistarminjar í Fljótsdal, 12

NM-167b:002 *Kiðjafellsþing* heimild um þingstað

Í Mannvistarminjum í Fljótsdal segir: "Fellshúsin [001] eru beitarhús frá Flöt, og standa rétt fyrir innan Fellsána, andspænis bænum. Þar telja sumir að hafi verið bær í fornöld, er hét Fell. Þar nálægt var að sumra álitu forn þingstaður, Kiðjafellsþing, sem nefnt er í Fljótsdælu, en líklega hafa minjar þess eyðst af skriðum." Helgi Hallgrímsson segir annars staðar (Af náttúru og minjum á Austurlandi) um sama stað: "Það er fleira að skoða og skilgreina á Sturlufleti ... Einhverjar eldgamlar og óljósar sagnir eru um, að þarna rétt sunnan við Fellsána, hafi eitt sinn verið fjórðungsþing Austfirðinga svo nefnt "Kiðufellsþing", sem nefnt er svo í Fljótsdælu. Svo virðist sem Fellið (Suðurfell) hafi fyrrum heitir Kiðafell eða Kiðufell, og kemur það fram í heimildum m.a. hjá Sigfúsi Sigfússyni og Sigurði Gunnarssyni á Hallormsstað. Báðir geta þeir um tættur og aðrar minjar um þinghaldið þarna."

"Sigursteinn segir að þessar minjar séu nú alveg horfnar, m.a. vegna skriðufalla og uppblásturs." Sigfús Sigfússon segir: "Fjórðungsþing var háð undir Kiðafelli. Það er fremst í Suðurdalnum. Sóttu þangað Austfirðingar allir. Þar sjást tóftarrústir miklar. Og þar er sagt að barist hafi verið. Enda hafa þar nærri fundist dysjar og blásið upp mannabein og hesta." KJ telur þarna hafa verið fjórðungsþing og hafi þingið að þingmúla verið lagt niður og flutt að K. ÓL: "Hafi Kiðafellsþing verið háð, eins og hefir verið talið, innst í suðurdal Fljótsdal, þá er það rétt, að sá þingstaður virðist vera heppilegastur til fjórðungþingsins af öllum þingstöðum í Fljótsdalshéraði. Skaptfellingar og Álftfirðingar hafa átt tiltölulega stutta fjallvegi þangað að sækja. En hinsvegar er mikil óvissa um þetta þing ... Fljótsdæla ein getur um þennan þingstað, og aðeins á tveim stöðum. ... Það mun vera Sigurður prófastur Gunnarsson á Hallormsstað, er fyrstur gat þess til, að þingstaður þessi hefði verið í suðurdal Fljótsdals. Örnefnið Kiðafell þekkist þar þó ekki, en innarlega í dalnum er fjallsmúli, er nefndur er Fell. Telur Sigurður Gunnarsson, að Fellið muni áður hafa heitir Kiðjafell. Norðvestan undir Fellinu eru rústir ... Hinsvegar bendir örnefnið Þingmannaklif, til þess, að einhver þingmannavegur hafi legið þarna um dalinn, og sama er að segja um fleiri örnefni þar í nánd." Fornleifastofnun Íslands hefur ekki skoðað

¹⁶ Þess ber að geta að þegar skráningin á afréttarlandinu var yfirfarin færðist númeraröðin nokkuð til. Til að koma í veg fyrir misskilning verður hér greint frá númerabreytingum ef einhverjar eru í neðanmálsgreinum fremst á hverju afréttarsvæði.

¹⁷ Í Suðurfelli var Kiðjafell áður skráð undir tveimur númerum (167b:002 og 003) sem bær og þingstaður en hér er staðurinn skráður sem einn staður með tvö hlutverk nr. 167b:002. Fyrir vikið eru önnur númer í Suðurfelli einu númeri lægri en í eldri skráningu (þ.e. 167b:004: legstaður í eldri skráningu er nú númer 167b:003 o.s.frv.).

staðinn á vettvangi.

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 12. HH: "Af náttúru og minjum á Austurlandi VI"; Sigfús Sigfússon VI, 9; KJ Árbók 1924, 36; ÓL Árbók 1925-1926, 10-12

NM-167b:003 *Álfakirkja* örnefni huldufólksbústaður

Samkvæmt Helga Hallgrímssyni (í Af náttúru og minjum á Austurlandi) var Álfakirkja í Strútsdal.

Fornleifastofnun Íslands hefur ekki kannað staðinn á vettvangi.

Heimildir:HH: "Af náttúru og minjum á Austurlandi VI"

NM-167b:004 mannabein legstaður

Í Íslenskum þjóðsögum og sögnum segir: "Fjórðungsþing var háð undir Kiðafelli. Það er fremst í Suðurdalnum. Sóttu þangað Austfirðingar allir. Þar sjást tóftarrústir miklar. Og þar er sagt að barist hafi verið. Enda hafa þar nærri fundist dysjar og blásið upp mannabein og hesta." Fornleifastofnun hefur ekki skoðað staðinn á vettvangi

Heimildir:Sigfús Sigfússon VI 1986, 9

NM-167b:005 *Prestasel* tóftir sel

Í Mannvistarminjum í Fljótsdal segir: "Innan við Fellshúsin [001] eru seltættur á s.m.k. tveimur stöðum. Nefnist það ytra Prestasel og er sagt vera skammt fyrir innan húsin, en það innra kallast Broddasel [006]. Einhverjar tættur sjást á báðum stöðum ..."

"Þetta svæði tilheyrði Valþjófsstaðakirkju langt fram eftir öldum, og var haft þar í seli frá Valþjófsstað, eins og nafnið Prestasel bendir til." Merkt inn á kort Daniels Bruuns. Staðurinn hefur ekki verið rannsakaður á vettvangi af Fornleifastofnun Íslands.

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 12; DB: "Við norðurbrún Vatnajökuls", 171

NM-167b:006 *Broddasel* tóftir sel

Í Mannvistarminjum í Fljótsdal segir: "Innan við Fellshúsin [001] eru seltættur á s.m.k. tveimur stöðum. Nefnist það ytra Prestasel [005] og er sagt vera skammt fyrir innan húsin, en það innra kallast Broddasel. Einhverjar tættur sjást á báðum stöðum ..."

"Þetta svæði tilheyrði Valþjófsstaðakirkju langt fram eftir öldum, og var haft þar í seli frá Valþjófsstað, eins og nafnið Prestasel bendir til." Merkt inn á kort Daniels Bruuns. Staðurinn hefur ekki verið rannsakaður á vettvangi af Fornleifastofnun Íslands.

Heimildir:HH: Mannvistaminjar í Fljótsdal, 12; DB: "Við norðurbrún Vatnajökuls", 171

NM-167c Valþjófsstaður (Múlinn)

Múlinn nefndur í málðaga frá 1397 í Íslensku Fornbréfasafni (DI IV, 109-212). Múlinn er svæðið milli Jökulsár og Kelduár og tilheyrði það Valþjófsstaðakirkju en er nú afréttarland jarðanna sem eru á milli ána (Þorgerðarstaðir, Arnaldsstaðir, Múli og Glúmsstaðir). Mörk við heimalönd eru Ytri-Snikilsá að vestan en Tunguá að austan. Frá Tunguá ræður Kelduá þar til Fremri- (Innri-) Sauðá rennur í hana og svo með henni að Sauðárvatni við Víðidalssvölp og sýslumörk um Geldingafell í Vatnajökul.

NM-167c:001 *Ragnaborg* þjóðsaga

64°50.854N 15°23.163V

"Milli Innri- og Ytri Heiðarár er allhá og áberandi borg, sem heitir Ragnaborg, þangað á einhver að hafa farið til að blóta goðin", segir í örnefnalýsingu. Innri Heiðará rennur út í Jökulsá skammt norðan við Hrakstrandarkofa (NM-167c-007) og Ytri Heiðará þar 2-3 km norðaustar. Ragnaborgin er heldur nær Ytri Heiðará. Borgin er um 27 km suðvestan við Valþjófsstað (167:001). Sérstakt fjall, ekki mjög hátt en flatt að ofan, líkist eldborg.

Ekki var farið alla leið að Ragnaborg. Þórhallur Björgvinsson, heimildamaður hefur margoft legið á greni við Ragnaborgina og fullyrðir að þar séu engin sjáanleg mannvirki eða mannvistarleifar. Líklegt er að hugmyndir um fjallið sem blótstað séu sprotnar af örnefninu.

Hættumat: hættu, vegna framkvæmda

Heimildir:Ö-Múlinn, 1

NM-167c:002 *Tungufellskofi* heimild um sæluhús

"Skammt ofan ármótanna (Tunguár og Kelduár) er foss í Kelduá, en Tungufellskofi (aflagður) er utan við ána." segir í örnefnalýsingu. Kofinn var ekki skoðaður á vettvangi.

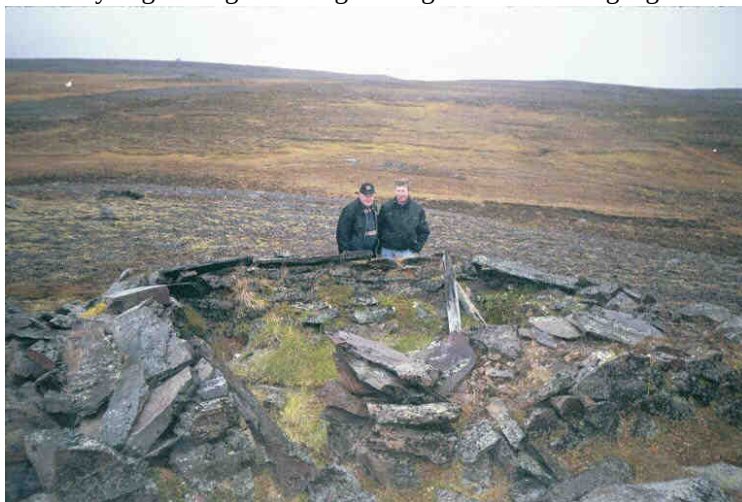
Heimildir:Ö-Múlinn, 2

NM-167c:003 *Sjónarhólskofi* tóft sæluhús

64°47.006N 15°21.813V

"... í sunnanverðum Heiðarbug er Sjónarhólskofi (aflagður) á Sjónarhól. Skammt þar sunnar kemur kvísl í Kelduá, er heitir Folakvísl. Hún rennur alveg við kofann og kemur úr stöðuvatni þarna á söndunum, Folavatni", segir í örnefnalýsingu. Í grein Helga Hallgrímssonar um gangnakofa er

staðsetningu Sjónarhólskofa lýst svo: "Sjónarhólskofi var innantil á Múlaafrétt, vestan Keldár, beint austur af Snæfelli, innst í Heiðarárbug (Heiðarbug)...Kofinn var á gróðurlítilli melöldu, er Sjónarhóll nefnist, um 1 km NV af þeim stað þar sem Folakvísl fellur í Keldá, en kvíslin kemur úr Folavatni, um 2 km SV kofans. Sunnan við kvíslina er Kofahraun, nokkuð áberandi kletthæð." Kofinn stendur á hól um 100 m vestan við Folakvísl. Hann sést frá veginum sem liggur inn að núverandi búðum

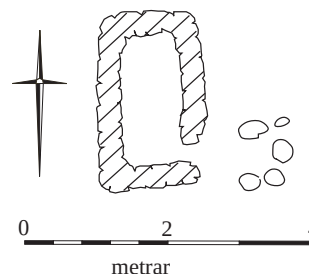

Sjónarhólskofi (167c:003). Við rústina standa Þórhallur Björgvinsson og Víðir Sigbjörnsson

Landsvirkjunar, skömmu áður

en komið er að stæðilegri vörðu norðan hans. Kofinn er sunnan vegarins. Kofinn er um 32 km SSV við Valþjófsstað (167:001). Eyðilegt landslag, melar og mólendi.

Heillegur kofi, veggir að mestu uppistandandi, stærð um 5 x 2,5 m. Hlaðinn úr flötum hellum og var með torfpaki sem nú er horfið. Dyr við suðausturhorn, fast við þær liggur dyrahellan. Utan við dyrnar, gegnt þeim, eru jarðfastir klettir sem mynda nánast "U". Milli þeirra er einföld hleðsla, um 1 m há. Að sögn heimildamanns var þar lítill hundakofi. Sumarið 2000 var hirtur gamall og ryðgaður ljár sem hafði verið stungið inn milli steina í veggnum. Líklega hafa þeir sem þar gistu notað hann til að slá gróður til að liggja á í kofanum. Fornleifastofnun tók saman skýrslu um minjar á hálendinu norðan

Vatnajökuls. Við þá samantekt voru m.a. tekin viðtöl við heimamenn. Í skýrslunni segir: "Sverrir Þorsteinsson frá Klúku í Fljótsdal segir að Sjónarhólskofi hafi verið reistur af Baldvini Benediktssyni (f. 1855 og d. 1909) frá Þorgerðarstöðum um aldamótin 1900, og nýttur af Múlamönnum. Að sögn Sverris Þorsteinssonar var Sjónarhólskofi eftirleitakofi og nauðsynlegur sem slíkur. Stærð og staðsetning kofans miðaðist við þetta hlutverk hans, en hann stóð á melöldu norðan við Keldá, þar sem vel sást til hans og síður fennti að honum. Ólíkt flestum kofum var ekkert beitarland í kringum hann, en alltaf var farið gangandi í eftirleitir og það því ónauðsynlegt. Kofinn rúmaði fimm menn og lágu þeir á gólfinu, en rúmstæði voru yfirleitt ekki komin í kofana á þessum tíma. Sverrir fór fyrst í aðalgöngur 15 ára gamall [þ.e. 1932] en þá var Sjónarhólskofi fallinn í rústir. Þórhallur Björgvinsson frá Þorgerðarstöðum í Fljótsdal tekur undir frásögn Sverris Þorsteinssonar um byggingu kofans, en bætir þó nokkru við hana: „Hann var byggður af Baldvin Benediktssyni sem bjó á Þorgerðarstöðum. Hvenær veit ég ekki, en Baldvin dó um 1910. Kofinn var byggður fyrir eftirleitamenn, var eftirleitakofi. Hann var því minni en hefðbundnir gangnakofar. Hann var einnig niðurgraffinn og þrep niður í hann. Ekkert hesthús [enda farið gangandi en ekki ríðandi í eftirleitir] var þar en lítill hundakofi byggður við hann. Enginn skans fyrir prímus var í Sjónarhólskofa eins og var í Sauðakofa.“

Þórhallur kom fyrst að kofanum 1936 og var hann þá fallinn." Samkvæmt *Árbók Ferðafélags Íslands* rúmaði kofinn 8-10 menn og var hlaðinn úr torfi og grjóti; járnþak.

Heimildir: Ö-Múlinn, 2 og Helgi Hallgrímsson: „Samantekt um gangnakofa á Fljótsdalsafréttum [I]“, 83, Í kofa uppi við jökul, 7-9 og Geir G. Zoëga og Steinþór Sigurðsson, 54.

NM-167c:004 *Bergkvíslarkofi* heimild um sæluhús

"Vestan við Múlakraun heita Eyjabakkar, og sunnan þeirra er Bergkvíslarkofi við Bergkvíslar, sem hér falla vestur í Jökulsá." segir í örnefnalýsingu. Sæluhúsið var ekki kannað á vettvangi.

Heimildir: Ö-Múlinn, 2

NM-167c:005 *Þingvöllur* örnefni

Í tunguoddinum milli Innri-Sauðár og Kelduár "heitir Þingvöllur, dregur nafn af því, að þar er skipt í leitir." segir í örnefnalýsingu. Þingvöllur var ekki skoðaður á vettvangi.

Heimildir: Ö-Múlinn, 2

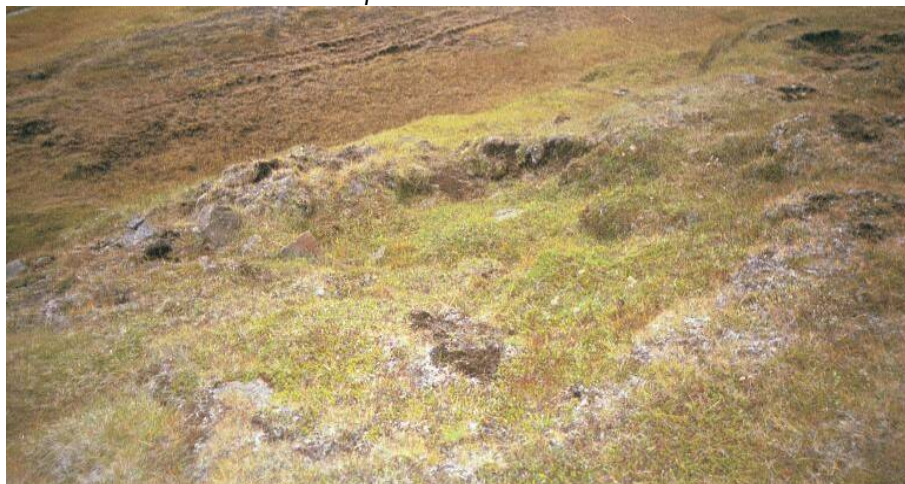
NM-167c:006 *Dýjasel* bæjarstæði býli

"Í Ytra-Dýjafelli (Milli Ytri- og Innri-Snikilsár) er talið, að hafi verið eyðibýli, sem hét Dýjasel eða Dýjakot." segir í örnefnalýsingu. "Afbýli, Dýjasel, er við Dýjafell inni á Dal, þar var búið á f. hl. 19 aldar, það gæti verið sama og Bjargsendasel [NM-169b:009], sem er við Dýjafell." segir í Sveitum og jörðum. Dýjasel var ekki skoðaður á vettvangi.

Heimildir: Ö-Múlinn, 4; SJM II, 49

NM-167c:007 *Hrakstrandarkofi* tóft sæluhús

64°50.854N 15°23.163V

Ógreinileg tóft 60-70 m ANA af gangnamannakofa

"Svæðið suðvestan við Innri-Heiðará meðfram Jökulsá heitir Hrakströnd (Hraksíða á Hkorti). Þar var áður kofi, nefndur Hrakstrandarkofi, aflagður", segir í örnefnalýsingu. Kofinn er austan Jökulsár, hátt í 5 km norðan vaðsins sem er

Hrakstrandarkofi (167c:007)

0 2 4
metrar

norðan við Eyjabakka. Kofinn er um 42 km VSV við Valbjófsstað (167:001). Gilskorningar og uppsprettur á bakka Jökulsár.

Nú er gangnamannakofi og hesthús á staðnum, um 100 m frá Jökulsá. 60-70 m austnorðaustur af núverandi gangnamannakofa er ógreinileg kofatóft á gilbarmi. Hún er rúmlega 2 x 2 m á stærð, dyr á suðausturhorni. Hleðsluhæð nánast engin, enda var mikið af

grjóti úr veggjunum notað til að hlaða lítið aðhald nálægt nýrri gangnamannakofa um miðja 20. öld.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir:Ö-Múlinn, 5

NM-167c:008 *Tvívarða* varða samgöngubót

"Á Víðidalsvörpum er varða, sem heitir Tvívarða eða Klofnavarða." segir í örnefnalýsingu. Varðan var ekki skoðuð á vettvangi.

Heimildir:Ö-Múlinn, 6

NM-167c:009 *Eyjakofi* hús sæluhús

64°43.886N 15°27.098V

Eyjakofi er sunnan Eyjabakka en norðan við svonefnda Bergkvísl. Hann er merktur inn á mörg kort af svæðinu, hægt er að aka langleiðina að honum eftir óljósum slóða. Kofinn er um 39 km SSV við Valþjófsstað (167:001). Hár bakki við kvíslina þar sem hún beygir úr austri til norðurs. Moldarkenndur jarðvegur, eini sjáanlegi gróðurinn smjörlauf.

Grjót- og torfhlaðinn kofi með dyr í vestur, stærð 6 x 5 m. Veggir þykkir, tvö- og jafnvel þrefaldir, hlaðnir úr flötum hellum og torf á milli, hleðsluhæð allt að 1,6 m. Ofanverðir stafnar úr timbri, járnþak og sumstaðar hafa grjóthellur verið lagðar ofan á það. Austurstafn hrörlegur, grjót farið að hrynja inn. Innanmál kofans er um 3 x 3 m, dyr hjá norðvesturhorni. Kofinn var notaður framyfir miðja 20. öld.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

NM-167d Valþjófsstaður (undir Fellum)¹⁸

Undir Fellum er afréttarsvæði austan við Vesturöræfi og vestan við Jökulsá í Fljótssdal og eru mörk við heimalönd um Stóralæk. Svæðið tilheyrði Valþjófsstaðakirkju.

NM-167d:001 *Hálskofi* heimild um sæluhús

"Nokkuð framan við [Sæfells]nesið er leitarmannakofi, sem heitir Hálskofi." segir í örnefnalýsingu.

Hálskofi var ekki skráður á vettvangi.

Heimildir:Ö-undir Fellum, 3

NM-167d:002 *Laugakofi* heimild um sæluhús

"Laugafell ... er inn og upp af Laugakofa, sem er leitarmannakofi innan við ána. Þar er einnig heit laug, nefnd Lind, hún er 40-50 gr. heit." segir í örnefnalýsingu. Laugakofi var ekki skráður á vettvangi.

Heimildir:Ö-undir Fellum, 2

NM-167e Valþjófsstaður (Vesturöræfi)¹⁹

Vesturöræfi tilheyrðu Valþjófsstaðakirkju. Þau eru vestan við Snæfell-Sauðafell-Þrælaháls og austan við Jökulsá á Brú. Þau ná norður að suðurmerkjum Aðalbóls sem eru lína úr Jökulsá réttýnis í austur í ármót Glúmsstaðaselsár og Þuríðarstaðadalsár og áfram í sömu stefnu í Hölkná. Þá upp með Hölkná að Aðalbólsvegi en fyrir norðan hann er Rani. Er vitnisburðarbréf Magnúsar Þorvaldssonar um landareign staðarins [Valþjófsstaðar?], bréfið nefnt Hrafnkelsdalsbréf. " ... ec var j Flíotzdal þriatigi ara. heyrði ec allðri tvimeli a leika at þat veri ecki stadar eign allt land millvm Jokvlsar ok Snefellz fram vnder jokvl og j vtanverdan Hrafnkelsdallendan en ytra ok j þessv fyrrgreindv landi fra stadnum fvglar veidder ik fiskar ok aller peningar j hafder ok allði akert af neinum manni til ik allðri mvtvr til teknar." DI XII, 376.

"Vesturöræfi frá norðurmörkum austur á Þuríðarstaðadalsbrúnir og Hnúka (Grjótárhnúk, Langahnúk og Sauðahnúk) og suður undir Háöldur, má heita að sé algróið land. Mjög gott beitoland sauðkindum

¹⁸ Hálskofi var í eldri skráningu Fornleifastofnunar númer 167d:003 en er nú 167d:001. Sá staður sem við heimildaskráningu var skráður 167d:001 reyndist ekki raunverulegur minjastaður og féll því út úr skráningunni.

¹⁹ Hið svonefnda Pálssel er nr. 167e:008 og hefur bæst við eldri skráningu.

og hreindýrum og þó sérstaklega hálsinn, þar sem hreindýrskýrnar bera. En landið sunnan og austan þessa hringis er aftur hrjóstrugra, nema í Nýjahrauni, þar eru komnir töluverðir grasgeirar, þar sem dökkgræn sandtaðan og jökulpuntuinn eru að gera það land að nytjalandi." Ö-Vesturöræfi, 5

NM-167e:001 *Dysjará* örnefni

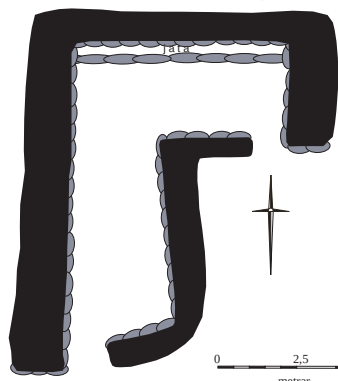
Dysjará rennur um Dysjarárdal í Jökulsá á Brú, segir í örnefnalýsingu.

Ekki er kunnugt um dys á þessum slóðum, þó nafnið virðist til þess benda. Gæti verið um villu að ræða í örnefnaskrá. Á Herforingjaráðskorti er þetta örnefni haft Desjará.

Heimildir: Ö-Vesturöræfi, 1

NM-167e:002 *Sauðakofi* tóft sæluhús

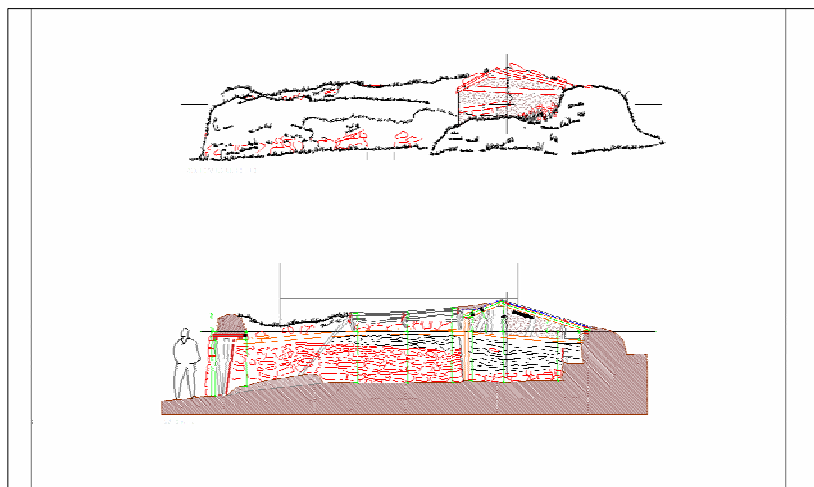
64°48.436N 15°50.023V

"Rétt við syðri enda Kofaöldu er Sauðakofi og stendur við Sauðá." segir í örnefnalýsingu. Á Sauðárkofa er minnst í sóknarlýsing Þorvaldar Ásgeirssonar í Hofteigi frá árinu 1874. Þar segir: "Við Sauðá er sæluhús þeirra sem smala Vesturöræfi." Vegarslóði liggur frá Kárahnjúkum suður að kofanum. Á snögggróinni klapparbrún með rofabörðum, við Sauðá. Fast vestan við húsið stendur nýlegt hesthús úr asbestos.

Sæluhúsið er L-laga í grunnfleti og snýr lengri leggurinn í N-S en sá styttri gengur frá honum til A. Mesta lengd er 12 m, mesta breidd 9,5 m. Húsið er undir þaki, veggir hlaðnir úr torfi og grjóti á víx, mesta lofthæð er 2.2 m í norðurenda. Með norðurhlið að innan er 50 cm hár garði hlaðinn úr grjóti. Þak úr bárujárn, fallið í endaenda.

Í Eimreiðinni árið

Uppmæling á Sauðárkofa (167e:002) Lárus B. Guðmarsson

1945 birtist frásögn af fyrirburði Guðmundar Snorrasonar aðfaranótt hins 3. september árið 1884 en samkvæmt blaðinu áttu þeir atburðir sem þar komu við sögu að hafa gerst í Sauðárkofa. Sagan fjallaði um kynlega atburði í kofanum en af henni má sjá að umræddur kofi hefur verið í slæmu ástandi enda erindi ferðalanga að lagfæra kofann og koma í veg fyrir að þekjan félli

niður í tóttina. Í greininni segir m.a. "...kofinn var svo byggður, að mæniás lá á stöfnum og reft af hliðveggjum á hann, stóðir voru engar. Dyr kofans voru á öðrum hliðvegg, fast við kofastafninn annan. Ástand kofans var það, að mæniásinn var lamaður í miðju og þekjan slíguð niður mjög, en þó ekki fallin í gólf. Hafði einhver, sem komið hafði að kofanum áður, komið fyrir styttnu undir brotalömina. Mæniásendarnir héldust enn á stöfnum, svo að allrúmlegt var undir þekjuna við báða stafna." (sjá Halldór Stefánsson: „Fyrirburður Guðmundar Snorrasonar í Sauðakofa aðfaranótt 3. sept. 1884“, bls. 289-291.)

Samkvæmt samantekt Fornleifastofnunar Íslands um hálendisminjar norðan Vatnajökuls (sjá Þóra Pétursdóttir og Sædis Gunnarsdóttir, 9-14) telur Sverrir Þorsteinsson frá Klúku að atburðurinn hafi átt sér stað í Fitjakofa á Vesturöræfum því að Sauðárkofi hafi ekki verið til þegar þetta gerðist. Í skýrslunni segir orðrétt: "Að sögn Sverris var Sauðárkofi reistur frá grunni árið 1901. Hvort þetta er rétt hjá honum er erfitt að segja, en víst er þó að kofi var reistur við Sauða á Vesturöræfum sumarið 1901. Í reikningum Fljótsdalshrepps má sjá að fjárhagsárið 1901-1902 er 103 krónum og 70 aurum varið til byggingar „Vesturöræfakofa“. Sverrir Þorsteinsson gisti sjálfur margoft í Sauðárkofa og lýsir

honum svo: „Sauðárkofi er vestan við Sauða. Það voru þeir Friðrik Stefánsson á Hóli og Hallgrímur Stefánsson á Glúmsstöðum sem byggðu kofann árið 1901. Hann var niðurgrafinn og farið inn um lúgu á þaki hans. Kofinn var lengi í notkun og rúmaði 11 menn. Legið var á gólfinu, á heyi ef mögulegt var. Í kofanum var ekkert eldstæði en notast við prímus. Við kofann var hesthús. Í kringum 1950 var byggður nýr kofi úr

Sauðákofi (167e:002) í forgrunni, nýrra hesthús fjær.

asbest og var þá bætt við gamla kofann og hann gerður að hesthúsi, sem rúmaði 8 hross. Gamla hesthúsið var einnig bætt og rúmuðust þá alls 18 hross í húsunum.“ Þórhallur Björgvinsson frá Þorgerðarstöðum hefur einnig margoft komið að Sauðárkofa: „Þar eru fjórir kofar og tveir þeirra úr torfi og grjóti. Annar þeirra stendur enn, það er hesthús, en gamli kofinn er hruninn. Hann rúmaði um 10 manns ef þéttskipað var. Menn lágu á gólfinu en höfðu hey undir sér svo þeir lægju ekki á beru moldargólfinu. Á einum veggnum var einskonar skans eða skot og var prímusinn hafður þar. Kofinn var ekki niðurgrafinn.“

Í áðurgreindri skýrslu Fornleifastofnunar Ísland er að finna ítarlega úttekt á rituðum heimildum þar sem minnst er á Sauðárkofa en þær heimildir verða ekki raktar í smáatriðum hér en þess í stað vísað á skýrsluna fyrir þá sem vilja afla sér frekari fróðleiks um kofann.

Sumarið 2004 gerði Fornleifastofnun Íslands rannsókn á Sauðárkofa (sjá Garðar Guðmundsson og Gavin Lucas). Hann var mældur upp, teiknaður og myndaður. Auk þess voru gerðir þrír könnunarskurðir, tveir inni í kofanum og einn utan hans.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Vesturöræfi, 2; DB: "Við norðurbrún Vatnajökuls", 184-185, Þorvaldur Ásgeirsson, 82, Halldór Stefánsson, 289-291, Þóra Pétursdóttir og Sædis Gunnarsdóttir, 9-14 og Garðar Guðmundsson og Gavin Lucas.

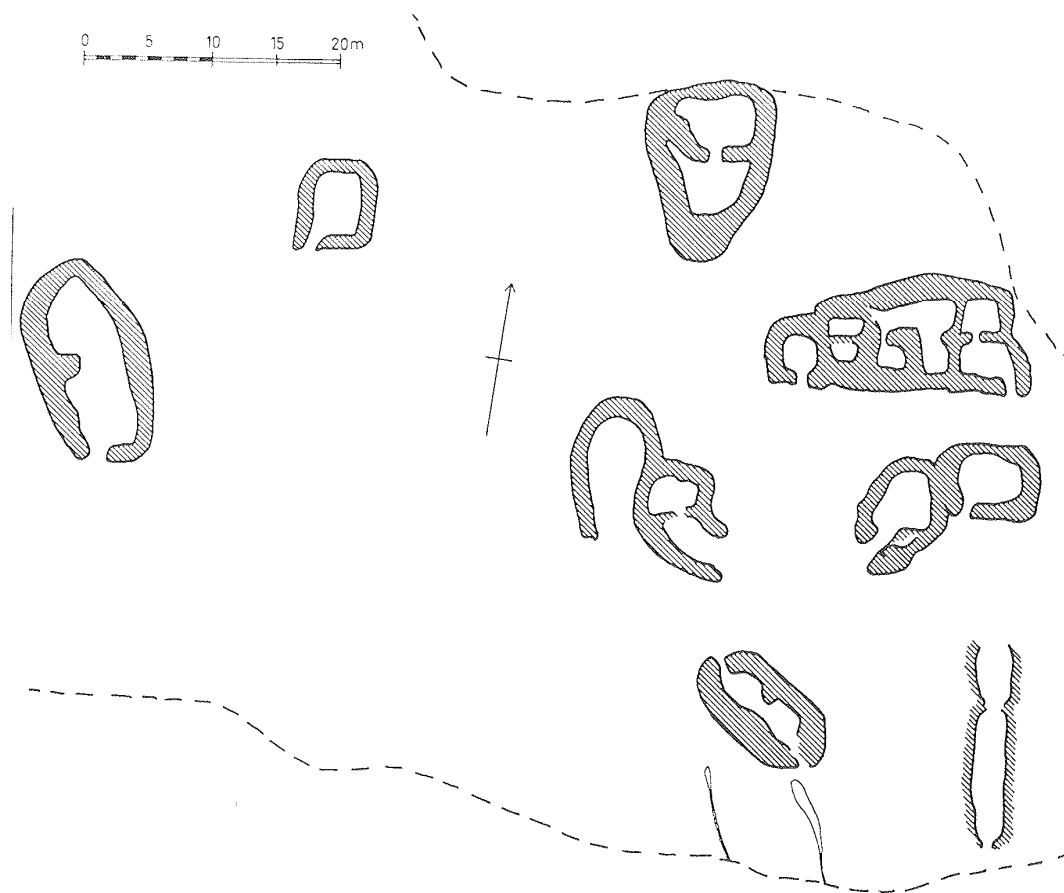
NM-167e:003 Glúmsstaðasel tóftir sel

64°56.793N 15°38.454V

"Vestan megin Glúmsstaðadalssár, rétt vestan við Tungusporðinn, er Glúmsstaðasel. Þar var fyrr meir haft í seli frá Glúmsstöðum í Fljótsdal." segir í örnefnalýsingu. Í Byggðarleifum á Hrafnkelsdal segir: Glúmsstaðsel er nær beint austur og niður af Búrfelli þar sem það er hæst "Annað Glúmsstaðasel er í Glúmsstaðadal inn úr Hrafnkelsdal, og er talið, að jörðin hafi átt selför þar, en ókunnugt er um heimildir fyrir því."

Á Glúmsstaðaseli eru volgur eins og á Laugarhúsum - suður undan einni syðstu tóftinni virðist seytle vatn úr tveimur lindum. Austur og norður frá grasbalanum er lækjargrafningur, mikið til gróinn að norðan, en talsvert rof er í honum að austan. Í grafningnum er lækur og volg uppspretta.

Friðlýstar minjar. Í Friðlýsingaskrá segir: "Rústir hins forna eyðibýlis Sámsstaða, í Glúmsstaðadal, norðaustan við ána". "Tæturnar frá þessum seljum sjást greinilega enn." Memorial frá Pétri Þorsteinssyni sýslumanni og Hjörleifi Þórðarsyni 1778: "... da en Iord I ... Fliótzdal Syssemlanden

Uppdráttur af Glúmsstaðaseli, úr bókinni Byggðaleifar í Hrafnkelsdal og á Brúardölum, 69

Peter Thorstensen tilhórende Kaldes Glumstader, saa Kaldes og saa en liden afdal, ..., Glumstade Dal, og deri værende Sætterboel Glumstade Sæl, som efter Situationen samt navnetz anvisning, sluttes at Have været I gamle tiider paa samme maade et Pertinent til bemeldte Iord Glumstader, ..." pr. í SB Byggðaleifar, 22. Byggð hafði verið reynd í Glúmsstaðaseli nokkru áður því að þegar byggt var á Aðalbóli 1775 lét presturinn á Valþjófsstað flytja viði þangað m.a. frá Glúmsstaðseli og voru viðir þaðan einnig notaðir til uppbyggingar Vaðbrekkubæjarins 1770x73. Páll segir sjálfur 1781: "... ég hefi gjört stóran kostnað upp 'Hrafnkelsdal og látið þar byggja þrjá bæi (af hvörjum einn er þó aftur lagður í eyði vegna harðinda plássins) ..." og mun þar átt við Glúmsstaðsel. (sbr. Byggðaleifar á Hrafnkelsdal, 19-20). Sveinbjörn Rafnsson telur mögulegt að fleira geti hafa komið til því Pétur Þorsteinsson sýslumaður gerði einnig tilkall til að eiga Glúmsstaðasel þar sem hann var eigandi Glúmsstaða í Fljótsdal. Mun hann ekki hafa haft aðrar heimildir fyrir því en örnefnið og virðist ekki hafa orðið neitt ágengt með þessa landakröfu. Sigurður Gunnarsson skrifar 1872 að neðst í Glúmsstaðadal sé fornþýli er Sámsstaðir heiti "Þar sýnit hafa verið stórhýst. Sér enn menjar 12 húsatópta." Kaalund tekur undir þetta er hann sá yfir í Glúmsstaðadal 1873 tóftir af Glúmsstaðaseli á lítill grasflöt út að ánni "her boede ifölge tradition Sam fordum." Aðrir nefna ýmist Glúmsstaðsel eða Sámsstaði og virðist síðara nafnið tilbúningur frá 19. öld (sbr. Byggðaleifar á Hrafnkelsdal, 66). Bruun virðist einn hafa rannsakað minjarnar og gerði hann af þeim upprátt er hann var á ferð 1901. Hann telur að tóftaþyrpingin með flest hólfin hafi verið mannabústaður og felst Sveinbjörn Rafnsson á það en uppráttur hans er í aðalatriðum líkur Bruuns. Sveinbjörn telur að hinar tóftirnar, sem eru 7 talsins, séu líklega útihús. Margar af tóftunum eru skýrar og greinilegar. Í rofabarði sem tóftaþyrpingin sem talin er vera mannabústaður stendur út á sást Ö-1362 í hnausum en undir hleðslunni var H-1158 jafnfallið og

óhreyft en undir því voru jarðlög hreyfð af mannavöldum. Yfir tóftinni sem er næst fyrir norðan (nr. 7 hjá Bruun) reyndist "a" lagið vera ofan á hleðslunum og rústin því frá 15. öld eða fyrr. Lýsing rústanna hér á eftir byggir á vettvangsathugun, rannsókn Sveinbjörns Rafnssonar og Daniels Bruuns. 1) Aflöng tóft úr torfi, 12.6x3.6 m, snýr í NV-SA, inngangur trúlega í SA enda. Veggir allt að 2 m breiðir, fremur óreglulegir. Veggur sem Sveinbjörn Rafnsson sýnir í SV vegg er líklega hrun. 2) Ferhyrnd tóft, veggir standa grónir um 1 m á hæð, um 1,5 m á breidd. 3) Tóft, torfhlaðin, snýr í N-S, tvískipt, stærra hólfi N enda, veggir allt að 2 m breiðir og 1,5 á hæð, sést í grjóti í NA vegg. N endi tóftar stendur á gilbrún og hefur NA horn tóftarinnar þegar fallið í gilið. 4) Tóft, snýr í A-V, 5 hólf, veggir grónir, 1-2m á breidd, 0,7 m á hæð, sést í grjóti hér og þar, stendur á gilbrún og NA horn farið í gilið. 5) 2 aðskildar tóftir, sú V er mjög djúp, trúlega niðurgráfin, ferhyrnd, inngangur í S enda. Sést í grjóti í veggjum í S enda. Veggir 1,5 m á hæð, 1,5 á breidd. A við tóft er dæld, sem óvíst er að sé mannvirki, mjög þýfð. 6) Dæld, snýr N-S, ekki greinilegir veggir, óvíst að sé mannvirki. N hólf örugglega ekki tóft. 7) Mjög ógreinileg, líklega ekki mannvirki, uppspretta kemur undan S enda; 8) Vesturhluti þessarar tóftar mun greinilegri - skýr N-S inngangur í S-enda, að hluta niðurgráfin, veggir 1,5 m háir, og 1,5 m breiðir. A hluti illa farinn, en líklegt er að þetta sé e.k. Bygging fremur en aðeins niðurgröftur.

Hættumat: hætta, vegna rofs

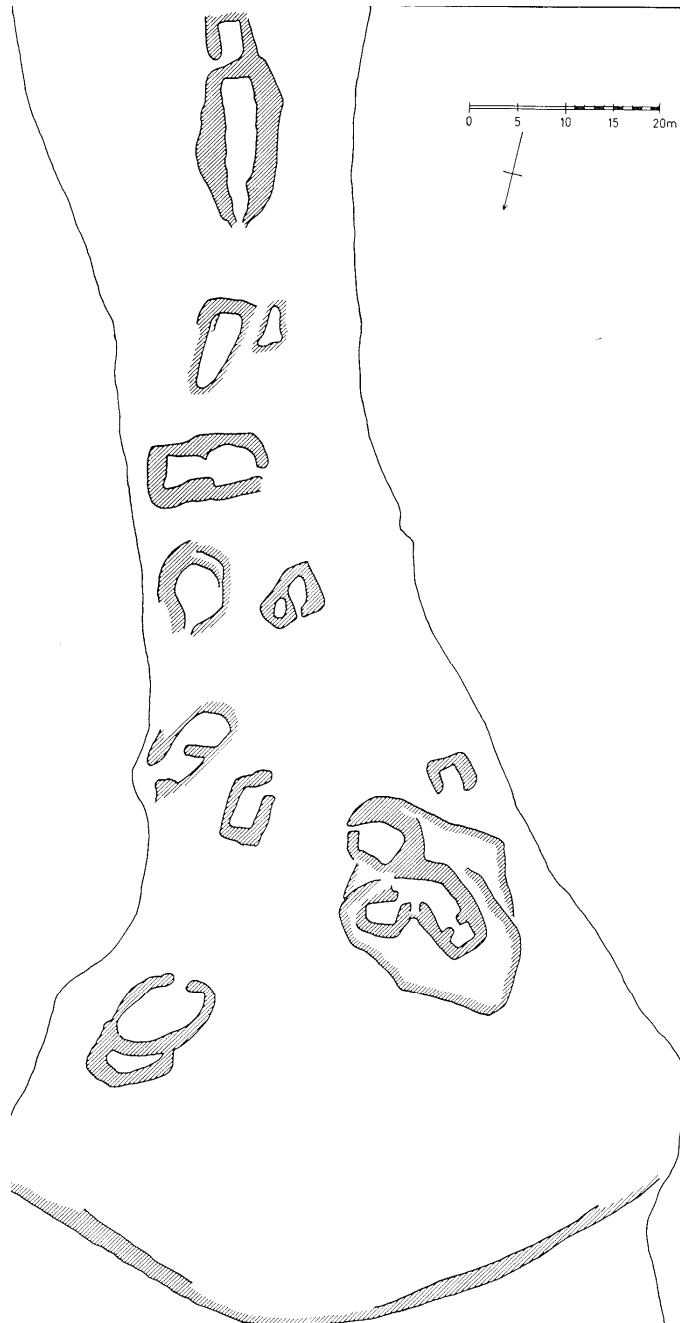
Heimildir: Ö-Vesturöræfi, 2; Bruun 1901, SR Byggðaleifar, 19-20, 22; 66-68; Sigurður Gunnarsson (StSí II), 445, SJM II, 51 og Friðlýsingaskrá.

NM-167e:004 Þuríðarstaðasel tóftir sel

64°57.113N 15°37.290V

"Austan við ármótin er Þuríðarstaðsel og var nytjað frá Þuríðarstöðum í Fljótsdal." segir í örnefnalýsingu. Í Byggðarleifum á Hrafnkelsdal segir: Syðst í Hrafnkelsdal undir mynni Þuríðarstaðadals austan Þuríðarstaðadalsár gegnt Tungusporði þar sem Þuríðarstaðardalsá og Glúmsstaðadalsá koma saman og mynda Hrafnkelu. Seltóftirnar eru nær beint vestur og niður af Kálfafelli fremra þar sem það er hæst. Rústirnar eru aðeins sunnar en sýnt er í bókinni Byggðarleifar á Hrafnkelsdal. Liggur í brekku, á mjóum höfða milli tveggja lækja sem liggja N-S niður brekkuna, landið er þýft og lyngi vaxið.

Memorial frá Pétri Þorsteinssyni sýslumanni og Hjörleifi Þórðarsyni 1778: "Og da en af bemeldte

Uppdráttur af rústum á Þuríðarseli. Úr bókinni Byggðaleifar í Hrafnkelsdal og á Brúardölum, 67

Waltíofstaders Kirke Iorder I Fliotzdalen Kaldes Turijdarstader, Saa Kaldes og saa et Forladt Sætterboel Turijderstadesæl og Platzen hvor den staaer som er en liden a parte afhængig Dal Fra Rafnkeldsdalen, Turijderstadedal;" þr í SR Byggðaleifar, 22. Selsins og rústanna er víða getið í ritum á 19. öld og telja sumir að þar hafi verið eyðibýli (sbr. Byggðaleifar á Hrafnkelsdal, 66). Sveinbjörn Rafnsson sýnir á uppdrætti sýnum 11 tóftir og tóftaþyrpingar stórar og smáar á mjóu svæði milli tveggja gróinna lækjardraga eða farvegsgrafninga sem liggja u.þ.b. frá N til S. Norðan og neðan við tóftirnar er bogadreginn túngarður mjög sokkinn í jörðu milli lækjardraganna. Í hann var grafin hola og reyndist hleðslan vera undir H-1158 gjóskunni óhreyfðri. Næst garðinum eru tvær tóftaþyrpingar og telur Sveinbjörn að sú eystri sé af kvíum en hin vestari af mannabústað. Hola var grafin í þær síðarnefndu og reyndist Ö-1362 vera þar í hnausum. "Annars gætu byggðaleifar þessar verið frá ýmsum tímum og líklega eru þær margar frá miðöldum. Syðsta tóftin er mjög niðurgrafin og skýr og virðist vera fjárhústóft með hlöðutóft við gaflinn." segir í Byggðaleifum á Hrafnkelsdal 1 og 2 eru sama mannvirki: 1) tóft 3,5x2 m, op í NV horni um 0,5 m breitt, liggur N-S, skiptist í 2 hólfi, hið minna í suðurenda, veggir um 2 m breiðir, 1,2 m háir, standa grasi grónir, en tóftin hlaupin í þúfur; 2) tóft, 13,5x3,1 m, dyr í N enda, 1 m breið, veggir 2 m br, 1,2 m háir, standa grónir, þýft; 3) 2 dældir, hugsanlega manngerðar; 4) tóft, 9x3, hæð 0,8 m - liggur A-V, hugsanlega minna hólfi í A enda. Ytri brún veggja sést ekki, innri brún mjög óregluleg. Tóftin er að hluta

niðurgrafin, inngangur gæti verið í NV horni; 5) Ferhyrnd dæld (ath. ekki hringlaga eins og SR sýnir, og enginn inngangur í NA horni) - niðurgrafin, hefur ekki verið hús; hola, 1x1 m, - ekki mannvirki, ekki tvö hús eins og SR teiknar; 7) náttúrulegt. 8) tóft, nokkurn veginn ferhyrnd, 3.3x2.2 m, hæð 1 m, snýr N-S, inngangur í SA horni, niðurgrafin, hlaðið á brúnir. Ytri mörk veggja ekki mjög greinileg, þýfð; 9,10 og 11 eru sama mannvirki: 9) tóft, 4.3x1.8 m, hæð 1.1 m, op í S enda; 10) tóft, ferhyrnd, 2.6 m á breidd, hæð 0.8 m, inngangur í V; 11) tóft, 6.6x2.0 m hæð 1.2 m, snýr NV-SA, lítið her. í NV enda, veggir fallnir og ójafnir, sést í steinhleðslu í N vegg; 12) hugsanlega grafið, ekki tóft; 13) 8.6x4 m, hæð 0.6 m, veggir 1.05 m breiðir, snýr AV, inngangur í SV horni, meira ferhyrnd en Sveinbjörn Rafnsson sýnir og ekki hólf við A enda; 14) túngarður, sést aðeins sem bakki í V-enda, þó er smá garður (c. 4 m langur, 0,3 m hár) í A enda teikningar Sveinbjörns.

Heimildir: Ö-Vesturöræfi, 2; SR Byggðaleifar, 66

NM-167e:005 *Herjólfsaugur* þjóðsaga legstaður 64°49.668N 15°45.120V
 "Við Herjólfsdrag [lækur sem fellur í Sauðá] er einstakur melkollur, sem heitir Herjólfsaugur (dys). Á Hkorti er þetta merkt sem Herjólfsbólur." segir í örnefnalýsingu. "Herjólfsaugur er steinavirfing efst á þurri jökulöldu og sést víða að á öræfunum. Steinarnir eru misjafnir að gerð og lögun og gætu verið fluttir á þennan stað af mönnum. Væri þetta þá leifar mannvirkis, vörðu eða þess háttar." segir í Byggðaleifum á Hrafnkelsdal. Sigurður Gunnarsson getur haugsins 1872: "... þar sem mælt er að Herjólfr úr Fljótsdal, bróðir Herjólfs, er nam Herjólfsvík, hafi fallið fyrir Eiríki á Eiríksstöðum á Jökuldal. Heitir þar enn Herjólfsaugur." Á hann er einnig minnst í Frásögnum af fornaldarleifum. Þar segir: "Herjólfs-augur; haug þennan er að finna eina dagleid fyrir vestan Flotsdal, á sokölludum vestur öræfum: seigja menn hann orptinn yfir Herjólfr nokkurn er búid hafði a Eigilsstodum I Fljotsdal, og drepinn hafi verid af Hakoni landnamsmanni er bjó a Hakonarstodum a Jökulsdal, hvaded orsakast hafi, er nu kallast Herjolfs Augur hefi eg komid en eí getad sed þara nokkur audsjaanleg mannaverk, og ekki kom mer hann ödruvísi fyrir Sjóñir er grasholl med nokkrum storum steinum I kollinum.". Í sóknarlýsingu frá 1874 segir: "Á Vesturöræfum skammt fyrir norðan Grjótárhjúkinn er nefndur Herjólfsaugur, þar er Herjólfr féll, en menn hans flýðu austur um heiði, en náðust og voru drepnir hjá Þrælahálsi..." Samkvæmt Sigfúsi Sigfússyni reis deila um Vesturöræfi milli Jökuldælinga og Herjólfs og hafi þeir orðið ásáttir um að semja um málið þar sem heitir Tungva á öræfunum. Jökuldælingar komu fleiri til fundarins og felldur þræla Herjólfs á Þrælahálsi en Herjólfr sjálfan og menn hans á Tungunni. "Er hann þar heygður með mönnum sínum austur í Tungunni við dragið. Heitir þar síðan Herjólfsaugur og Herjólfsdrag, og er það skammt vestur frá dys Einars Þorbjarnarsonar, er Hrafnkell vá." (Íslenskar þjóðsögur og sagnir SS) Við lýsingu á staðsetningu haugsins mætti bæta að hann er fast sunnan við svonefnt Herjólfsdrag sem rennur vestur í Sauðá. Lélegur jeppaslóði sem liggur frá Snæfelli að Sauðárkofa er 300-400 m vestan við hauginn og sést haugurinn ágætlega þaðan. Herjólfsaugur er um 42 km suðvestan við Valþjófsstað (167:001). Gróðurýrir heiðamóar, fremur flatlend víðáttu. Hóllinn er aflíðandi nema að norðan, þar er bratti niður að Herjólfsdraginu.

Grjóthóll fast við Herjólfsdrag, fleiri slíkir hólur eru suðvestar, líklega eru það þeir sem eru kallaðir Herjólfsbólur á kortum. Efst á hólnum er grastorfa og grjót á svæði sem er um 4 x 4 m. Hólarnir umhverfis eru síður en svo lausir við grjót en á þessum er engu líkara en því hafi öllu verið safnað saman efst. Ekki er þó um eiginlegar hleðslur að ræða. Fyrir þá sem ekki trúa sögunni um víg Herjólfs er nærtækast að ætla að þetta sé gamalt vörðubrot.

Hættumat: hættu, vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Vesturöræfi, 4; SR Byggðaleifar, 71-72, FF I, 35, (Sigurður Gunnarsson) StSí II, 456, og SS

NM-167e:006 *Einarsdys* þjóðsaga legstaður 64°53.317N 15°39.986V
 "Norður af suðurmörkum Þuríðarstaðadals er Einarsvarða og Einarsdys. Þar á að vera heygður Einar smali frá Aðalbóli, sá er Hrafnkell drap." segir í örnefnalýsingu. Slóði liggur frá veginum að Kárahnjúkum yfir Tungur og fer hjá vörðunni. Einarsdys er um 35 km VSV við Valþjófsstað (167:001). Jökulgarður liggur þvert yfir S enda Tungva, í átt að Grjótárhjúk. Einarsvarða er hæsti punkturinn í þessum grjótgarði, c. 5 m há og trúlega náttúruleg eins og önnur grjóthrúgöld á þessum slóðum. Skv. Hrafnkels sögu var Grjótteigssel nálægt Grjótárgili og var Einar smalamaður dysjaður á hjalla vestur frá selinu og varða reist þar hjá dysinni og var þaðan haldinn

miður aftan frá selinu. Enn er bent á Einarsvörðu vestur af Þuríðarstaðadalsá skammt frá ármótum hennar og Grjótár og Grjótteigsár. 'Varðan' er frostsprungið stórgrýtishrúgald og fuglaþúfa efst og ber þetta mjög hátt á mjög stóru væði í kring. Sigurður Gunnarsson segir 1872 að engar selsmenjar séu þarna sjáanlegar og kunni þar að vera uppblæstri um að kenna. Kaalund kom á þennan stað 1873 og minnst á 'tomter af Grjótteigssel' en lýsir þeim ekki og telur SR mögulegt að hann hafi farið eftir frásögn annarra. Í sóknarlýsingu frá 1874 segir: "Við Grjótá, sem áður er nefnd sjást tóftabrot, sem kallað er Grjótársel. Þar átti Hrafnkell Freysgoði að hafa haft selför ..." Bruun segir hinsvegar og hefur eftir Elíasi á Aðalbóli að engar leifar séu af selinu og er það staðfest af Sveinbirni Rafnssyni sem þaulleitaði svæðið bæði úr lofti og á landi.

Heimildir:Ö-Vesturöræfi, 4; SR Byggðaleifar, 68-71 og SSM;

NM-167e:007 Grjótteigssel heimild um sel

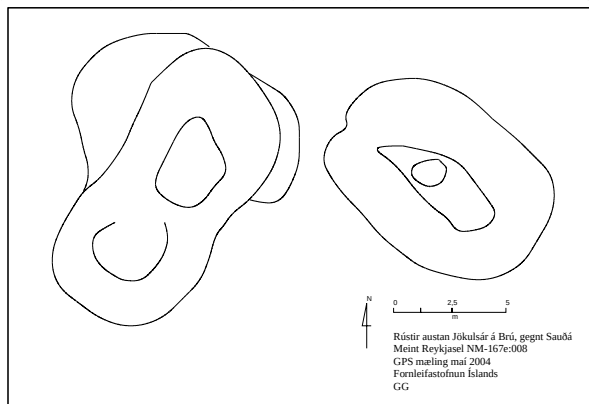
"Síðan var fært sel fram í Hrafnkelsdal, þar sem heitir á Grjótteigsseli." Halldór Stefánsson segir: "Í Hrafnkelssögu eru nefndir aðeins fjórir bæir í Hrafnkelsdal, en þess getið að þar hafi verið fjórtán bæir. ...Nöfn bæjanna eru: Aðalból, Hóll, Laugarhús og Leikskálar, en seljanna, Grjótteigs og Reykjarsels. Reykjarsel er við Jökulsá gegnt Vaðbrekku vestan Vaðbrekkuháls, en Grjótteigssel langt suðaustur frá dalnum við Grjótteigsá þverá sem fellur í Þuríðarstaðadalsá, aðra höfuðána, sem myndar Hrafnkelu."

Á samkvæmt sögunni að vera nærri Einarsvörðu, en það hefur enginn fundið. Samkvæmt Hrafnkels sögu var Grjótteigssel nálægt Grjótárgili og var Einar smalamaður dysjaður á hjalla vestur frá selinu og varða reist þar hjá dysinni og var þaðan haldinn miður aftan frá selinu. Enn er bent á Einarsvörðu vestur af Þuríðarstaðadalsá skammt frá ármótum hennar og Grjótár og Grjótteigsár. 'Varðan' er frostsprungið stórgrýtishrúgald og fuglaþúfa efst og ber þetta mjög hátt á mjög stóru væði í kring. Sigurður Gunnarsson segir 1872 að engar selsmenjar séu þarna sjáanlegar og kunni þar að vera uppblæstri um að kenna. Kaalund kom á þennan stað 1873 og minnst á 'tomter af Grjótteigssel' en lýsir þeim ekki og telur Sveinbjörn Rafnsson mögulegt að hann hafi farið eftir frásögn annarra. Í sóknarlýsingu frá 1874 segir: "Við Grjótá, sem áður er nefnd sjást tóftabrot, sem kallað er Grjótársel. Þar átti Hrafnkell Freysgoði að hafa haft selför ..." Bruun segir hinsvegar og hefur eftir Elíasi á Aðalbóli að engar leifar séu af selinu og er það staðfest af Sveinbirni Rafnssyni sem þaulleitaði svæðið bæði úr lofti og á landi.

Heimildir:IF XI, 102, Halldór Stefánsson; "Hrafnkelsdalur og byggðin þar", 150; SR: Byggðaleifar, 68-71 og SSM

NM-167e:008 "Pálssel" (Reykjasel) tóftir sel? 64°54.968N 15°49.555V
Haustið 2003 fann Páll Pálsson frá Aðalbóli fornlegar rústir skammt frá framkvæmdasvæðinu við Kárahnjúka. Rústirnar voru skammt austan Jökulsár á Brú, svo til beint á mótí Sauða. Þær voru í u.þ.b. 580 m hæð, innan þess svæðis sem fer undir vatn Hálslóns.

Tóftirar eru á sléttlendi í aflíðandi halla að að gljúfri Jökulsár á Dal. Umhverfis er lágvaxinn gróður, mosi og lyng. Engar öruggar heimildir eru þekktar um mannvist á þessum slóðum, en Páll

GPS uppmæling á tóftunum (167e:008). Garðar Guðmundson

Pálsson hefur varpað fram þeirri hugmynd að þarna sé fundið Reykjasel úr Hrafnkelssögu. Í sögunni segir frá því þegar Einar, sonur Þorbjarnar á Hóli, ríður frá Grjótteigsseli í Reykjasel: "...ríðr upp hjá Grjótárgili, svá upp til jökla ok vestr með jöklinum, þar sem Jökulsá fellr undir þeim, svá ofan með ánni til Reykjasesl." Tóftirnar voru grafnar upp sumarið 2005 og voru þær þá nefndar í höfuðið á Pál og kallaðar Pálssel. Árið 1873 barst Þjóðminjasafninu gripur, snældusnúður (Þjms. 979), frá Þorvarði Kjerúlf sem síðar varð héraðslæknir eystra. Með sendingunni fylgdu þau skilaboð að gripurinn „...hefði fundist í rústum, þar sem Hrafnkels saga Freysgoða kalli Reykjasel.“ Nánari lýsing á

staðháttum var ekki gefin og því ómögulegt að vita við hvaða stað var átt. Dagana 7.- 8. ágúst 2004 unnu Kristinn Magnússon og Sigurður Bergsteinsson að forkönnun á rústunum, fyrir hönd Fornleifaverndar ríkisins. Í skýrslu þeirra um rannsóknina er rústunum lýst svo:

"Um er að ræða tvær rústir. Önnur (rúst 1) liggur því sem næst N-S en hin (rúst 2) þvert á hana, nokkrum metrum norðaustar. Útlit beggja rústanna er ógreinilegt enda rísa þær mest einungis 10-20 cm upp úr umhverfinu. Umfang beggja rústanna er svipað um 13x8 m á yfirborði. Rústirnar voru mældar með málbandi og teiknaðar upp. Rúst 1. Syðri endi þessarar rústar er nokkuð greinilegur, raunar skýrasti hluti rústanna. Um 5 metrum frá endanum verða skil í rústinni sem geta bent til að rústin sé tvískipt eða að jafnvel sé um tvær samliggjandi rústir að ræða. Ytri brún norðurendans er einnig greinanleg en þar er hins vegar mjög erfitt að greina innri brún veggja. Í miðri rústinni er óregluleg lögð. Ekki verður séð hvar dyr hafa verið á rústinni. Vestur af rústinni nærri norðurenda hennar er eins og jarðvegur liggja utan á henni sem sléttist út til vesturs. Líklega er þetta hluti rústarinnar. Rúst 2. Þessi rúst er svipuð að umfangi og hin eins og áður segir en öll miklu ógreinilegri. Birtist í raun sem örlítill hóll með lögð í miðju. Engar dyr eru sýnilegar. Milli rústanna er upphækkun í landinu sem virðist tengja þær saman." Sumarið 2005 voru rústirnar grafnar upp og munu niðurstöður uppgræftarins koma út á skýrslu vorið 2006. Helstu niðurstöðurnar voru þær að á þessum stað reyndust mannvistarleifar frá um 950 og síðar. Búseta á staðnum var líklega árstíðabundin og er líklegast að þarna hafi verið sel eða áningarstaður.

Tóftir (167e:008) fyrir uppgröft

Hættumat: stórhætta vegna framkvæmda

Heimildir: Hulda Sigurðís Þráinsdóttir, Kristinn Magnússon og Sigurður Bergsteinsson, 2-9, Þóra Pétursdóttir og Sædís Gunnarsdóttir, 19-22 og Gavin Lucas, munnleg heimild.

NM-167:009 Lindur laug/sælukofi

Í skýrslu Fornleifastofnunar um minjar á hálendinu norðan Vatnajökuls segir: "Lindur nefnast heitar uppsprettur, sem koma fram á tveimur stöðum, yst í Hálsi á Vesturöræfum, stutt frá Jökulsá, skammt utan við Lindarlæk (ranglega nefndur Klapparlækur á kortum), sem kemur ofan af Búrfellsflóa (eða Búrfellsöldudragi). Ofan við Lindurnar er Hálsalda (700 m y.s), en þaðan sést vel yfir Jökulsárdalinn og Kárahnjúka." Á svipuðum slóðum var einnig gangnamannakofi.

Í Fornleifastofnunnnar segir ennfremur: "Helgi Valtýsson fór um hreindýraslóðir á Vesturöræfum sumarið 1943 og segir eftirfarandi í ferðalýsingu sinni: "Flutti Páll bóndi Vigfússon okkur vestur í Lindir, en þar er tjaldstaður ágætur á Vesturöræfum, skammt frá Jökulsá, gengt Sauðafelli. ...Í Lindum er fagurt um að litast, og tjaldstaði gott. Þar er slétt og þurrleint, en þó skammt í vatn á alla vegu. Dálítill volg laug er örskammt frá tjaldinu, og rennur lækur úr henni niður í annan læk kaldan rétt hjá. Dregur staðurinn nafn af lindum þessum."" Í lýsingu Helga segir ennfremur frá baðferð þeirra félaga í Lindur. Að ráði kunnugra manna stífluðu þeir þá laugalækinn þannig að lindaraugað fylltist volgu vatni. Mun það hafa verið siður heimamanna er þeir dvöldust í Lindur. Nú er í Lindur, við syðra laugasvæðið, timburskáli sem Orkustofnun flutti þangað til skjóls fyrir hreindýraeftirlitsmenn og aðra. Að sögn Sverris Þorsteinssonar frá Klúku var áður gangnakofi við Syðri-Lindur. Sjálfur kveðst hann aðeins hafa séð tóft kofans, en man eftir að hafa hitt menn sem höfðu gist í honum. Sverrir hefur enga nákvæma lýsingu heyrta á gerð kofans, nema þá að farið var inn í hann um op á þekjunni sem síðan var lögð hella yfir. Hann mun hafa verið þröngur og hlýr. Uppblásna tóft kofans mátti sjá þarna í bakkabrúninni, og fyrst þegar Sverrir fór í göngur (1932) sást vel í veggpartinn sem var lengra uppi í bakkanum. Aðrir hafa ekki kannast við kofatóft í Lindur, en

Helgi Hallgrímsson segir þó einhverjar tættur vera þar, þótt nú séu þær uppblásnar og formlausar. Páll Pálsson frá Aðalbóli kannast við frásögn Sverris af kofa í Lindur, en hefur hins vegar ekki séð kofatóft þar, né kannast hann við neinar heimildir um kofa þar. Hann fór í Lindur ásamt Sveinbirni Rafnssyni og fleirum árið 1978 og leitaði rústarinnar en fann hana ekki. Hins vegar sá hann í blásnu rofabarði grjóthleðslu sem stóð fram undan því og eina grjóthellu. Þetta líktist, að hans sögn, inngangi í byggingu. Páll kom þarna aftur síðar og var þá alveg blásið af grjótinu. Þá þótti honum augljóst að ekki væri um veggheðslu eða byggingu að ræða, en aftur á móti greinilegt að grjótið var þangað komið af mannavöldum. Tilgangurinn var hins vegar óljós. Páll hefur heyrt talað um að menn hafi áður fyrr legið í tjöldum í stað kofa og telur vel hugsanlegt að Lindur hafi verið tjaldstaður, þótt enginn kofi hafi verið þar. Hann hefur hins vegar heyrt talað um rétt í Lindur, í gili nokkuð neðan við kofann sem nú er þar. Hann hefur þó engar hleðslur séð. Lindur voru ekki skráðar í fornleifaskráningu Fornleifastofnunar Íslands vegna umhverfismats árið 2000.

Heimildir: Þóra Pétursdóttir og Sædís Gunnarsdóttir. 2005. "Í torfkofa uppi undir jökli", bls. 15-16

NM-167f Valþjófsstaður (Miðheiði-Rani)

Suðurendi Fljótsdalsheiðar tilheyrði Valþjófsstað. Það er svæðið vestan við heimalönd í Fljótsdal en austan við Hölkná. Að sunnan skiptir Aðalbólsvegur afréttum en Vesturöræfi sem eru þar fyrir sunnan tilheyrðu einnig Valþjófsstaðakirkju (NM-167e) en að norðan ræður lína úr ármótum Hölknár og Jökulsár í tind nyrst í Eyvindarfjöllum og þaðan sjónhending austur í Gilsárvötn norðarlega - Ö-Rani, 5 segir að við Fremri-Vegakvísl séu landamerki afréttarlanda Skriðuklausturs og Valþjófsstaðar

NM-167f:001 *Ranakofi* heimild um sæluhús

Milli Ytra- og Fremra Eyvindarfjalls er Fjallaskarð. "Þar er göngumannakofi kallaður Ranakofi." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir:Ö-Rani

NM-167f:002 *Eyvindartorfa* heimild

"Í Fremra-Eyvindarfjalli er blásin roftorfa, sem heitir Eyvindartorfa." segir örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Rani, 4

NM-167f:003 *Laukbarð* heimild um náttstað

"Í Fremra-Eyvindarfjalli er áningarstaður göngumanna, kallaður Laukbarð, mun ekki vera gamalt nafn." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir:Ö-Rani, 4

NM-167f:004 *Kofaalda* örnefni

Kofaalda er hæð nálægt Miðheiði, þar sem Aðalbólsvegur liggur yfir Þórisstaðakvísl, segir í örnefnalýsingu.

Heimildir:Ö-Rani, 5

5. Samantekt um fornleifar í heimalandi Valþjófsstaðar

Valþjófsstaður í Fljótsdal hefur löngum verið talið eitt af höfuðbólum landsins. Til staðarins heyrir mikið ræktunarland, og gott beitiland, bæði í Valþjófsstaðanesi og á afréttarlandi. Ofan við Valþjófsstað er Valþjófsstaðafjall sem er 562 m.y.s. Í hlíðum þess eru sérkennilegar berglagamyndanir, e.k. hjallar sem liggja hver ofan á öðrum og gefa hlíðinni sérstæðan svip.

Eins og fram kom í inngangi eru samtals þekktir 81 minjastaðir á Valþjófsstað og afréttarlandi staðarins. Heimaland staðarins var fullskráð sumarið 2005 og því verður höfuðáhersla lögð á að greina frá helstu niðurstöðum þeirrar skráningar en samantekt um fornleifar á afréttarlandi Valþjófsstaðar er að finna í sérstökum kafla hér aftan við.

Í heimalandi Valþjófsstaðar reyndist samtals 51 fornleifastaður. Þær sem staðsetjanlegar eru hafa nú allar verið skoðaðar á vettvangi.

Hlutverk

Minjarnar á Valþjófsstað reyndust afar fjölbreytilegar og endurspegla þær sögu staðarins. Afar áberandi eru alls kyns samgönguminjar sem minna á mikilvægi Valþjófsstaðar sem trúarlegs- og veraldlegs höfuðbóls um aldir. Þegar litið er yfir helstu minjaflokka á Valþjófsstað vekur eftirtekt sá fjöldi bólstaða og trúarlegra minja sem þar er að finna. Ef fjöldi bústaða er borinn er saman við fjölda útihúsa innan túna kemur í ljós að hlutfallslega fá útihús eru þekkt eða 8 útihús innan túns á 6 bústöðum. Flest eru útihúsin í túni Valþjófsstaðar en aðeins er vitneskja um

útihús í heimalandi einnar hjáleigu. Ástæðan er án ef sú staðreynd að mikið rask hefur átt sér stað bæði í túni Valþjófsstaðar sem og á öllum hjáleigum staðarins. Ekki er óeðlilegt að gera

HLUTVERK	
Bústaðir (býli/bústaður)	6
Útihús í túni (útihús/fjárhús/fjós/hesthús/hlaða/kvíar)	8
Skepnuhús/aðhöld utan túns (beitarhús/rétt/sel/stekkur)	9
Samgönguminjar (ferja/leið/traðir/vað)	12
Minjar um landnýtingu (áveita/mógrafir/rista/kolagröf/kálgarður/mylla)	8
Kirkjur og legstaðir (kirkjur/legstaðir)	4
Garðar (túngarðar/vörslugarðar)	2
Tóftir þar sem hlutverk er ekki þekkt	2
SAMTALS	51

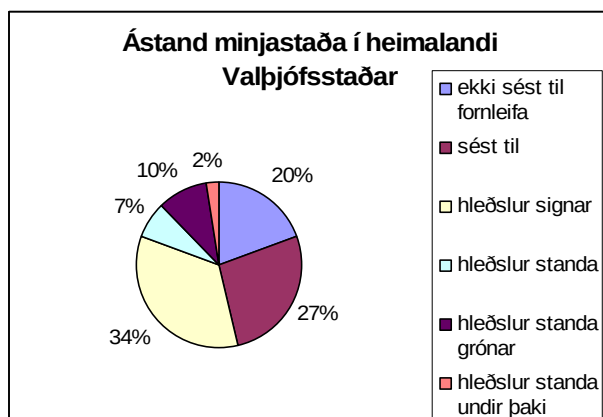
råd fyrir að mikill fjöldi útihúsa hafi á einhverjum tímapunkti verið í túnum þessara bæja. Vanalega má gera råd fyrir að hverri hjáleigu fylgi að meðaltali a.m.k. 2 útihús í túni og eins er ekki ólíklegt að á jafn stóru búi og Valþjófsstað hafi verið enn fleiri útihús en nú eru þekkt. Að samanlögðu mætti giska á að á þessum slóðum leynist a.m.k. 10 útihús sem nú eru horfin af yfirborði jarðar og hafa aldrei ratað inn í heimildir. Það er því brýnt að undirstrika að eigi

frekari framkvæmdir sér stað í heimatúni Valþjófsstað eða á hjáleigustæðunum þá verði sýnd fyllsta varúð og gert ráð fyrir að minjar kunni að koma í ljós. Þegar fæð skepnuhúsa innan túns á Valþjófsstað er höfð í huga vekur nokkra athygli sú staðreynd að þekktar minjar um skepnuhús og aðhöld í úthögum eru allmargar eða samtals 9. Þetta er há tala, sérstaklega þegar haft er í huga að á afréttarlandinu eru að auki þekkt 6-7 sel.

Að samanlögðu má segja að hlutverk þeirra minjastaða sem skráð voru á Valþjófsstað gefi mynd af landmikilli og búsældarlegri jörð, sem þjónaði hlutverki miðstöðvar í sveitinni og þar sem talsvert rými var fyrir þéttari byggð í góðu árferði.

Ástand

Ástand minja á Valþjófsstað reyndist svipað og algengt er um minjar á jörðum þar sem blómlegur búskapur hefur verið stundaður allt fram á þennan dag. Þær minjar sem voru í og við tún voru margar horfnar vegna umróts við bústörf og aðrar framkvæmdir. Aðrar minjar, fjærri bæ, voru að jafnaði í betra ásigkomulagi. Um 20% af þeim fornleifum sem skráðar voru

reyndust minjastaðir þar sem ekki var eiginlegra mannvirkja að vænta. Af þeim 41 minjastað þar sem ástand mannvirkja var metið voru öll ummerki um mannvirki horfin í 20% tilfella. Meðal þeirra eru fornleifar sem hafa verið eyðilagðar eða hafa horfið í tímans rás af ýmsum orsökum. Sjaldan er unnt að ákvarða hvort minjastaður hefur verið algjörlega eyðilagður.

Margar þessara minja kunna enn að leynast undir grassverði eða nýbyggingum og gætu komið í ljós við framkvæmdir síðar.

Leifar fornleifa annarra en tófta sáust á 27% staða. Á öðrum stöðum (eða í 53% tilfella) sáust leifar af tóftum í misjöfnu ástandi. Að samanlögðu má segja að ástand minja á Valþjófsstað hafi í flestum tilfellum verið eins og er að vænta á stórbýli þar sem búskapur er stundaður. Í og við tún hafa flestar fornleifarnar orðið framkvæmdum að bráð en eftir því sem fjær dregur túni verður hlutfall sýnilegra rústa hærra. Helst má kannski minnst á að ástand hjáleiga var óvenju slæmt. Ástæðan er sú að á öllum hjáleigunum (þar sem staðsetning er þekkt) hefur einhver uppbygging átt sér stað eftir að býlin fóru í eyði. Þar hafa verið byggð íbúðarhús (sbr. Miðhús sem voru þar sem Valþjófsstaður I er nú), félagsheimili (þar sem býlið

Gunnhildargerði var) eða fjárhús/beitarhús (byggð upp þar sem býlin Garður og Hvammur voru). Af þessum sökum eru minjar um hjáleigubýggð í landi Valþjófsstaðar að mestu skemmdar og þær minjar sem eftir eru, eða leynast undir sverði, í talsverðri hættu.

Hættumat

Hættumat var gert fyrir 49 af 51 minjastað í landi Valþjófsstaðar. Á þeim tveimur stöðum sem ekki var gert hættumat var staðsetning minjanna alveg á huldu. Samtals töldust 17 minjastaðir af 49 í engri hættu. Af þeim stöðum sem reyndust í hættu voru flestir (eða 19) í hættu vegna þess fjölbreytilega rasks sem fylgir venjulegri ábúð, 5 til viðbótar reyndust í sérstakri hættu vegna túnræktar en eldri kirkjuleifar í nýja kirkjugarðinum sem og mögulegar leifar tófta sem Daniel Bruun getur um í frásögn sinni af heimsókn á Valþjófsstað við kirkjuna töldust í hættu vegna þess rasks sem óhjákvæmilega á sér ætíð stað í kirkjugörðum sem eru í notkun.

Samtals voru 4 staðir skilgreindir í stórhættu. Kumlið sem fannst á Valþjófsstað um aldamótin 1800 (167:011) er innan þess svæðis sem nú hefur verið tekið til skógræktar og er í mikilli hættu af þeim sökum, sérstaklega þar sem nákvæm staðsetning kumlsins er ekki þekkt. Í stórhættu reyndist einnig tóft af kofa, sem gæti tengst Miðbæ (167:013) og er í námunda við Valþjófsstað I þar sem til stendur að byggja bílskúr. Ljóst er að ef af framkvæmdinni verður mun tóftin þurfa að víkja. Auk ofangreindra staða töldust tveir minjastaðir sem heimsóttir voru sumarið 2000 þá í stórhættu vegna mögulegra áhrifa framkvæmda tengdum virkjun við Kárahnjúka. Þetta voru annars vegar Gamlistekkur (167:016) og hins vegar Teigshús (167:015). Rétt er að ítreka að þessir staðir voru ekki skoðaðir 2005 og hættumat því ekki endurnýjað.

Athyglisverðar minjar á Valþjófsstað

Allar þær minjar sem skráðar voru á Valþjófsstað njóta friðhelgi samkvæmt Þjóðminjalögum og þær má hvorki hylja né raska þeim nema að fengnu leyfi Fornleifaverndar. Þó fornleifarnar séu allar jafnar fyrir lögum má segja að þær geti verið mis mikilvægar út frá sögulegu og/eða minjafræðilegu sjónarmiði. Þegar litið er yfir þær minjar sem er að finna á heimalandi Valþjófsstaðar eru nokkrar minjar sem standa upp úr og mætti rökstyðja að hafi enn meira gildi en aðrar fornleifar. Slíkt álit er alltaf huglægt en hér verður þó bent á nokkrar staði sem eiga það sammerkt að hafa óvenjumikið minjagildi:

- o Bæjarhóllinn og gamli kirkjugarðurinn á Valþjófsstað (167:001 og 023) eru minjastaðir þar sem það má fastlega gera ráð fyrir að fornar og afar merkar minjar

leynist undir sverði. Þó að hvorugur staðurinn geti talist í meiri hættu en venjulegt er með minjastaði í túni á jörðum þar sem enn er búið, er rétt að beina athyglinni sérstaklega að þessum stöðum með það í huga að stuðla að verndun þeirra. Á báðum stöðum er brýnt að ekki verði meira rask en þegar hefur orðið.

- o Kuml (167:011) fannst á Valþjófsstað um 1800. Nú er nákvæm staðsetning kumlsins týnd en af líkum má ráða að það sé á melum sunnan við bæ og innan skógræktargirðingar. Rannsóknir á kumlum á undanförunum árum hafa sýnt að fremur óvanalegt er að kuml séu stök, og því er ekki ólíklegt að fleiri kuml kunni að leynast í námunda við það sem á melunum fannst. Brýnt væri að reyna að skera úr um nákvæma staðsetningu kumlsins áður en vaxandi skógrækt hylur svæðið frekar en orðið er og raskar minjum séu þær enn einhverjar á þessum slóðum.
- o Fimm hjáleigur (167:009-010 og 12-14) eru þekktar í námunda við heimatún Valþjófsstaðar. Sum býlanna gætu staðið á mjög gömlum merg og þrátt fyrir að engar leifar býlanna séu óhreyfðar er rétt að brýna nauðsyn þess að fara mjög varlega í allar framkvæmdir í og við býlisstæðin gömlu.
- o Á Gamlistekk (167:016) eru vel varðveittar leifar stekkjar. Settar hafa verið fram tilgátur um að býlið Staðarsel hafi áður verið á þessum stað en stekkur byggður upp á rústunum síðar og er það ekki fráleit hugmynd þar sem talsverðar rústir eru þarna auk þess sem tóftirnar eru óvenjulangt frá bæ miðað við það sem vanalegt er um stekki. Framkvæmdir vegna álvers voru taldar ógna staðnum við vettvangsúttekt árið 2000 en hann hefur verið girtur af og á ekki að verða fyrir hnjaski sökum þeirra. Brýnt er að tryggja að framkvæmdir valdi ekki óþarfa raski á staðnum.
- o Myllutóft (167:0007), frá því 1780-1790 er talin elsta mylla Austurlands. Myllan ber merki um athyglisverðar umbætur í landbúnaði á þessu skeiði og hefur tvímælalaust mikið varðveislu- og kynningargildi.

Allir þeir staðir sem taldir eru upp hér að ofan og fleiri til hafa varðveislu- og kynningargildi, sérstaklega í tengslum við sögu Valþjófsstaðar sem eins af höfuðbólum landsins. Samanlagt eru þessir minjastaðir einstök heimild um búskaparhætti og landnýtingu fyrri tíma.

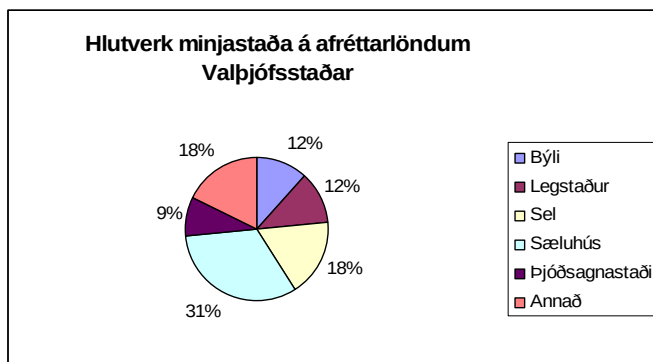
6. Minjar á afrétti Valþjófsstaðar

Eins og áður hefur komið fram var hluti minja á afrétti Valþjófsstaðar skráður sumarið 2000. Samtals voru í sumarlok 2000 þekktar 28 fornleifar í afréttarlandinu og af þeim höfðu 10 verið skráðar á vettvangi. Eftir að skráningu á afréttarlandinu lauk fann Páll Pálsson frá Aðalbóli þar einn minjastað til viðbótar (167e:008) og einnig fundust heimildir um baðstað í Lindum og var honum einnig bætt við skrána.

Hér verður í stórum dráttum fjallað um helstu minjaflokka á afréttarlandi Valþjófsstaðar og farið yfir hverjir þeirra hafa verið skoðaðir á vettvangi. Rétt er að minna á að Fornleifastofnun hefur annars staðar gert nánari grein fyrir sæluhúsum og leiðum á hálendinu norðan Vatnajökuls og þar er að finna nánari heimildaúttekt á einstaka minjum sem og á afréttarlandinu í heild.²⁰

Afréttarlandi Valþjófsstaðar er í skráningarkerfi Fornleifastofnunar skipt upp í 5 hluta: Suðurfell/Villingadal (167b – 6 fornleifar), Múlann (167c – 9 fornleifar), svæðið undir Fellum (167d – 2 fornleifar), Vesturöræfi (167e – 9 fornleifar) og Miðheiði/Rani (167f - 4 fornleifar). Af þessum stöðum hefur Fornleifastofnun eins og áður sagði, skráð 10 staði á vettvangi og eru þeir allir í Múlanum eða á Vesturöræfum.

Af þeim 30 minjastöðum sem þekktir eru á afréttarlöndum Valþjófsstaðar tengjast flestir nýtingu afréttarins og þar af eru sælu-/gagnamannakofar algengastir. Talsvert af seljum er einnig á afréttarlandinu og sömuleiðis meintum legstöðum og býlum. Í töflunni má sjá hlutverk minjastaða á afréttarlandinu.

Eins og algengt er með afréttarlönd virðist varðveisla minjastaða á afrétti Valþjófsstaðar fram af þessu hafa verið góð en helst eru það náttúruöflin sem í einstaka tilfelli hafa stuðlað að eyðileggingu minjastaða. Þó er rétt að ítreka að þessi ályktun byggir aðeins á þeim vísbendingum sem vettvangsathugun á þriðjungi minjastaða leiddi í ljós. Miklar framkvæmdir eru nú í gangi á afrétti Valþjófsstaðar og ljóst að umverfi á þessum slóðum mun gjörbreytast á næstu árum. Sökum þess hafa farið fram ítarlegar úttektir á tveimur minjastöðum á afréttarlandi Valþjófsstaðar sem

²⁰ Þóra Pétursdóttir og Sædís Gunnarsdóttir. 2005.

talið er að muni víkja í virkjanaframkvæmdum.

Sumarið 2004 gerði Fornleifastofnun Íslands rannsókn á Sauðárkofa (167e:002). Hann var mældur upp, teiknaður og myndaður. Auk þess voru gerðir þrír könnunarskurðir, tveir inni í kofanum og einn utan hans.

Sumarið 2005 gróf Fornleifastofnun Íslands upp tvær tóftir sem líklegast eru af seli og hafa verið nefndar eftir finnanda þeirra: “Pálssel” (167e:008). Niðurstöður uppgraftarins eru enn í vinnslu en fyrstu niðurstöður benda til að þar hafi verið sel fremur en sæluhús um nokkurra áratuga skeið og búseta þar hafi verið hafin um 950.

Auk þessara tveggja staða sem Fornleifastofnun hefur nú gert ítarlega úttekt á hafði Sveinbjörn Rafnsson tekið áður skurði í tvo minjastaði á afrétti Valþjófsstaðar.

Þegar haft er í huga að afréttarminjar eru oft taldar fremur afskiptar í fornleifafræðilegri umfjöllun verður að segja að minjar á hálendinu norðan Vatnajökuls hafa hlotið óvenjumikla athygli fram til þessa. Þar kemur tvennt til. Annars vegar hafa menn lengi þótt hafa nokkrar vísbendingar um að byggð á þessum slóðum sé mjög forn og afréttarlandið hafi ætíð gengt þýðingarmiklu hlutverki fyrir heimabyggðina. Hafa þær rannsóknir sem gerðar hafa verið styrkt slíkar tilgátur. Hins vegar hafa framkvæmdir við Kárahnjúkavirkjun sem og sú umbreyting landslagsins sem virkjunin kemur til með að hafa í för með sér hrundið af stað ítarlegum úttektum og uppgrefti á mannvistarleifum sem ógnað er af framkvæmdunum. Að samanlögðu er sú brotakennda þekking sem við höfum af hálendinu norðan Vatnajökuls sífellt að verða fyllri og ítarlegri.

HEIMILDASKRÁ

Adolf Friðriksson (ritstj.). *Fornleifakönnun vegna fyrirhugaðrar virkunar við Kárahnjúka*. Fornleifastofnun Íslands. Fjölrit nr. FS135-00061. Reykjavík, 2001.

Adolf Friðriksson og Ragnar Edvardsson: *Kárahnjúkavirkjun – Fornleifar og vatnafar*. Fornleifastofnun Íslands, Fjölrit nr. FS150-00062. Reykjavík, 2001.

Ágúst Sigurðsson. *Forn frægðarsetur - í ljósi liðinnar sögu: II. bindi*. Reykjavík, Bókamiðstöðin, 1976-.

Biskupasögur I-II. Kaupmannahöfn, 1858-1878.

Björn Magnússon Olsen: “Valþjófsstaðahurðin”, *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1884-5*, 24-37.

DB: Bruun, Daniel. “Við norðurbrún Vatnajökuls”. *Múlaping VII*. 1974, 159-195.

DI: *Diplomatarium Islandicum eða Íslenskt fornbréfasafn* I-XVI. Kaupmannahöfn/Reykjavík, 1857-1972.

Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar um ferðir þeirra á Íslandi árin 1752-1757. Reykjavík, Örn og Örlygur, 1981.

Fornleifaskrá: Skrá um friðlýstar minjar. Ágúst Georg Ólafsson tók saman. Fornleifanefnd, Þjóðminjasafn Íslands, Reykjavík, 1990.

Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823 I-II. Sveinbjörn Rafnsson bjó til prentunar. Reykjavík, 1983.

Garðar Guðmundsson og Gavin Lucas: *Rannsókn á fornleifum sem fara undir Háslón við Kárahnjúka. Framvinduskýrsla september 2004*. Fornleifastofnun Íslands, fjölrit nr. FS251-00063. Reykjavík, 2004.

Garðar Guðmundsson og Gavin Lucas: *Rannsókn á sjö fornleifum sem fara undir Háslón við Kárahnjúka*. Fornleifastofnun Íslands, fjölrit nr. FS296-00065. Reykjavík, 2005.

Geir G. Zoëga og Steinþór Sigurðsson: „Skrá yfir Sæluhús“, *Árbók Ferðafélags Íslands* 1940, 37-65.

Halldór Stefánsson: „Fyrirburður Guðmundar Snorrasonar í Sauðakofa aðfaranótt 3. sept. 1884“, *Eimreiðin* 51 (1945), bls. 289-291.

Halldór Stefánsson. “Hrafnkelsdalur og byggð þar.” *Austurland* II. Akureyri, 1948.

Halldór Stefánsson. “Fornbýli og eyðibýli í Múlasýslum”. *Múlaping* 5, 1970, 172-187.

Helgi Gíslason. “Um vöð og ferjur á Lagarfljóti”. *Múlaping* V 1984, 5-10.

Helgi Hallgrímsson. “Af náttúru og minjum á Austurlandi VI”

Helgi Hallgrímsson. *Mannvistaminjar í Fljótsdal. Skrá yfir gömul hús, aðallega úr torfi og grjóti, húsatættur af ýmsum aldri, réttir, garðlög, vörður o.fl. gömul mannvirk.*, 1990. Fjölrit í vörslu höfundar, afrit á Fornleifastofnun Íslands.

Helgi Hallgrímsson. “Tröllkonustígur og Skessugarður.” *Múlaping* 30:2003.

Hulda Sigurðís Þráinsdóttir, Kristinn Magnússon og Sigurður Bergsteinsson. *Forrannsókn á rústum sem fara undir vatn í Háslóni við Kárahnjúka í Norður Héraði*. Skýrslur

Fornleifaverndar ríkisins, 2004.

ÍF: *Íslensk fornrit I-*, Reykjavík 1933.

Jarðabréf frá 16. og 17. öld. Útdrættir. Gunnar F. Guðmundsson bjó til prentunar. Kaupmannahöfn, 1992.

J.Johnsen. *Jarðatal á Íslandi.* Kaupmannahöfn, 1847.

KE 1956: Kristján Eldjárn. *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi.* Norðri, Akureyri, 1956.

Kristján Eldjárn. *Hundrað ár í Þjóðminjasafni.* Mál og menning, Reykjavík, 1994.

Kristján Jónsson. “Um Lambanes-þing o.fl.”. *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1924, 34-41.

Magnús Már Lárusson. *Fróðleikspættir og sögubrot.* Hafnafjörður, 1967.

Orri Vésteinsson og Sædís Gunnarsdóttir: *Svæðisskráning fornleifa á Fljótsdalshéraði.*

Fornleifastofnun Íslands. Fjölrit nr. FS072-98081. Reykjavík, 1998.

Orri Vésteinsson og Sædís Gunnarsdóttir: *Menningarminjar í Fljótsdalshreppi í Norður-Múlasýslu: Svæðisskráning.* Fornleifastofnun Íslands. Fjölrit nr. FS078-98087, Reykjavík, 1999.

Ólafur Lárusson. “Nokkrar athugasemdir um fjórðungaþingin”. *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1925-26, 4-17.

ÓO: Ólafur Olavíus. *Ferðabók: landshagir í norðvestur-, norður-, og norðaustursýslum Íslands 1775-1777.* Reykjavík, 1964-65.

Páll Jónsson Vídalín. *Skýringar yfir Fornyrði Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast.* Reykjavík, Bókmenntafélagið, 1854.

Selma Jónsdóttir. *Byzönsk dómsdagsmynd í Flatatungu.* Reykjavík, Almenna Bókafélagið, 1959.

Sigfús Sigfússon. *Íslenskar þjóðsögur og sagnir.* Reykjavík, Þjóðsaga, 1986.

Sigurður Gunnarsson. “Örnefni frá Jökulsá í Axarfirði austan að Skeiðará. Ritað í Marts 1872.” *Safn til sögu Íslands og Íslenskra bókmennta að fornu og nýju II.* Kaupmannahöfn, 1886.

SJM: *Sveitir og jarðir í Múlaþingi II.* Egilsstaðir, 1975.

Sturlunga saga I-II. Reykjavík, 1946.

Sveinbjörn Rafnsson. *Byggðaleifar í Hrafnkelsdal og á Brúardölum. Brot úr byggðasögu Ísland.,* Reykjavík, 1990.

Sýslu- og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1874: Múlasýslur. Finnur N. Karlsson, Indriði Gíslason og Páll Pálsson sáu um útgáfuna. Reykjavík, 2000.

Þorvaldur Ásgeirsson. „Hofteigsprestakall 1874“, *Sýslu- og sóknalýsingar: Múlasýslur,* Reykjavík, 2000, 71-106.

Þóra Pétursdóttir og Sædís Gunnarsdóttir. *Í torfkofa uppi undir jökli: Gangnakofar, leiðir og aðrar minjar á lónsstæði Háslóns við Kárahnjúka.* Fornleifastofnun Íslands, fjölrit nr. FS274-00064, Reykjavík, 2005 (óútgefið).

Óprentaða heimildir

Ö-Múlinn, *Múlinn*. Skráð af Ara Gíslasyni en Eiríkur Eiríksson yfirfór og leiðrétti. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Rani, *Rani*. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Undir Fellum, *Undir Fellum*. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Valþjófsstaður. "Upplýsingar eru skrá Methúsalems Kjerúlf eftir

Einar Svein Magnússon, sem fór aftur yfir það;..." Ari Gíslason skráði,

Eiríkur Eiríksson endurskoðaði og bætti við (heimildamenn Eiríks: Þórarinn

Bjarnason, Hjarðarfóli og "hjónin á Valþjófsstað"). Örnefnastofnun Íslands

Ö-Vesturöræfi, *Vesturöræfi*. Skráð af Ara Gíslasyni, en Páll Gíslason yfirfór og leiðrétti. Örnefnastofnun Íslands.

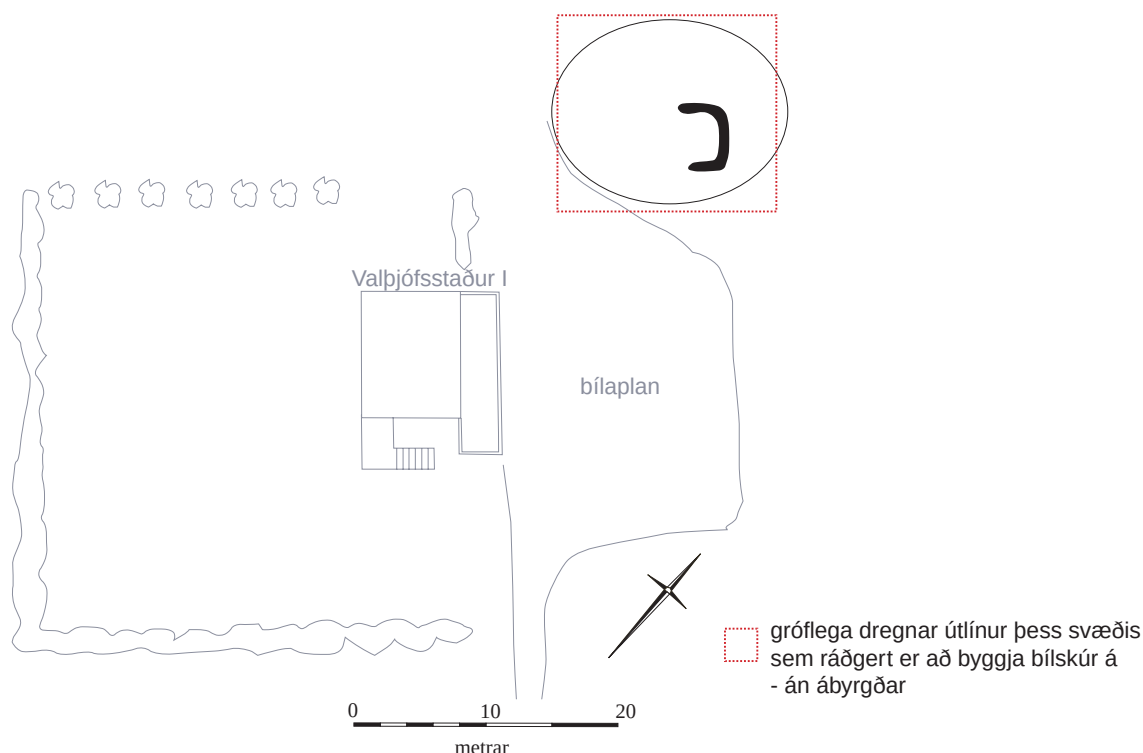
Túnakort. Þjóðskjalasafn Íslands. Jarðadeild XIV. Uppdrættir af túnum 1918. Fljótsdalshreppur.

VIÐAUKI 1:

Deiliskráning á skipulagsreit þar sem ráðgerð er bílsskúrsbygging við Valþjófsstað I

Markmiðið með þeirri skýrslu sem hér birtist var að ljúka aðalskráningu á heimalandi Valþjófsstaðar, fullvinna öll eldri skráningargögn og auk þess taka saman stutt yfirlit um afréttarminjar. Ástæða þess að ráðist var í þessa vinnu núna var sú að til stendur að byggja bílskúr í námunda við prestsbústaðinn á Valþjófsstað I. Samhliða aðalskráningu var því deiliskráður lítill skipulagsreitur þar sem áætlað er að byggja bílskúrinn.

Þegar skráningin var gerð lágu ekki fyrir kort af reitnum en afmörkun hans var þó skýr. Reiturinn er að suðaustan markaður af bílaplani við prestbústað, að suðvestan er hann afmarkaður af slóða frá bílplaninu, að norðvestan nær hann að litlum túnskika milli bílplans og fjárhúsbyggingar en að norðaustan að túni. Áætlað er að bílskúrinn muni að mestu leyti ná yfir svæði þar sem nú er lágur óræktarblettur við bílplaninu. Bletturinn er um 19 X 14 m stór. Þessum reit hefur verið raskað á undanförunum árum og ýmislegt rusl endað þar. Svæðið er á kafi í gróðri.

Þegar reiturinn var skoðaður í júlilok fannst þar ógreinileg þúst norðaustarlega (N65°01.304 V14° 58.682). Samkvæmt ábúendum á Valþjófsstað I er rústin mun greinilegri á öðrum árstímum þegar gróður er lægri. Norðausturveggur þústarinnar er greinilegastur en hún virðist í grófum dráttum hafa verið hringlögðuð og um 6 m í þvermál. Að sögn Unnar

Einarsdóttur ábúanda á Valþjófsstað II var þarna kofi, sem hafði e.t.v. einhvern tímann verið notaður fyrir nokkra hesta en síðar var þurrkað tað á þessum stað. Undir það allra síðasta var á svæðinu hjallur þar sem þvottur var þurrkaður.

Vel er hugsanlegt að þústin hafi upphaflega staðið í samhengi við býlið Miðbæ (sjá nánari upplýsingar um minjar á þessum slóðum í sjálfri fornleifaskránni NM-167:013) en býlið var stutt ofan við núverandi prestsbústað. Ekki eru skýr ummerki lengur sjáanleg um býlið en mögulegt er að bæði þústin sem og hryggur í túninu austan þústarinnar séu síðustu ummerki um býlið. Hrygginn má greina á 60-70 m kafla norðvestur-suðaustur áður en hann verður alveg ógreinilegur í túninu. Ljóst er að margvíslegra ummerkja um bæinn kann einnig að vera að vænta undir sverði og því þyrfti að fara varlega í allar framkvæmdir á þessum slóðum.

Ef ákveðið verður að ráðast í byggingu bílskúrs á þessum reit þyrfti þústin á óræktarblettinum að víkja. Samkvæmt þjóðminjalögum nýtur rústin friðhelgi og við henni má ekki hreyfa nema að fengnu leyfi Fornleifaverndar sem setur skilyrði um hvort og þá með hvaða skilmálum, má hreyfa við tóftinni.

Viðauki 2: Minjastaðir í landshnitakerfi (ISN93)

Minjastaðir í landshnitakerfi (ISN93)

Númer

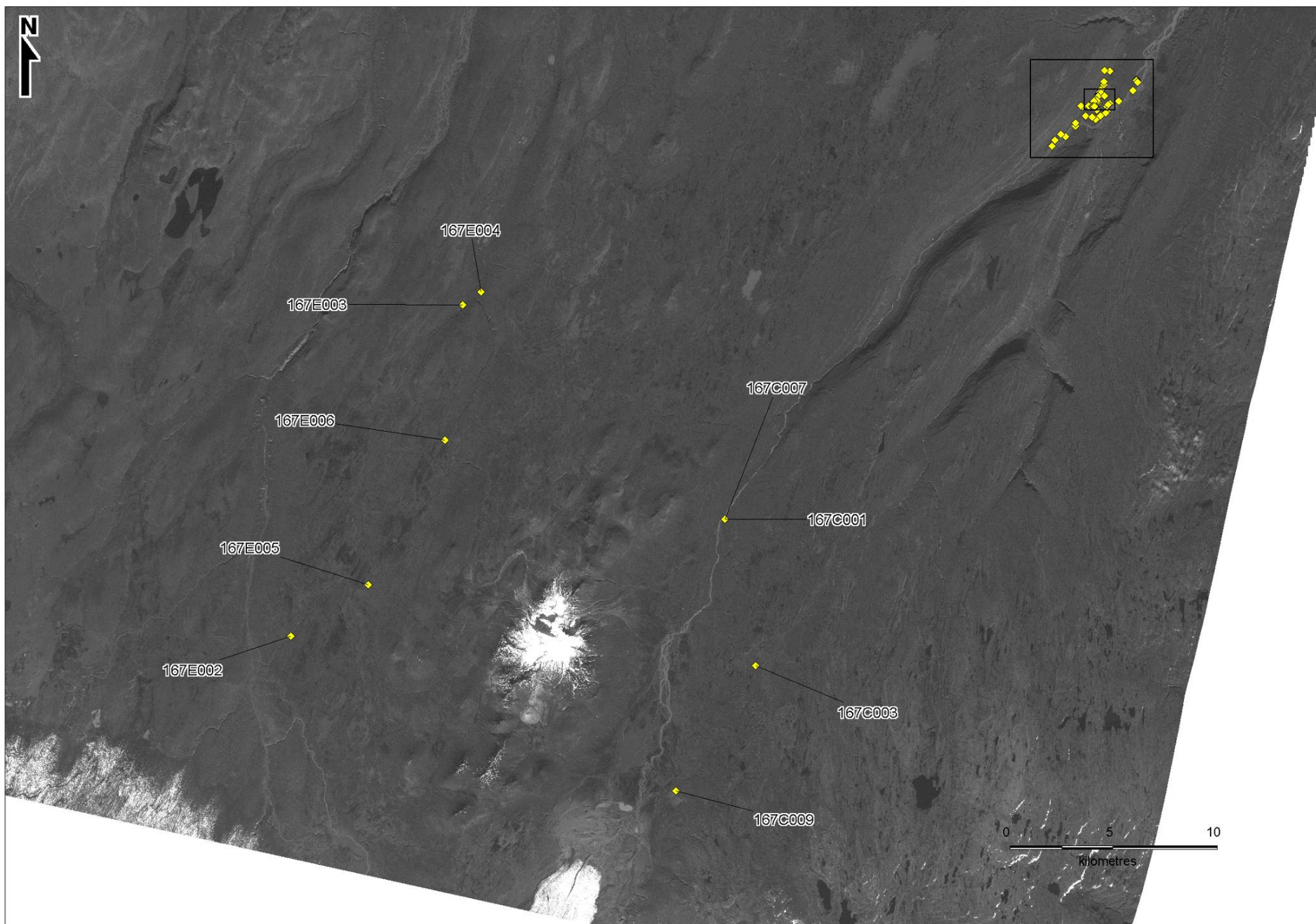
minjastaðar

X-hnit

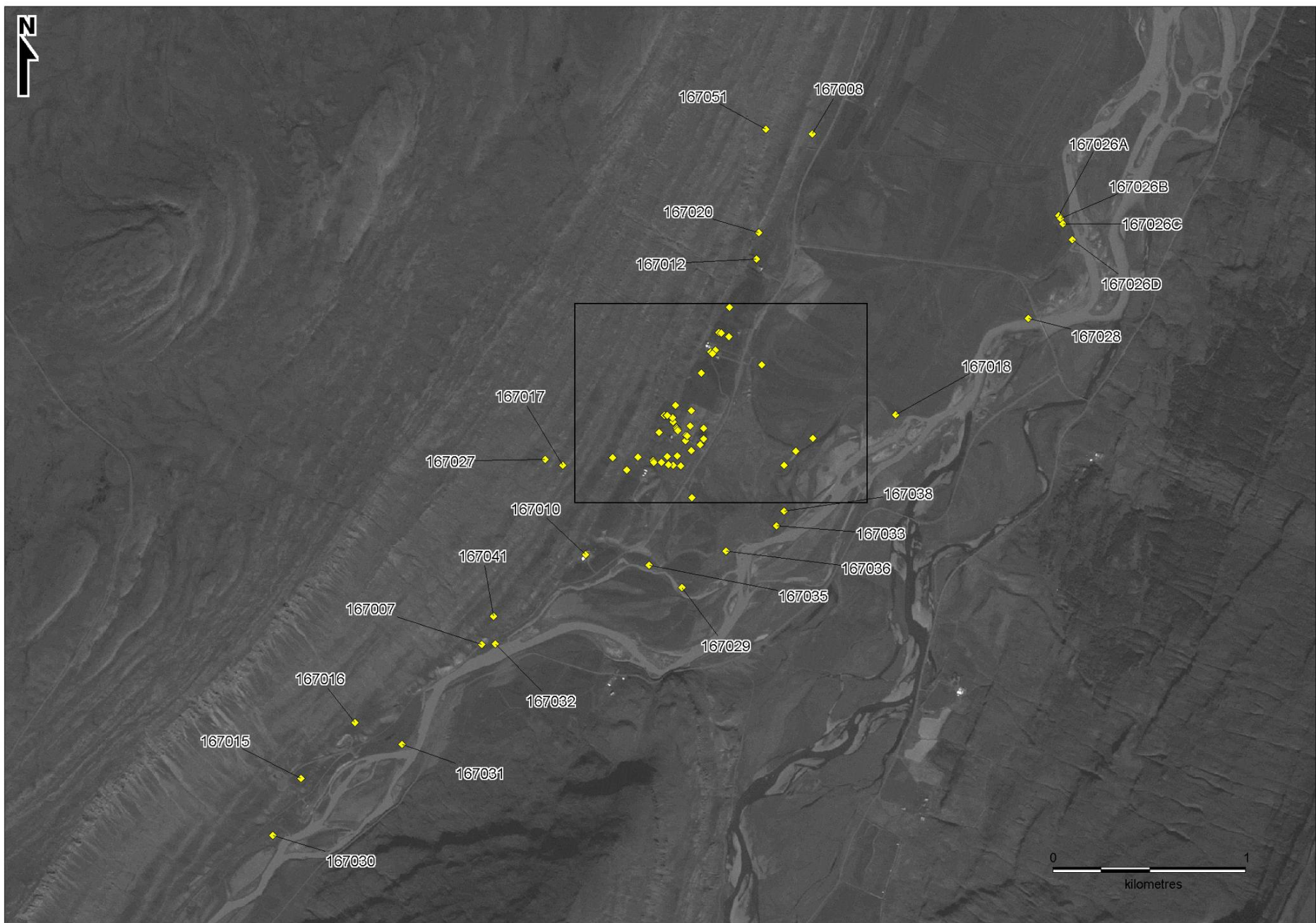
Y-hnit

167001	689237.72	508049.04
167002	689379.93	507993.22
167003	689174.61	508113.93
167004	689220.17	508080.2
167005	689117.21	507878.23
167006	689945.4	507994.6
167007	688227.68	506924.8
167008	689943.23	509573.47
167009	689513.26	508674.27
167010	688768.3	507391.26
167011	689318.98	507688.69
167012	689653.49	508923.38
167013A	689440.48	508450.8
167013B	689416.81	508442.13
167013C	689457.64	508544.89
167013D	689470.66	508540.15
167013E	689508.92	508522.79
167015	687289.04	506230.53
167016	687569.31	506520.07
167017	688647.4	507854.96
167018	690375.18	508115.7
167019	689796.88	507855.15
167020	689666.51	509061.44
167021A	688981.51	507829.51
167021B	689039.3	507896.77
167022	689218.79	508100.51
167023	689243.05	508043.91
167024	689190.78	507902.1
167025	689857.24	507929.12
167026A	691221.51	509148.43
167026B	691230.59	509134.22
167026C	691244	509107.4
167026D	691292.52	509024.76
167027	688556.08	507884.74
167028	691064.32	508617.67
167029	689267.11	507222.62
167030	687142.69	505936.06
167031	687812.5	506409.03
167032	688298.29	506929.33
167033	689756.65	507540.96
167035	689096.7	507338.4
167036	689496.5	507411.77
167037	689361.78	507962.25
167038	689797.67	507617.29
167040A	689246.01	508035.23
167040B	689319.77	507978.03
167041	688288.04	507072.52
167042	689367.31	508334.04
167043	689379.34	508045.49

167043B	689159.42	507868.96
167043C	689195.12	507859.3
167043D	689221.94	507854.96
167043E	689260.21	507852
167043F	689316.81	507932.47
167043G	689285.45	507984.34
167043H	689242.06	507904.27
167043I	689295.32	508007.62
167043J	689308.92	508059.49
167043K	689314.64	508138.98
167043L	689121.35	507871.33
167044	689232.79	508165.6
167045	689149.36	508024.18
167046	689287.82	508010.18
167047	689680.52	508376.25
167048	689188.81	508114.12
167049	689191.57	508114.12
167050	688908.93	507896.18
167051	689702.01	509595.36
167C001	671353.62	487905.21
167C003	672830.12	480829
167C007	671353.62	487905.6
167C009	668973.38	474803.07
1,67E+04	650371.54	482279.66
1,67E+05	658695.46	498258.87
1,67E+06	659579.66	498900.67
1,67E+07	654131.63	484763.45
1,67E+08	657830.97	491744.59
167E:008	650132.49	494420.08

KORT 1: SKRÁÐAR MINJAR Á AFRÉTTARLANDI VALÐJÓFSSTAÐAR

KORT 2: MINJAR UTAN HEIMATÚNA Á VALÐJÓFSSTAÐ

KORT 3: MINJAR Í HEIMATÚNI Á VALÞJÓFSSTAÐ